

กรณีศึกษารูปแบบการจัดการเรียนรู้บนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาในอุดมศึกษา

นางสาววิชญา ฝิวคำ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาวิจัยการศึกษา ภาควิชาวิจัยและจิตวิทยาการศึกษา

คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2553

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

A CASE STUDY OF LEARNING MANAGEMENT MODEL
BASED ON CONTEMPLATIVE EDUCATION
APPROACH IN HIGHER EDUCATION

Miss Wichaya Pewkam

ศูนย์วิทยทรัพยากร

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Education Program in Educational Research

Department of Educational Research and Psychology

Faculty of Education

Chulalongkorn University

Academic Year 2010

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์

กรณีศึกษารูปแบบการจัดการเรียนรู้บนฐานแนวคิด
จิตตปัญญาศึกษาในอุดมศึกษา

โดย

นางสาววิชญา มิวคำ

สาขาวิชา

วิจัยการศึกษา

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

รองศาสตราจารย์ ดร.ศิริเดช สุชีวะ

คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้นับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทมหาบัณฑิต

.....คณบดีคณะครุศาสตร์

(ศาสตราจารย์ ดร.ศิริชัย กาญจนวาสี)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ

(รองศาสตราจารย์ ดร.ดวงกมล ไตรวิจิตรคุณ)

.....อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

(รองศาสตราจารย์ ดร.ศิริเดช สุชีวะ)

.....กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จุมพล พูลภัทรชีวิน)

ศูนย์วิทยุโทรคมนาคม
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิชา วิชา: กรณีศึกษารูปแบบการจัดการเรียนรู้บนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาใน
อุดมศึกษา. (A CASE STUDY OF LEARNING MANAGEMENT MODEL BASED ON
CONTEMPLATIVE EDUCATION APPROACH IN HIGHER EDUCATION) อ.ที่ปรึกษา
วิทยานิพนธ์หลัก: รศ.ดร.ศิริเดช สุชีวะ, 130 หน้า.

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบการจัดการเรียนรู้บนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาในอุดมศึกษา และ
ศึกษามลภาวะการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการจัดการเรียนรู้บนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาในอุดมศึกษา โดยใช้ระเบียบ
วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพในรูปแบบการศึกษาเฉพาะกรณี (Case study) ของสถาบันอุดมศึกษาได้แก่ หลักสูตรศิลปศาสตรมหา
บัณฑิต สาขาวิชาจิตตปัญญาศึกษาและการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง มหาวิทยาลัยมหิดล วิทยาเขตศาลายา เก็บรวบรวมข้อมูล
โดยการศึกษารับท้วไปและหลักสูตรของกรณีศึกษา การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์แบบเป็นทางการ
และไม่เป็นทางการ การวิเคราะห์เอกสาร เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วย แบบสังเกตสภาพและบริบททั่วไปของกรณีศึกษา
แบบบันทึกการสังเกตกิจกรรมการจัดการเรียนรู้ แบบบันทึกข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสาร การวิเคราะห์ข้อมูลใช้วิธีการจำแนก
ชนิดข้อมูล การวิเคราะห์เนื้อหา การสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย และเปรียบเทียบข้อมูล

ผลการวิจัยพบว่า

1. รูปแบบการจัดการเรียนรู้บนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาในอุดมศึกษาตั้งอยู่บนปรัชญาพื้นฐานของกระบวนการ
เรียนรู้แนวคิดจิตตปัญญาคือ ความเชื่อมั่นในความเป็นมนุษย์และทัศนะแบบองค์รวม โดยมีจุดมุ่งหมายของกระบวนการจัดการเรียนรู้
ประกอบด้วยจุดมุ่งหมายหลักสำคัญสองประการคือ ต้องการให้ผู้เรียนรู้เกิดการเปลี่ยนแปลงขั้นพื้นฐานในตนเองและเกิดจิตสำนึก
ต่อส่วนรวม การจัดการกระบวนการเรียนรู้บนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาอาจถือได้ว่าไม่มีรูปแบบตายตัว สามารถปรับเปลี่ยนไป
ตามเนื้อหาและกระบวนการที่หลากหลาย เป็นการสร้างเงื่อนไขให้ศักยภาพภายในที่มีอยู่แล้วสามารถพัฒนาขึ้นได้ เป็น
กระบวนการที่มุ่งสร้างเงื่อนไขให้เกิดการเติบโตขึ้นจากภายใน และเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่มีส่วนร่วมในลักษณะกระบวนการ
ของการสืบค้นร่วม เป็นไปตามหลักการพื้นฐาน 7 ประการ หรือ "หลักจิตตปัญญา 7" หรือ 7C's อันประกอบด้วย การพิจารณาด้วย
ใจอย่างใคร่ครวญ (Contemplation) หลักความรักความเมตตา (Compassion) การเชื่อมโยงสัมพันธ์ (Connection) การเข้าเผชิญ
(Confrontation) หลักความต่อเนื่อง (Continuity) หลักความมุ่งมั่น (Commitment) และหลักชุมชนแห่งการเรียนรู้ (Community)
บทบาทของผู้จัดการเรียนรู้และผู้เรียนรู้บนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษานั้น ถือเป็นผู้มีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ซึ่งกันและกันเป็นอย่าง
มาก ทั้งสองฝ่ายต่างต้องทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตร แบ่งปันทั้งความรู้และเรียนรู้ร่วมกัน ครูผู้จัดการเรียนรู้นั้นเป็นผู้ที่คอยกระตุ้นให้
ผู้เรียนรู้เกิดการสะท้อนตนเอง สามารถเกิดความรู้สึกตระหนักรู้ ส่วนผู้เรียนแสดงบทบาทเป็นทั้งผู้ฟังที่ดีและผู้พูดที่ดี โดยมีกรับฟัง
อย่างลึกซึ้งและพูดในสิ่งที่ถูกใคร่ครวญมาก่อน การวัดและประเมินผลโดยใช้กระบวนการทัศนแบบบูรณาการหรือใช้กระบวนการค้น
ร่วมกัน ประกอบด้วย การประเมินตนเอง (เรียกว่าบุคคลที่ 1 หรือทัศน 1) การประเมินโดยมีส่วนร่วมของเพื่อนร่วมชั้นเรียน (เรียกว่า
บุคคลที่ 2 หรือทัศน 2) และโดยผู้เชี่ยวชาญหรืออาจารย์ (เรียกว่าบุคคลที่ 3 หรือทัศน 3) จะอาศัยเครื่องมือในการวัด คือ การมีส่วนร่วม
การเขียนบันทึกการเดินทาง การทำโครงการย่อย และการทำโครงการ

2. ผลการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงของผู้เรียนรู้เกิดขึ้นจากการรับรู้ถึงความคิด ความรู้สึก และการกระทำต่างๆ ของตนเอง
ผู้เรียนรู้ทุกคนต่างมีความเห็นสอดคล้องกันว่าตนเกิดการมีสติรู้ตัวและมีสติอยู่กับปัจจุบันขณะ ทำให้ผู้เรียนทำให้สามารถควบคุม
พฤติกรรมของตนได้ดีขึ้นทั้งทางวาจาและการกระทำ ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงตนเองและปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นอย่างเป็นรูปธรรม
ผู้วิจัยพบว่าสิ่งที่เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในตัวผู้เรียนเกิดการเปลี่ยนแปลงใน 3 มิติคือ การเข้าใจและยอมรับตนเอง การเข้าใจและ
การยอมรับผู้อื่น และการเข้าใจและการยอมรับความเป็นจริงตามธรรมชาติ

ภาควิชา..... วิชา..... วิทยาลัยและจิตวิทยาการศึกษา..... ลายมือชื่อนิสิต.....
สาขาวิชา..... วิชา..... ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาหลัก.....
ปีการศึกษา..... 2553.....

##5083400427: MAJOR EDUCATIONAL RESEARCH

KEYWORDS: COMTEMPLATIVE EDUCATION / TRANSFORMATIVE LEARNING / A CASE STUDY

WICHAYA PEWKAM: A CASE STUDY OF LEARNING MANAGEMENT MODEL BASED ON
CONTEMPLATIVE EDUCATION APPROACH IN HIGHER EDUCATION. THESIS ADVISOR:
ASSOC. PROF. SIRIDACH SUSHEVA, Ph.D., 130 pp.

The purposes of this research were to study the learning management model based on contemplative education approach in higher education and to study transformative learning of learners from the learning management model based on contemplative education approach in higher education. Field research methodology: A case study in A Master of Arts Program in Contemplative Education and Transformative Learning, Mahidol University Saraya Campus. The data collection process consisted of participant and non-participant observations, formal interview and informal interview documentary analysis. The data was analyzed by the content analysis, reduction of data and data comparative.

The research results were as follows

1. Learning management model based on contemplative education approach in higher education is referred to the basic philosophy of learning process of contemplation approach, that is, the belief in humanity and holistic approach. The objective of learning management process consists of 2 major goals which are to enable the learner to develop basic change in oneself and good sense to the community. Learning management based on contemplation seems not to have any fixed model and can be altered to respond to content and process aimed to provide conditions for existing potential to be able to be developed. It is a process for developing conditions to grow from the inside and a learning process entertaining participation in the manner of co-researching in accordance with 7 basic principles or "7 Contemplative Principles" or 7C's consisting of Contemplation, Compassion, Connection, Confrontation, Continuity, Commitment and Community. With respect to the roles of learning administrator and learner under the approach of contemplative education, they possess significant influence to each other as either party will have to be a good advisor to the other party in sharing knowledge and in learning together. The instructor as a learning administrator will have to urge the learner to reflect oneself, to attain acknowledgement while the learner will play a role of good listener and speaker by really listening and speaking for what has been considered. Testing and evaluation by applying integral paradigm or cooperative paradigm will consist of self-evaluation (called 1st person or 1st paradigm), evaluation by other learners in the class (2nd person or 2nd paradigm) and by specialist or instructor (3rd person or 3rd paradigm). The tools for testing include participation, journal, mini project and projects.

2. *The result of learning leading to the change in the learner will result from recognition of the idea, feeling and acts of oneself.* The learners are in the agreement that they become conscious and are always aware of the present. They can better control their behavior both verbally and physically. This has led to concrete change in oneself and interaction with others. The researcher also synthesized things resulted from change in the learner and concluded that such change can be categorized in 3 dimensions including self- understanding and acceptance, understanding and acceptance in others and understanding and acceptance of natural truth.

Department..... Educational Research and Psychology..... Student's Signature *Wichaya Pewkam*
Field of Study..... Educational Research..... Advisor's Signature *Sj An*
Academic Year... 2010.....

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี เนื่องจากได้รับความกรุณาอย่างสูงจาก รองศาสตราจารย์ ดร.ศิริเดช สุชีวะ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่เมตตาให้คำชี้แนะและให้ความกรุณาดูแลเอาใจใส่ เสียสละเวลาให้ความรู้ ให้คำปรึกษา คำแนะนำ ตรวจสอบแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ จนทำให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งและขอกราบขอบพระคุณท่านด้วยความเคารพอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้

ขอกราบขอบพระคุณอย่างสูงต่อรองศาสตราจารย์ ดร.ดวงกมล ไตรวิจิตรคุณ ประธานกรรมการ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จุมพล พูลภัทรชีวิน กรรมการภายนอกสอบวิทยานิพนธ์ ที่กรุณาสละเวลาในการตรวจสอบแก้ไข ให้คำแนะนำ และเสนอแนะแนวทางอันเป็นประโยชน์ในการปรับปรุงวิทยานิพนธ์ให้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

กราบขอบพระคุณอาจารย์ ดร.จิรัฐกาล พงศ์ภคเธียร ผู้จุดประกายให้เกิดการเรียนรู้แนวคิดการจัดการศึกษาอันเป็นประโยชน์ต่อแผ่นดิน และให้ความเมตตาในการเสนอแนะแนวทางอันทรงคุณค่ายิ่ง ผู้ช่วยศาสตราจารย์ กอบแก้ว มโนมัยพิบูลย์ ที่เมตตาเปิดพื้นที่ในการเรียนรู้ด้วยความอบอุ่น คอยห่วงใย และช่วยเหลือ สนับสนุนให้งานวิจัยครั้งนี้ประสบความสำเร็จไปได้ด้วยดี และคณาจารย์ภาควิชาวิจัยการศึกษาทุกท่านที่ประสิทธิ์ประสาทความรู้อันมีคุณค่ายิ่งแก่ผู้วิจัย

ขอขอบคุณพี่ ๆ เพื่อน ๆ นักศึกษาชาวจิตปัญญาทุกท่านที่ให้ความอบอุ่นตลอดระยะเวลาในการเรียนรู้ร่วมกันด้วยความเป็นกัลยาณมิตรยิ่ง และให้ความช่วยเหลือ สนับสนุนทั้งกำลังกายใจ และปัญญา คอยเสียสละเวลาอันมีค่าในการให้ข้อมูล จนทำให้งานวิจัยครั้งนี้สำเร็จลุล่วงลงไปได้ด้วยดี ขอขอบคุณพี่ ๆ เพื่อน ๆ ในภาควิชาวิจัยและจิตวิทยาการศึกษาทุกท่านที่ได้ให้ความช่วยเหลือ ให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ต่อการทำงานวิจัยครั้งนี้

ท้ายที่สุดนี้ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณคุณพ่อนิวัติและคุณแม่ประภาศรี ผิดคำ ผู้มีพระคุณที่คอยห่วงใย และคอยให้การสนับสนุนทุนการศึกษาแก่ผู้วิจัยมาโดยตลอดจนสามารถทำให้ลูกมีวันนี้ได้ ขอขอบคุณสืบเอกสุริยะ มาลา เป็นผู้ร่วมวิจัยคนสำคัญที่คอยพุ่มเทกำลังกายกำลังใจ ไม่เคยทอดทิ้งเวลาที่ท้อแท้ คอยให้กำลังใจแก่ผู้วิจัยเสมอมา ขอขอบคุณญาติพี่น้องทุกท่านที่ให้กำลังใจแก่ผู้วิจัยตลอดมา และงานวิจัยนี้ผู้วิจัยขออุทิศแด่คุณตาศรีลัด ย โภชาวัง คุณตาผู้เป็นที่รักของหลาน

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ฌ
สารบัญภาพ.....	ฎ
บทที่	
1 บทนำ.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
คำถามของการวิจัย.....	6
วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	6
ขอบเขตของการวิจัย.....	7
คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย.....	7
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	8
2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	9
ตอนที่ 1 จิตตปัญญาศึกษา.....	9
ตอนที่ 2 การเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง.....	25
ตอนที่ 3 การศึกษาในอุดมศึกษา.....	31
ตอนที่ 4 การวิจัยวิทยานิพนธ์.....	34
ตอนที่ 5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องและกรอบแนวคิดการวิจัย.....	47
3 วิธีดำเนินการวิจัย.....	52
การเลือกกรณีศึกษา.....	52
ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย.....	52
วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล.....	59
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	62

บทที่	หน้า
4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล.....	63
ตอนที่ 1 บริบทของกรณีศึกษา.....	63
ตอนที่ 2 ผลการศึกษารูปแบบการจัดการเรียนรู้บนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษา ในอุดมศึกษา.....	65
ตอนที่ 3 ผลการศึกษารูปแบบการจัดการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการจัดการ เรียนรู้บนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาในอุดมศึกษา.....	80
5 สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	86
สรุปผลการวิจัย.....	86
อภิปรายผลการวิจัย.....	89
ข้อเสนอแนะ.....	97
รายการอ้างอิง.....	100
ภาคผนวก.....	104
ภาคผนวก ก จดหมายขออนุญาตเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อประกอบการทำ วิทยานิพนธ์.....	105
ภาคผนวก ข หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาจิตตปัญญาศึกษาและ การเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง.....	107
ภาคผนวก ค เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	124
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	130

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
2.1	ตารางประเภทของการรายงานผลการวิจัยวิทยานิพนธ์.....	47
3.1	แผนการศึกษาภาคสนามช่วงที่ 1	54
3.2	แผนการศึกษาภาคสนามช่วงที่ 2	56
ผ 1	รายชื่ออาจารย์ประจำหลักสูตร.....	111
ผ 2	จำนวนนักศึกษาที่คาดว่าจะรับ.....	113
ผ 3	รายวิชาภาคการศึกษาที่ 1.....	117
ผ 4	รายวิชาภาคการศึกษาที่ 2.....	117

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
2.1	แบบจำลองแนวคิดจิตตปัญญาศึกษา.....	16
2.2	กรอบการปฏิบัติวิถีชีวิตที่สมบูรณ์.....	19
2.3	วงจรกิจกรรมเรียนรู้บนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษา.....	22
2.4	พระเจดีย์แห่งการศึกษา.....	23
2.5	การเปลี่ยนแปลงขั้นพื้นฐาน.....	29
2.6	ความต่อเนื่องและเกี่ยวข้องสัมพันธ์ของการวิเคราะห์ข้อมูล.....	45
2.7	กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	51
3.1	ขั้นตอนการศึกษาก่อนการลงภาคสนาม.....	53
4.1	หลักการสุนทรียสนทนา.....	61
5.1	กระบวนการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง.....	95
ผ 1	แผนการศึกษาและรายวิชาสาขาจิตตปัญญาศึกษาและการเรียนรู้สู่ การเปลี่ยนแปลง.....	116

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การแบ่งการศึกษาเป็นสองอย่างคือ การศึกษาวิชาการอย่างหนึ่ง วิชาการนั้นจะเป็นประโยชน์แก่ตัวเองและแก่บ้านเมือง ถ้ามาใช้การศึกษาแล้วอีกอย่างหนึ่ง ชั้นที่สองก็คือความรู้ที่จะเรียกได้ว่าธรรมคือ ภูมิในการวางตัว ประพฤติและความคิด วิธีคิด วิธีที่จะใช้สมองมาทำเป็นประโยชน์แก่ตัว สิ่งที่เป็นธรรมหมายถึง วิธีประพฤติปฏิบัติ คนที่ศึกษาในทางวิชาการและศึกษาในทางธรรมก็ต้องมีปัญญาแต่ผู้ใช้ความรู้ในทางวิชาการอย่างเดียวและไม่ใช้ความรู้ในทางธรรมจะนับว่าเป็นปัญญาชนไม่ได้

(พระบรมราชาวาทพระราชนาน เมื่อวันที่ 25 มิถุนายน พ.ศ.2523)

จากสภาพสังคมปัจจุบันที่เรียกว่ายุคโลกาภิวัตน์สิ่งที่ปรากฏให้เห็นเป็นภาพของปัญหาที่รุมล้อมและรุกเข้ามามีชีวิตมนุษย์มากขึ้นทุกวัน ไม่ว่าจะเป็นการแก่งแย่งชิงดี เอาจัดเอาเปรียบ การคอร์รัปชัน ปัญหายาเสพติด ปัญหาสิ่งแวดล้อม อาชญากรรม การฆ่าตัวตายของนักเรียนนักศึกษาที่แก้ปัญหาของตนเองไม่ได้ รวมทั้งพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ของนักเรียน นักศึกษา และเยาวชนในด้านต่าง ๆ ซึ่งมีสาเหตุมาจากการที่จุดหมายของการดำเนินชีวิตมนุษย์ในปัจจุบันเน้นไปในทางเศรษฐกิจ วัตถุนิยมและบริโภคนิยม การพัฒนาวิทยาศาสตร์ก็เพื่อเป็นฐานรองรับอุตสาหกรรม ทำให้ความเจริญก้าวหน้าทางวิชาการวิทยาศาสตร์กลับไปเป็นเพื่อทำลายคุณค่าของมนุษย์ เพราะการพัฒนานั้นขาดองค์ประกอบที่สำคัญคือ ไม่เห็นความสำคัญของมนุษย์ จึงเป็นการพัฒนาที่ขาดดุลยภาพ เป็นการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน (กรมวิชาการ, 2542)

อีกทั้งความก้าวหน้าอย่างรวดเร็วของเทคโนโลยีสารสนเทศก็ยังส่งผลให้โลกมีลักษณะแคบลงหรือเป็นโลกที่ไร้พรมแดนนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงหลายประการ ที่สำคัญที่สุดความก้าวหน้าของเทคโนโลยีสารสนเทศเข้ามาสัมผัสกับชีวิตความเป็นอยู่ ตลอดจนกระบวนการคิดของมนุษย์ ที่ไม่มีสังคมใดในโลกสามารถสกัดกั้นกระแสความเปลี่ยนแปลงนี้ได้ ช่วยให้สังคมมีทางเลือกเพื่อการศึกษาของตนเองได้มากขึ้น แต่สังคมก็จะเผชิญกับกระแสวัฒนธรรมต่างชาติและการบริโภคนิยมที่ทำให้ลักษณะของสังคมไทยที่อบอุ่นและเอื้ออาทรคลาญตัวลง ปัญหาเหล่านี้ล้วน

หนึ่งสืบเนื่องมาจากการศึกษา เพราะการศึกษายังไม่สามารถพัฒนาคุณภาพของคนซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของสังคมให้มีความสามารถในการรู้จักตนเอง รู้จักชีวิต รู้จักสังคม รวมทั้งการปรับตัวให้เข้ากับสภาวะการเปลี่ยนแปลง และพัฒนาสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ในระยะเวลาที่ผ่านมาการจัดการเรียนรู้จึงถูกผลักดันให้เป็นไปตามแนวคิดและแนวทางของการศึกษาไทยดังกล่าว ซึ่งอาจเป็นวิธีการที่เหมาะสมกับบริบทแวดล้อมของสังคมที่ผ่านมา แต่เมื่อสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้การจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาคนให้เป็นคนดีอาจขาดความสมบูรณ์ที่จะพัฒนาคนให้มีคุณสมบัติที่สอดคล้องกับสภาพการเปลี่ยนแปลงนี้ได้อย่างเท่าทัน ตราบใดเมื่อมนุษย์ส่วนใหญ่ยังไม่มีทักษะที่จะเรียนรู้ด้วยตนเอง เรียนรู้ที่จะมีความสุขที่เกิดขึ้นจากภายใน มนุษย์ก็จะพยายามไขว่คว้าแต่ความสุขทางกาย เนื่องจากคนจะเข้าใจความหมายที่แท้จริงของชีวิตได้นั้น จะต้องดำรงชีวิตอยู่ด้วยปัญญา และปัญญานั้นจะเกิดขึ้นไม่ได้ หากมีแต่ติดอยู่แค่ความรู้ ซึ่งความรู้เองก็คงจะไม่เกิดขึ้นถ้ามีแต่อยู่กับสารสนเทศซึ่งล้วนท่วมตัวเราอยู่ในทุกวันนี้ ผู้ที่มีความรู้สูงไม่จำเป็นจะต้องเป็นผู้ที่มีปัญญาเสมอไป ความรู้นั้นเป็นสิ่งที่สามารถเพิ่มพูนได้จากการอ่าน การค้นคว้าจากหนังสือหรือตำรา ส่วนการที่ปัญญาจะเกิดได้นั้นจะต้องมาจากความสามารถในการอ่านจิตใจและอารมณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทันต่อความรู้สึกของตนเอง ในขณะที่ปัญหาดังกล่าวการศึกษาในปัจจุบันยังไม่สามารถแก้ไขได้ เนื่องจากการศึกษาให้ความสำคัญเรื่องความรู้ จนลืมให้ความสำคัญกับความรู้สึก ที่เป็นส่วนเกี่ยวข้องกับปัญญาโดยตรง รวมถึงการให้คุณค่าและความหมายแก่ชีวิต ดังเช่นที่ T.S. Eliot (1934) ได้กล่าวไว้ในบทกวีที่มีชื่อว่า The Rock (ประพันธ์ ฌาสุกียีต, 2544)

“Where is the life we have lost in living?

Where is the wisdom we have lost in knowledge?

Where is the knowledge we have lost in information? ”

ซึ่งสอดคล้องกับที่ท่านพุทธทาสภิกขุเคยกล่าวไว้ว่า “การศึกษาครอบครองโลก” เนื่องจากผู้ที่ได้รับการศึกษาก็จะปฏิบัติตามสิ่งที่ตนได้ศึกษาเรียนรู้มา และถ่ายทอดสิ่งนั้นไปยังคนรุ่นต่อ ๆ ไป หากยังคงสืบทอดการศึกษาที่ “พร่องทางจิตวิญญาณ” มุ่งจัดการเรียนรู้โดยให้ “ความรู้” กับ “คุณค่า” ถูกแยกออกจากกัน ปลุกฝังกระบวนการเรียนรู้ให้คนดำเนินชีวิตด้วยความรู้ที่ขาดซึ่งคุณค่า ส่งผลให้วิถีการดำเนินชีวิตของคนนั้นเป็นเหตุเกิดปัญหาต่าง ๆ

สุมน อมรวิวัฒน์ (2548) กล่าวถึงการแสวงหาความรู้ว่า การเรียนรู้แยกออกเป็น 2 กระบวนการคือ เรียนเพื่อความรู้รอบ (general knowledge) กับการเรียนรู้อย่างเจาะจง (technical

knowledge) ความรู้รอบเกิดจากการเชื่อมโยงและหลอมรวมสาระของศาสตร์ต่าง ๆ อย่างกลมกลืนได้สัดส่วนสมดุลกัน นำไปใช้ประโยชน์ได้ ส่วนความรู้ดั้งเดิยวมุ่งไปสู่การฝึกหัดฝึกฝนจนเชี่ยวชาญในหลักทฤษฎีและเทคนิคเฉพาะที่จำเป็นต่อวิชาชีพ หรืออีกนัยหนึ่งความรู้ดั้งเดิยวามุ่งวิเคราะห์ตนเองอย่างลึกซึ้ง จากรูปกายภายนอกสู่การทำงานของจิตภายในตนจนเห็นแจ้งในระบบความสัมพันธ์ระหว่างกายกับจิตที่ละเอียดซับซ้อน เข้าใจความจริงของชีวิตและอิมเมมในอารมณ์ สภาวะเช่นนี้เป็นจุดหมายการเรียนรู้ของปัจเจกบุคคล มนุษย์ต้องเรียนรู้รอบและรู้ดั้งเดิยในด้านใดด้านหนึ่งตามสัดส่วนที่เหมาะสมกับแต่ละชีวิต ต้องเรียนรู้ภายในตน จิตสำนึกของตน และฝึกหัดขัดเกลาดนเองอยู่เสมอ ขณะเดียวกันก็ต้องเรียนรู้การสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม สังคม เหตุการณ์ที่เปลี่ยนแปลงเกิดผลกระทบต่อทุกคนในโลกกว้าง

ฉะนั้นการศึกษาจึงควรมีทิศทางพัฒนาสู่ “การศึกษาที่คุ้มครองโลก” เป็นการศึกษาที่พึงประสงค์และเกิดการเปลี่ยนแปลงที่ยิ่งใหญ่ สร้างและพัฒนาจิตสำนึกใหม่ให้เกิดสังคมคุณภาพที่เปี่ยมไปด้วยความรัก ความเมตตา รวมถึงเปี่ยมล้นด้วยความดี ความงาม และความจริง (ประเวศ วะสี, 2549) ตลอดจนปรับเปลี่ยนการศึกษาจากการเน้นและให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ที่พัฒนามิติด้านนอก มาเป็นการพัฒนามิติด้านในของผู้เรียนเพื่อนำไปสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ มีความสัมพันธ์เป็นหนึ่งเดียวกับธรรมชาติ มีพื้นฐานจิตใจและกระบวนทัศน์ใหม่ด้วยองค์รวมอย่างแท้จริงเป็นไปตามแนวคิดจิตตปัญญาศึกษา (Contemplative Education) หรือการเรียนรู้ด้วยใจอย่างไคร่ครวญ ซึ่งเป็นแนวคิดที่เหมาะสมสำหรับการพัฒนามนุษย์ให้เป็นไปตามความคาดหวังและส่งผลถึงความสำเร็จในการพัฒนาสังคมทุกด้านไปพร้อมกัน

ด้วยความเชื่อที่ว่ากุญแจแห่งอนาคตของมนุษยชาติจึงอยู่ที่การเรียนรู้เพื่อที่จะเปลี่ยนแปลง (Transformative Learning) ทั้งในตัวเอง (Personal Transformation) องค์การ (Organizational Transformation) และสังคม (Social Transformation) การเคลื่อนไหวด้านการศึกษาตามแนวคิดจิตตปัญญาศึกษา (จุฬพล พูลภัทรชีวิน, 2551) จึงถือเป็นศาสตร์ต่าง ๆ บนโลกที่สามารถอธิบายความเป็นหนึ่งเดียวของทุกสรรพสิ่ง เน้นการเรียนรู้และการพัฒนามิติด้านในของมนุษย์ที่มีความสัมพันธ์เป็นหนึ่งเดียวกับสิ่งมีชีวิตอื่น ชุมชน วัฒนธรรม ธรรมชาติ และสรรพสิ่ง เพื่อให้เกิดการเรียนรู้และเข้าใจธรรมชาติอย่างแท้จริง รวมทั้งการฝึกฝนในเรื่องของจิตใจ การฝึกสติสมาธิ ซึ่งเป็นเรื่องที่เหมาะสมควรปฏิบัติควบคู่ไปกับวิชาในห้องเรียน เพื่อให้เกิดการเปิดรับข้อมูลหรือความรู้อย่างเต็มที่ นำไปสู่การเรียนรู้อย่างมีความสุข เป็นกระบวนการเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนแปลงขั้นพื้นฐานในตัวคน เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่หลากหลายสามารถทำให้ผู้เรียนเปิดการรับรู้ได้ทุกทาง และเปิดโอกาสหรือสร้างเงื่อนไขให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ผ่านประสบการณ์ ในสถานการณ์จริงหรือ

การเรียนรู้ผ่านสถานการณ์จำลองแล้วเชื่อมโยงบทเรียนไปสู่ชีวิตจริง รวมถึงเน้นการพัฒนาจิตใจ เพื่อให้เกิดความตระหนักรู้ถึงคุณค่าของสิ่งต่าง ๆ โดยปราศจากอคติ ไม่แบ่งแยกหรือตัดสิน ซึ่งการเรียนรู้นี้จะทำให้ผู้เรียนเกิดความรักความเมตตา มีจิตสำนึกต่อส่วนรวมอีกทั้งเป็นการสร้างสังคมพื้นฐานแห่งปัญญา (Wisdom-Based Society) ให้เกิดขึ้น

สำหรับการศึกษาระดับอุดมศึกษาหรือการศึกษาระดับมหาวิทยาลัยในปัจจุบันมีการขยายตัวกว้างขวางขึ้น เพื่อการผลิตนักวิชาชีพชั้นสูงสาขาต่าง ๆ ที่จำเป็นสำหรับการพัฒนาประเทศก็ยังมีจุดมุ่งหมายสำคัญ กล่าวคือมหาวิทยาลัยส่วนใหญ่ในโลกรวมถึงมหาวิทยาลัยไทยยังคงเน้นการศึกษาเพื่อพัฒนากำลังคน (Manpower) โดยละเลยการศึกษาเพื่อพัฒนาความเป็นคน (Manhood) อยู่มาก (วิจิตร ศรีสุพันธ์, 2518)

อมร รักษาสัตย์ (2540) กล่าวถึงการศึกษาระดับมหาวิทยาลัยไว้ว่า การศึกษาในมหาวิทยาลัยควรจะสอนคนให้เป็นคนที่มีบุคลิกทั้งทางวิชาการและจิตใจ สอนให้คิดเป็น คิดก้าวหน้า คิดเพื่อประโยชน์ทางวิชาการ และเพื่อสังคม ในโลกแห่งความเจริญทางวัตถุนี้ บุคคลไม่ว่ามีหรืออยากจน ก็มีโอกาสทุกข์อันเนื่องมาจากด้อยพัฒนาทางจิตใจด้วยกันทั้งนั้น การศึกษาระดับมหาวิทยาลัยที่จะสอนคนให้สมบูรณ์จึงไม่ควรละเลยเรื่องของการพัฒนาจิตใจที่ถือได้ว่าเป็นการศึกษา เพื่อพัฒนาความเป็นคนที่ทำให้ผู้เรียนรู้จักคิดที่จะใช้ความรู้ความสามารถ เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่สังคม อันเป็นจุดมุ่งหมายของการจัดการศึกษาในระดับอุดมศึกษามาแต่แรกเริ่ม สถาบันอุดมศึกษาสามารถทำหน้าที่ได้อย่างมีคุณภาพให้เหมาะสมกับสถานการณ์ปัจจุบัน และเอกลักษณ์ของไทย มหาวิทยาลัยควรจะวางจุดมุ่งหมายที่ผสมผสานการศึกษาเพื่อเสริมสร้างความสามารถในทางปัญญาของบุคคลควบคู่กันไปกับการศึกษา เพื่อให้ นักศึกษามีความสามารถในการประกอบอาชีพ กล่าวคือควรเน้นการศึกษาเพื่อพัฒนาความเป็นคนควบคู่ไปกับการศึกษา เพื่อพัฒนากำลังคน ทั้งนี้เพื่อให้สังคมได้มีศึกษา (Educated man) ที่สามารถทำประโยชน์ให้กับสังคมและมนุษยชาติ ดังนั้นมหาวิทยาลัยจึงจำเป็นต้องมีกระบวนการถ่ายทอดคุณงามความดีและความเรื่องปัญญาให้กับผู้เรียนได้นอกเหนือจากความรู้

เชกเช่นเดียวกับมีผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านการศึกษาหลายคน (ประภาภัทร นิยม และมิรา ชัยมหาวงศ์, 2549) มีความตระหนักแล้วว่าถึงเวลาที่คนไทยควรจะกลับมาเรียนรู้ภูมิปัญญาดั้งเดิมของบรรพบุรุษ เพราะเรามีประเพณีและกิจกรรมมากมายที่งดงามและส่งเสริมต่อการพัฒนาจิตใจ หากสามารถนำมาประยุกต์เชื่อมโยงให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตในปัจจุบัน มีการอธิบายให้ชัดเจนโดยใช้ศาสตร์หรือชุดคำใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นทำให้สามารถมองเห็นและเข้าใจได้

อย่างลึกซึ้งมากขึ้น ย่อมจะเกิดผลต่อการพัฒนาความรู้ให้ไปในทิศทางที่ถูกต้อง ลดการทำลายสิ่งแวดล้อมและการทำร้ายทำลายกัน แต่เกิดเป็นทางออกที่แสดงถึงปัญญาาร่วมของมนุษย์

ซึ่งมีความสอดคล้องกับรายงานการวิจัย (Cottingham, 2005 อ้างถึงใน ดุจเดือน พันธุมนาวิน, 2550) ที่พบว่า การมีจิตวิญญาณที่พัฒนาขึ้นนี้อาจเกิดจากความสามารถใหม่ เมื่อบุคคลมีสติปัญญาที่พัฒนาสูงขึ้นถึงขั้นนามธรรม อีกทั้งยังเชื่อว่าผู้ที่มีวุฒิภาวะทางด้านชีวศีลธรรม (Bioethics) ซึ่งสามารถปลูกฝังในการเรียนการสอน โดยเฉพาะในระดับอุดมศึกษา จะช่วยสร้างอนาคตที่ยั่งยืนให้แก่มนุษยชาติและโลกได้ การสอนด้วยวิธีจิตตปัญญาดังกล่าว (Hill, Herndon & Karpinska, 2006) คาดว่าจะทำให้ผู้เรียนมีความสุขในการเรียน รู้สึกว่าเป็นตัวของตัวเอง มีอิสระที่จะแสดงออกเกี่ยวกับความเชื่อ ของตน และการให้มีเวลาพักเงียบ ๆ คิดพิจารณาตนเอง จะทำให้ผู้เรียนควบคุมจิตของตนเองได้ อันจะนำไปสู่การควบคุมพฤติกรรมของตนเองได้ในที่สุด

จากการสำรวจของ Fetzer Institute (ศูนย์จิตตปัญญาศึกษา, 2551) เรื่อง Transformative and Spiritual Dimensions of Higher Education ในจำนวนตัวอย่างมหาวิทยาลัยและสถาบันการศึกษา 152 แห่ง พบว่ามีการจัดการเรียนการสอนที่มีมิติจิตวิญญาณและหรือในแบบจิตตปัญญาศึกษาที่ใช้กระบวนการทำสมาธิ เข้าใจ และการสะท้อนการเรียนรู้ในสาขาวิชาหลัก 3 ด้าน ได้แก่ ศิลปะกับมนุษยศาสตร์ การศึกษา และสังคมศาสตร์ ทั้งยังพบบ้างในสาขาวิชาซึ่งเฉพาะและวิทยาศาสตร์กายภาพ จากการศึกษารายงานว่าร้อยละ 91 ของกลุ่มตัวอย่างเห็นว่จิตตปัญญาศึกษาเป็นเรื่องสำคัญถึงสำคัญมาก และหลักการอันเป็นองค์ประกอบสำคัญที่การศึกษาสำรวจนี้พบว่ากลุ่มตัวอย่างมีส่วนร่วม และสรุปได้ว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญในชั้นเรียนจิตตปัญญาศึกษา ได้แก่ การศึกษาความรู้ที่ไม่แยกขาดจากระบบคุณค่าและความเชื่อของบุคคล และสังคม การเผยความรู้สึกของผู้เรียน และความสัมพันธ์ด้วยใจระหว่างผู้สอนและผู้เรียน ผลการวิจัยดังกล่าวจะเห็นได้ว่ากระบวนการจัดการเรียนรู้ที่ใช้แนวคิดจิตตปัญญาศึกษานั้นมีลักษณะเป็นจุดร่วมเหมือนกันหลายประการ แต่ทั้งหมดล้วนตั้งอยู่บนเป้าหมายเดียวกันสู่การพัฒนาตนเองจากการเรียนรู้จิตใจตน ดังนั้นแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาจึงเป็นความพยายามที่จะพลิกฟื้นการศึกษาให้เป็นการศึกษาที่พัฒนาผู้เรียนให้เกิดความสมดุลทั้งในด้านความรู้และจิตใจ อย่างที่ควรจะเป็น ให้เป็นผู้ที่มีคุณธรรม ความดีงามรู้จักตนเอง เข้าใจผู้อื่น อยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างมีความสุข มีชีวิตที่ก่อประโยชน์เกื้อกูล สามารถรู้จักตนเอง เข้าใจผู้อื่น และอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างมีความสุข อีกทั้งเป็นการเปลี่ยนผ่านทางความคิดจากจิตสำนึกเก่าสู่จิตสำนึกใหม่ทางการศึกษา ซึ่งการสร้างจิตสำนึกใหม่ทางการศึกษาให้เกิดขึ้นเพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทั้งในระดับปัจเจก ตั้งแต่คุณภาพของการจัดการศึกษาที่สมบูรณ์แบบเพื่อเปลี่ยนแปลงผู้เรียนไปสู่การ

พัฒนา ยกระดับความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ในตัวผู้เรียน ซึ่งหากแนวคิดนี้ได้ถูกนำมาใช้ในการจัดกระบวนการเรียนรู้ในสถาบันอุดมศึกษา ซึ่งจัดว่าเป็นแหล่งปัญญาสูงสุดของชาติแล้ว ย่อมก่อให้เกิดผลการพัฒนาอย่างสมบูรณ์แก่ผู้เรียน ซึ่งจะนำไปสังคมที่มีคุณภาพต่อไป

ปัจจุบันแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาได้เริ่มขยายตัวไปสู่มหาวิทยาลัยของรัฐกว่า 30 แห่งทั่วสหรัฐอเมริกา โดยมีการจัดการศึกษาในสถาบันอุดมศึกษาต่าง ๆ ในหลากหลายรูปแบบ และหลากหลายสาขา และในประเทศไทยเริ่มมีการเคลื่อนไหวด้านจิตตปัญญาศึกษา เช่น การจัดเสวนา การแลกเปลี่ยนเรียนรู้โดยการศึกษาดูงาน การจัดหลักสูตรอบรมระยะสั้น จนกระทั่งเกิดเป็นภาคเครือข่ายการเรียนรู้จิตตปัญญาศึกษาโดยกลุ่ม องค์กร สถาบันต่าง ๆ รวมถึงศูนย์จิตตปัญญาศึกษาแห่งมหาวิทยาลัยมหิดลก็เป็นสถาบันการศึกษาในระดับอุดมศึกษาแห่งหนึ่ง ที่ผู้บริหารและคณาจารย์มีความสนใจในแนวคิดจิตตปัญญาศึกษามีเจตนาที่มุ่งมั่นจะผลักดันให้เกิดการศึกษาเพื่อการพัฒนาคุณค่าทางจิตใจ และได้เริ่มนำกระบวนการเรียนรู้แบบจิตตปัญญาศึกษาเข้ามาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรระดับบัณฑิตศึกษา จนกระทั่งในปีการศึกษา 2550 ได้เปิดทำการสอนในระดับปริญญาโท สาขาวิชาจิตตปัญญาศึกษาและการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงขึ้น ซึ่งถือว่าเป็นมหาวิทยาลัยแห่งแรกของประเทศไทย และเป็นมหาวิทยาลัยต้นแบบทางด้านการจัดการเรียนรู้บนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาในประเทศไทย ดังนั้นผู้วิจัยจึงเลือกทำการศึกษาโดยการวิจัยแบบกรณีศึกษา ศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการจัดการเรียนรู้ในสาขาวิชาจิตตปัญญาศึกษาและการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหิดล วิทยาเขตศาลายา ซึ่งใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อช่วยให้ทราบข้อมูลที่ลึกซึ้งซึ่งเกี่ยวกับรูปแบบการจัดการเรียนรู้บนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาในการจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษาของประเทศไทยในปัจจุบัน

คำถามของการวิจัย

1. กระบวนการจัดการเรียนรู้บนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาในอุดมศึกษามีรูปแบบและลักษณะการดำเนินการเป็นอย่างไร
2. กระบวนการเรียนรู้บนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาในอุดมศึกษามีผลต่อการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงของผู้เรียนหรือไม่ อย่างไร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษารูปแบบการจัดการเรียนรู้บนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาในอุดมศึกษา

2. เพื่อศึกษาผลการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการจัดการเรียนรู้ บนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาในอุดมศึกษา

ขอบเขตของการวิจัย

การดำเนินการวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเพื่อศึกษารูปแบบการจัดการเรียนรู้บนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาในอุดมศึกษา รวมทั้งผลการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากกระบวนการจัดการเรียนรู้บนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาในอุดมศึกษา โดยใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพในรูปแบบการศึกษาเฉพาะกรณี (Case study) ของสถาบันอุดมศึกษา ได้แก่ สาขาวิชาจิตตปัญญาศึกษาและการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหิดล วิทยาเขตศาลายา

กรอบเนื้อหาที่ทำการศึกษาคือ รูปแบบการจัดการเรียนรู้บนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาในอุดมศึกษา ประกอบด้วยองค์ประกอบหลัก 6 ประการ ได้แก่ ปรัชญาของกระบวนการจัดการเรียนรู้ วัตถุประสงค์ ลักษณะและวิธีการ บทบาทของผู้จัดการเรียนรู้ บทบาทของผู้เรียน วิธีการวัดและประเมินผล รวมทั้งผลการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการจัดการเรียนรู้บนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาในอุดมศึกษา

คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

รูปแบบการจัดการเรียนรู้บนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษา หมายถึง รูปแบบของกระบวนการเรียนรู้ด้วยใจอย่างใคร่ครวญ เพื่อช่วยให้บุคคลเกิดการเรียนรู้ที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม เพื่อไปสู่ความเข้าใจต่อธรรมชาติของสรรพสิ่ง มองเห็นความเชื่อมโยงระหว่างตนเองและสิ่งต่าง ๆ รอบตัวอย่างไม่แยกส่วน สามารถเชื่อมโยงศาสตร์ต่าง ๆ มาประยุกต์ใช้ในชีวิตได้อย่างสมดุลและเกิดการพัฒนาคำคิด จิตใจ อารมณ์ภายในตนอย่างแท้จริง เพื่อให้เกิดความตระหนักรู้ในตนเอง ประกอบด้วยองค์ประกอบหลัก 6 ประการ ได้แก่ ปรัชญาของกระบวนการจัดการเรียนรู้ วัตถุประสงค์ หลักการและวิธีการ บทบาทผู้สอน บทบาทผู้เรียน และวิธีการวัดและประเมินผล

ผลการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง หมายถึง ผลของการเรียนรู้ที่ผู้เรียนเฝ้ามองความเปลี่ยนแปลงภายในของตนเอง โดยอาศัยจิตตปัญญาเป็นเครื่องมือในการเข้าถึงความจริง ความดี และความงาม เป็นไปเพื่อการเปลี่ยนแปลงขั้นพื้นฐานในตัวเอง ซึ่งแสดงออกด้วยการเรียนรู้สู่ความรู้สึกรู้สึกนึกคิดใหม่

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับการดำเนินการจัดกระบวนการเรียนรู้ในรูปแบบการจัดการเรียนรู้บนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาในอุดมศึกษา รวมทั้งผลการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น เพื่อเป็นประโยชน์ต่อสถาบันอุดมศึกษาได้นำไปพัฒนาเป็นแนวทางให้เกิดการศึกษาที่มุ่งพัฒนาปัญญาและมิติทางจิตวิญญาณของผู้เรียนรู้ในระดับอุดมศึกษา และเพื่อเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้าวิจัยอันก่อให้เกิดความตระหนักถึงความสำคัญของการจัดการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงตามแนวคิดจิตตปัญญาศึกษา

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดจิตตปัญญาศึกษา และการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง ผู้วิจัยแบ่งรายละเอียดการศึกษาเอกสารออกเป็น 4 ตอน ได้แก่ ตอนที่ 1 จิตตปัญญาศึกษา (Contemplative Education) ตอนที่ 2 การเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง (Transformative Learning) ตอนที่ 3 การศึกษาในอุดมศึกษา (Higher Education) ตอนที่ 4 การวิจัยรายกรณีศึกษา (Case Study Research) และตอนที่ 5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องและกรอบแนวคิดการวิจัย

ตอนที่ 1 จิตตปัญญาศึกษา (Contemplative Education)

1.1 แนวคิดจิตตปัญญาศึกษา

แนวคิดหลักของจิตตปัญญาศึกษานั้น ได้รับการสำรวจและสืบค้นถึงที่มาและ พัฒนาการบนฐานสำคัญ 2 ฐาน คือ แนวคิดที่พัฒนามาจากฐานที่เกี่ยวกับศาสนาและความเชื่อ ซึ่งมีทั้งที่เป็นแบบเทวนิยม เช่น วัฒนธรรมชนเผ่า ศาสนาคริสต์ อิสลาม ฮินดู ยูดาห์ และที่เป็นแบบ อเทวนิยม เช่น ศาสนาพุทธ เต๋า และแนวคิดที่พัฒนามาจากฐานที่ไม่เกี่ยวกับศาสนาและความเชื่อ ซึ่งมีทั้งที่มีลักษณะแบบเป็นวิทยาศาสตร์โลก เช่น แนวคิดยุคสมัยใหม่ (Modernism) และที่มี ลักษณะแบบเป็นบูรณาการองค์รวม เช่น แนวคิดกระแสทางเลือกของยุคสมัยใหม่ (Alternative Modernism) แนวคิดแบบหลังสมัยใหม่ (Postmodernism) และแนวคิดแบบหลัง-หลังสมัยใหม่ (Post-postmodernism)

นักวิชาการที่มีความสนใจและนำเอาแนวคิด Contemplative Education มาใช้ ในงานของตน ได้ให้ความหมายของคำนี้ไว้อย่างน่าสนใจและได้แสดงถึงหลักการ แนวทางและ วิธีการจัดการศึกษาลักษณะนี้ให้เห็นทั้งในลักษณะที่มีความคล้ายคลึงและข้อแตกต่างถึงคำ ๆ นี้ ได้ดียิ่งขึ้นกล่าวคือ Contemplative มาจากคำว่า Contemplari ซึ่งเป็นภาษาละตินมีความหมาย สอดคล้องกับคำว่า theoria ในภาษากรีก ทั้งนี้ทั้งสองคำต่างมีความหมายถึง การอุทิศตนอย่าง สมบูรณ์ต่อการปฏิบัติเพื่อธรรมชาติของความเป็นจริง (reality) ปราบกฎเปิดเผยหรือแสดงออกมา (Wallace, 2007) (Contemplatio มีรากศัพท์มาจากคำในภาษาละตินว่า “templus” ซึ่งหมายถึง การเข้าไปสู่สถานที่เปิดหรือสถานที่สำหรับการฉลองบูชา)

นักบุญออกัสติน (St. Augustine) กล่าวถึงกระบวนการ Contemplation ไว้ว่า คือ กระบวนการพัฒนาสู่ความสุขที่แท้ (Eudaimonia หรือ Truth Given Joy คือ ความสุขใจที่ได้จากการเข้าถึงสัจธรรม) ซึ่งมีกระบวนการดังนี้ (1) purgation คือ การทำการกระทำพฤติกรรมให้บริสุทธิ์ (2) recollection คือ การระลึกได้ซึ่งสัจธรรมของพระเจ้า และ (3) introversion คือ การเฝ้าครุ่นคิดใคร่ครวญถึงสัจธรรมนั้น (ทั้งนี้ทั้งข้อ 2 และข้อ 3 คือ การสร้างการตระหนักรู้ (awareness) และสร้างสมดุลในจิตใจ (balancing the mind) เหมือนกันกับขั้นสมาธิของพุทธในกระบวนการไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา) ออกัสตินเรียกทั้งกระบวนการนี้ว่า “Contemplation” เพื่อบรรลุ การตระหนักรู้สูงสุด (ultimate realization) หรือความปิติสุข (the Bliss) และใช้คำของกรีกว่า eudaimonia หรือ ความสุขใจที่ได้จากการเข้าถึงสัจธรรม (truth given joy) นักบุญออกัสตินเป็นผู้ที่นับถือความเชื่อปรัชญาแบบกรีกมาก่อน แต่เปลี่ยนนับถือศาสนาคริสต์ ทั้งนี้กระบวนการ Contemplation ของนักบุญออกัสตินเป็นการทำสมาธิในระดับที่ไม่ลึกมากซึ่งเป็นต้นแบบการปฏิบัติที่สืบทอดต่อกันมา

ในศาสนาคริสต์ในยุคโรแมนติค นักคิดยุคโรแมนติคได้นำเอาแนวคิดเรื่อง “Contemplation” ของอาริสโตเติลกลับมาใช้ใหม่ ทั้งนี้สำหรับอาริสโตเติลเป้าหมายของการเรียนรู้ คือ “Contemplation” และสำหรับนักคิดยุคโรแมนติคเป้าหมายของวัฒนธรรม กล่าวคือ ปรัชญา วิทยาศาสตร์และศิลปะ คือ “Contemplation” หรือ “Speculation” ซึ่งนำสู่การเกิดญาณทัศนะแห่งความจริง การปฏิรูปที่สำคัญที่นักคิดยุคนี้ทำคือ การวิพากษ์ค้านแย้ง แนวคิดเรื่อง อรรถประโยชน์นิยม (Utilitarianism) ที่มองเห็นวัฒนธรรมกล่าวคือ ปรัชญาวิทยาศาสตร์และศิลปะ เป็นวิถีทางไปสู่เป้าหมายคือ การสร้างอาชีพให้แก่ผู้เรียน

สำหรับนักปรัชญายุคโรแมนติค วัฒนธรรมกล่าวคือ ปรัชญา วิทยาศาสตร์ และศิลปะ ล้วนเป็นเป้าหมายในตนเองคือ เป็นปัญญาและสัจธรรม ดังนั้นนักคิดยุคโรแมนติคหลายคนได้เสนอแนวคิดที่จะปฏิรูปการศึกษาในมหาวิทยาลัย โดยเห็นว่าปรัชญาควรเป็นแก่นของการศึกษาในมหาวิทยาลัย เนื่องจากปรัชญาเป็นพื้นฐานของความรู้ทั้งหมดโดยรวม ทั้งนี้แนวคิดดังกล่าวได้รับแรงบันดาลใจจากแนวคิดแบบมนุษยนิยม (Humanism) ในยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการ (Renaissance) นักเทววิทยาในศาสนาคริสต์อธิบายว่าองค์ประกอบแรกๆ ของ Contemplation คือ การรับรู้ความเป็นจริงอย่างเจียบ ๆ กล่าวคือ การรู้โดยไม่ผ่านความคิดแต่ผ่านการ “เห็น” การรู้เช่นนี้เป็นการรู้ผ่านญาณทัศนะ (Intuition) ซึ่งเป็นรูปแบบของการรู้ที่สมบูรณ์แบบที่สุด

นิยามคำว่า “Contemplative Education” เริ่มต้นขึ้นในสหรัฐอเมริกาในปี ค.ศ. 1974 ที่มหาวิทยาลัยนาโรปะ มลรัฐโคโลราโด สหรัฐอเมริกา ซึ่งก่อตั้งขึ้นโดย เซอเกียม ตรุงปะ ริน

ไปเซ บนฐานของพุทธศาสนานิกายวัชรยาน แต่เริ่มเป็นที่รู้จักแพร่หลายมากยิ่งขึ้นในช่วงไม่กี่ปีมานี้ในหมู่นักการศึกษาในทุกกระดับ โดยมีอิทธิพลต่อเครือข่ายการศึกษาระดับอุดมศึกษาหลายแห่ง เช่น เครือข่าย Five Colleges หรือมหาวิทยาลัย 5 แห่ง คือ Amherst College, Hampshire College, Mount Holyoke, Smith College และ University of Massachusetts, Amherst หรือเครือข่ายในมลรัฐโคโลราโด กล่าวคือ Rocky Mountain Contemplative Higher Education Network (RMCHEN) ซึ่งเริ่มเปิดตัวอย่างเป็นทางการในเดือนกันยายน ค.ศ.2006 (อ้างถึงใน จิรัฐกาล พงศ์ภคเธียร, 2550) สำหรับที่มหาวิทยาลัยนาโรปะนี้ การปฏิบัติเชิงจิตตปัญญาในการศึกษา (Contemplative Education) หมายถึง การศึกษาที่มุ่งเน้นการสืบค้นสำรวจภายในตนเอง การเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ตรง และการรับฟังด้วยใจเปิดกว้าง ซึ่งจะนำไปสู่การตระหนักรู้จักตนเอง การหยั่งรู้ และความเปิดกว้างยอมรับความหลากหลายและอุดมของโลกรทั้งนี้จากการตระหนักเข้าใจตนเองจะส่งผลให้เกิดความชื่นชมในคุณค่าของประสบการณ์ของผู้อื่นด้วยเช่นกัน เป้าหมายของการศึกษาเชิงจิตตปัญญาไม่ได้เพื่อการใคร่ครวญภายในเท่านั้น จิตตปัญญาศึกษาไม่ได้หมายถึงการละความเป็นวิชาการไป แต่หมายถึงการหยั่งรากลึกลงให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น ให้เป็นประสบการณ์ส่วนตัวที่สัมผัสโดยตรงมากขึ้น และให้มีสมดุลกับการฝึกจิตมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับการนั่งสมาธิ เพื่อให้การพัฒนาด้านในและการพัฒนาความรู้ภายนอกเติบโตไปด้วยกัน ทั้งนี้การศึกษาสมดุลดังกล่าวจะบ่มเพาะความสามารถของผู้เรียนไปเกินระดับของถ้อยคำและมโนทัศน์สู่การรวมไปถึงเรื่องของหัวใจ บุคลิกลักษณะนิสัย ความสร้างสรรค์ การตระหนักเข้าใจตน การมีสมาธิ ความเปิดกว้าง และความยืดหยุ่นทางความคิดอีกด้วย

Arthur Zajonc (อ้างถึงในจิรัฐกาล พงศ์ภคเธียร, 2550) กล่าวว่า การใคร่ครวญ (contemplation) เป็นกิจกรรมง่าย ๆ อย่างหนึ่งของมนุษย์ที่เมื่อนำมาใช้ในวงวิชาการจะทำให้ผู้เรียนได้มีความสัมพันธ์แบบใหม่กับตนเอง กับผู้อื่น และกับโลก การใคร่ครวญจะให้ความรู้ที่ไม่ใช่ความรู้บนฐานข้อมูล และการแยกแยะระหว่างอัตวิสัยกับภววิสัย แต่เน้นความรู้ ปัญญา เกี่ยวกับความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันของสรรพสิ่ง การตั้งคำถามแบบใคร่ครวญนี้จะนำไปสู่การศึกษาที่ทำให้ผู้เรียนเกิดการเปลี่ยนแปลง Contemplative Education ทำให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ถึงคุณลักษณะเฉพาะตัวของผู้อื่น การตั้งคำถามนี้เป็นการมีส่วนร่วมทำให้เราได้เข้าใจกันและกันและเข้าใจโลกทางกายภาพมากขึ้น รากฐานของ Contemplative Education ไม่ได้ปรากฏอยู่เพียงแคในปรัชญาตะวันออกและปรัชญาคริสต์ศาสนาเท่านั้น แต่ยังมีอยู่ในเป้าหมายที่มุ่งสู่ความขัดแย้งของกรีก การใคร่ครวญอยู่ที่หัวใจของความรู้เนื่องจากการเห็นเป็นการใคร่ครวญอย่างลึกซึ้ง ความรู้ของ Contemplative Education อยู่บนฐานของการพัฒนาความสามารถที่จะอยู่กับความไม่

แน่นอน และยังคงมีทัศนคติที่ขัดแย้งได้อย่างมีเหตุผล Contemplative Education จึงกล่าวได้ว่าเป็นการศึกษาเพื่อความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ และเป็นแนวทางที่จำเป็นสำหรับยุคปัจจุบันอย่างยิ่ง

Deborah J. Haynes (อ้างถึงใน จิรัฐกาล พงศ์ภคเธียร, 2550) กล่าวว่า Contemplative Education หมายถึง การสังเกต พิจารณา ฟังดูอย่างตั้งใจ ซึ่งเป็นวิธีการที่จะพัฒนาสมาธิ ความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง และเพื่อก่อให้เกิดความตระหนักรู้และความรักความเมตตา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสอนให้ผู้เรียนได้รู้จักเทคนิคของการตระหนักรู้ สมาธิ และวิธีการที่จะกำหนดความตั้งใจ นั้นมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อยุคปัจจุบันซึ่งเป็นยุคแห่งการแยกส่วน ยุคแห่งความเร็ว การมีภารกิจอันหลากหลายและถูกรบกวนสมาธิอย่างต่อเนื่อง การสอนแบบ Contemplative Education เป็นแนวการสอนแบบสหวิทยาการ มีการฝึกปฏิบัติอย่างง่าย ๆ เช่น การยืนนิ่ง การนั่งสงบนิ่ง การฝึกตระหนักรู้ลมหายใจและฝึกการเขียนกิจกรรมเหล่านี้ช่วยให้เกิดบรรยากาศของความเคารพ ทำให้ชั้นเรียนมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวเมื่อการเรียนได้ก่อให้เกิดสภาพแวดล้อมที่เต็มไปด้วยความเคารพแล้วผู้เรียนก็เรียนรู้ที่จะฟัง เขียนและโต้แย้งอย่างมีวัฒนธรรม ซึ่งคุณลักษณะเหล่านี้จะช่วยให้เขากลายเป็นพลเมืองที่เคารพกฎระเบียบ

William James (1890) กล่าวว่า Contemplative Education เป็นการศึกษาที่จะพัฒนาให้เกิดคุณลักษณะของการมีวิจารณญาณ เจตนาธรรมอันมุ่งมั่น เป็นการศึกษาสู่ความเป็นเลิศเช่นเดียวกับที่ Mirabai Bush ผู้อำนวยการ Center for Contemplative Mind in Society ได้กล่าวไว้ว่าการฝึกปฏิบัติและการสอน Contemplative Education นั้นมีเป้าหมายเพื่อสร้าง "ชีวิตที่รู้ตื่น เบิกบาน" ซึ่งบุคคลเหล่านี้จะกลายเป็นผู้ที่มีความรักเมตตาอันยิ่งใหญ่ เป็นผู้ที่เรียนรู้ที่จะฟังตนเองและผู้อื่น รวมทั้งรู้จักที่จะสังเกตโลก

นอกเหนือจากนี้ยังมีองค์กรอื่น ๆ ที่ทำงานขับเคลื่อนการปฏิบัติแบบ Contemplation เช่น องค์กร The Center for Contemplative Mind in Society ในประเทศสหรัฐอเมริกา ได้พัฒนาแนวความคิดกันเรื่องนี้มาตั้งแต่ ปี ค.ศ.1991 และก่อตั้งอย่างเป็นทางการขึ้นในปี ค.ศ.1997 โดยอธิบายการเลือกใช้คำว่า "Contemplation" แทนคำว่า "Meditation" ได้พัฒนาแนวความคิดนี้เพื่อนำเอากระบวนการปฏิบัติของหลากหลายศาสนามาบูรณาการเพื่อการเรียนรู้เชิงจิตตปัญญา โดยมีพันธกิจเพื่อบูรณาการการตระหนักรู้เชิงจิตตปัญญา (Contemplation) เข้าสู่วิถีชีวิตแบบจิตตปัญญาเพื่อช่วยสร้างสังคมที่มีความยุติธรรม มีความรักความเมตตา และมีการใคร่ครวญสะท้อนตนเองมากยิ่งขึ้น โดยที่องค์กรอธิบายการตระหนักรู้เชิงจิตตปัญญาคือ การมีความรู้สึกชื่นชมชีวิตของตนโดยอาศัยการปฏิบัติเชิงจิตตปัญญาซึ่งจะนำไปสู่การมีความรักความเมตตามากขึ้นและมีพฤติกรรมที่ก่อปรด้วยปัญญา รวมทั้งการพัฒนาการหยั่งรู้ที่ลึกซึ้งใน

ประเด็นปัญหาต่าง ๆ ในชีวิต องค์กรแห่งนี้มีความเชื่อมั่นว่าหากมีการพัฒนาความสามารถของบุคคลให้ “เป็นอย่างที่เป็น” ด้วยความตระหนักรู้ การเปิดกว้างยอมรับและความแจ่มชัดแล้ว บุคคลนั้นก็จะสามารถมีสมาธิมากขึ้น ชัดเจนขึ้น ผ่อนคลายขึ้นและมั่นใจมากขึ้น เป็นการเปลี่ยนแปลงเชิงบวกที่จะนำสู่สังคมซึ่งมีความอดทนต่อกันและกัน และมีความรักความเมตตามากยิ่งขึ้น ทั้งนี้ขบวนการเชิงจิตตปัญญาที่ก่อกำเนิดขึ้นในช่วงยุคสมัยใหม่ดังกล่าวเป็นการผุดบังเกิดขึ้นท่ามกลางกระบวนการทัศน์ กระแสหลักในสังคมยุคสมัยใหม่ที่ให้ความสำคัญต่อการเรียนรู้ศาสตร์ต่าง ๆ ภายนอกตัวบนฐานเชิงวิทยาศาสตร์ ละเลยมิติการเรียนรู้พัฒนาด้านในและมิติจิตวิญญาณ

Tobin Hart (2004) กล่าวว่า Contemplative Education เป็นคำที่ใช้เรียกวิธีการที่จะรู้เป็นการรู้โดยผ่านความเงียบ การมองเข้าด้านใน การครุ่นคิด การเห็น การเฝ้าดู

ในประเทศไทยปี พ.ศ.2549 มีกลุ่มจิตวิวัฒน์ซึ่งเป็นกลุ่มผู้ที่สนใจเรื่องการขับเคลื่อนสังคมสู่จิตสำนึกใหม่ (New Consciousness) อย่างจริงจัง มีส่วนสำคัญในการสนับสนุนให้ผู้สนใจและมีประสบการณ์การจัดกระบวนการเชิงจิตตปัญญาในการเรียนการสอนทั้งในและนอกระบบการศึกษา และมีการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายจิตตปัญญาศึกษา (Contemplative Education Network) มีการประชุมหารือร่วมกันเพื่อผลักดันเรื่องนี้ให้เกิดขึ้นในสังคมไทยในประเทศไทยกลุ่มจิตวิวัฒน์ โดยคำว่า “จิตตปัญญาศึกษา” เป็นคำแปลของคำว่า “Contemplative Education” ซึ่งแปลโดยศาสตราจารย์ สุมน อมรวิวัฒน์ โดยมีคำอธิบายที่ผู้ทรงคุณวุฒิหลายท่านได้พิจารณาร่วมกันว่าหมายถึง

...กระบวนการเรียนรู้ด้วยใจอย่างใคร่ครวญ การศึกษาที่เน้นการพัฒนาด้านในอย่างแท้จริงเพื่อให้เกิดความตระหนักรู้ถึงคุณค่าของสิ่งต่าง ๆ โดยปราศจากอคติ เกิดความรักความเมตตา อ่อนน้อมต่อธรรมชาติ มีจิตสำนึกต่อส่วนรวม และสามารถเชื่อมโยงศาสตร์ต่าง ๆ มาประยุกต์ใช้ในชีวิตได้อย่างสมดุล...

ทั้งนี้วิจักขณ์ พานิช ได้กล่าวถึง Contemplative Education ไว้ในบทความหนึ่งของเขา ในปี พ.ศ.2548 เกี่ยวกับการเรียนรู้ในลักษณะนี้ที่มหาวิทยาลัยนาโรปะ ที่เขาไปศึกษาว่าหมายถึง “การเรียนรู้ด้วยใจอย่างใคร่ครวญ” โดยอธิบายแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาไว้ว่า เป็นการเรียนรู้ที่เกิดได้ในสิ่งแวดล้อมที่ “สบาย” ที่มาจาก “สัปปายะ” คือ สภาพที่เอื้อต่อการเรียนรู้โดยเป็นสภาพแวดล้อมที่เห็นคุณค่าของการเรียนรู้ด้านใน ผู้คนรู้จักรดน้ำใจให้คนรอบข้าง ให้ความสำคัญและเอาใจใส่จิตใจของผู้เรียนรู้ในทุกขณะ อีกทั้งความหมายของ Contemplative แปลเป็นไทยว่า “ที่ใคร่ครวญครุ่นคิดคำนึงด้วยใจโดยแยบคาย” เมื่อความหมายเป็นเช่นนั้น ทำให้นึกถึงคำบาลีใน

พุทธศาสนาที่ว่า “โยนิโสมนสิการ” (การพิจารณาโดยแยบคาย) ที่ดูแล้วสองคำจากสองภาษาต่างให้ความหมายอย่างเดียวกันนั่นเอง

สุมน อมรวิวัฒน์ (2549) อธิบายความหมายของจิตตปัญญาศึกษาไว้ว่า เป็นการศึกษาที่น้อมสู่ใจอย่างใคร่ครวญและค้นหาความจริงของสรรพสิ่ง เป็นการเรียนรู้ที่สร้างกระบวนการทัศน์ใหม่ จัดหลักสูตร เน้นการปลูกฝังความตระหนักรู้ ความเมตตา จิตสำนึกต่อส่วนรวม การนำปรัชญาแนวพุทธมาพัฒนาจิตและฝึกปฏิบัติจนผู้เรียนเกิดปัญญา สามารถเชื่อมโยงศาสตร์ต่าง ๆ มาประยุกต์ใช้ในชีวิต

ประเวศ วะสี (2549) ได้กล่าวไว้ในการประชุมเสวนา “จิตตปัญญาศึกษา: การเรียนรู้จากภายใน” ณ มหาวิทยาลัยมหิดล ว่าจิตตปัญญาศึกษาหรือ Contemplative Education เป็นการเรียนรู้ภายใน การศึกษาด้านในเพื่อให้เกิดความสมบูรณ์ เกิดการพัฒนาอย่างแท้จริง กระบวนการเรียนรู้จิตตปัญญาศึกษา คือ การเข้าถึงโลกทัศน์และชีวิต เรามองโลก มองธรรมชาติอย่างไร หากเราเข้าถึงความจริงจะพบความงามในนั้นเสมอ เมื่อเราเข้าถึงธรรมชาติก็จะถึงความ เป็นอิสระ การปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ เช่น กิจกรรมที่เกี่ยวกับชุมชน ดนตรี ศิลปะ กิจกรรมอาสาสมัคร (volunteer) สุนทรียสนทนา (dialogue) เป็นกิจกรรมที่ก่อให้เกิดการพัฒนาตนเอง พัฒนาจิตใจ และการปลีกวิเวกไปอยู่ในธรรมชาติ สัมผัสธรรมชาติ (Retreat) ได้รู้ใจตนเอง เมื่อจิตสงบเชื่อมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับธรรมชาติ จะเกิดปรากฏการณ์ต่าง ๆ ขึ้น รวมทั้งการทำสมาธิ (Meditation)

ณัฐพัช วัชวิญญู (2550) มหาบัณฑิตจากมหาวิทยาลัยนาโรปะอีกผู้หนึ่งอธิบายแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาไว้ ในปี พ.ศ.2550 ว่าเป็นการศึกษาแบบ “เอาชีวิตเข้าแลก” โดยเห็นว่าจิตตปัญญาศึกษาน่าจะเป็นหนทางฝึกฝนเพื่อการตื่นรู้และการดำรงอยู่อย่างเต็มเปี่ยม รับรู้ทั้งโลกภายนอกและโลกภายในตัวเราในแต่ละปัจจุบันขณะ โดยเอาทั้งหมดของตัวเราเข้าเรียนรู้ เอาชีวิตของเราเข้าแลกกับการรับรู้ปัจจุบันขณะ อันถือเป็นประตูหรือทางเข้าสู่การมองเห็นความงามอันวิจิตร และความดีอันประเสริฐ และความจริงอย่างที่เป็นในชีวิตและโลก

ต่อมาได้ก่อตั้งศูนย์จิตตปัญญาศึกษา (Contemplative Education Center) ขึ้นที่มหาวิทยาลัยมหิดล วิทยาเขตศาลายา เพื่อขับเคลื่อนการเรียนรู้แบบจิตตปัญญาศึกษา ศูนย์จิตตปัญญาศึกษามหาวิทยาลัยมหิดล (2550) ได้ให้นิยามของ “จิตตปัญญาศึกษา” (Contemplative Education) ว่าหมายถึง กระบวนการเรียนรู้ด้วยใจอย่างใคร่ครวญ การศึกษาที่เน้นการพัฒนาด้านในอย่างแท้จริงเพื่อให้เกิดความตระหนักรู้ถึงคุณค่าของสิ่งต่าง ๆ โดยปราศจาก

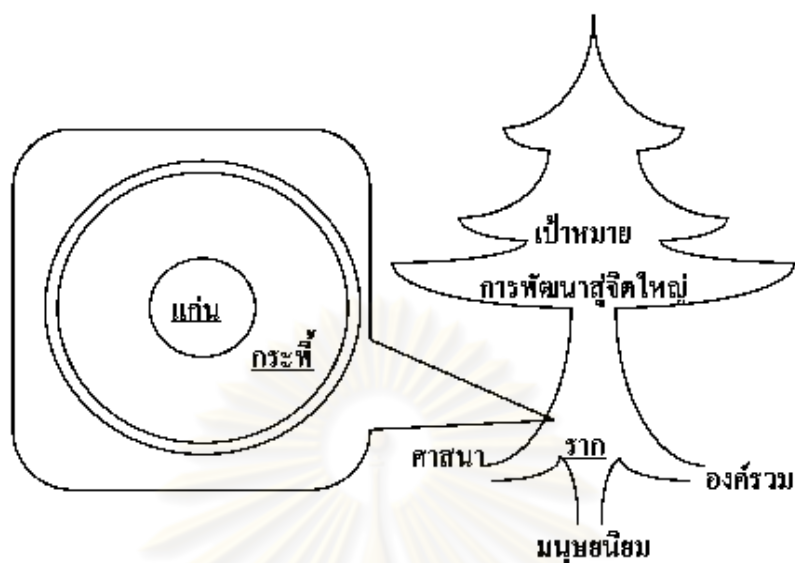

อคติ เกิดความรักความเมตตา อ่อนน้อมต่อธรรมชาติ มีจิตสำนึกต่อส่วนรวม และสามารถเชื่อมโยงศาสตร์ต่าง ๆ มาประยุกต์ใช้ในชีวิตได้อย่างสมดุล

ทั้งนี้ยังมีองค์กรสถาบันอื่น ๆ ในเครือข่ายจิตตปัญญาศึกษาที่ขับเคลื่อนการเรียนรู้ในลักษณะนี้ในสังคมไทยมาโดยไม่ได้ใช้คำว่า “จิตตปัญญาศึกษา” แต่เป็นการเรียกขานในนามของการศึกษาเพื่อการพัฒนาความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ การศึกษาที่พัฒนาจิตใจ กระบวนการเรียนรู้ที่มีจิตวิญญาณแบบองค์รวม การศึกษาวิถีพุทธหรือจิตวิวัฒน์ศึกษา สถาบันเหล่านั้น ได้แก่ โรงเรียนรุ่งอรุณ สถาบันอาศรมศิลป์ เครือข่ายโรงเรียนวิถีพุทธ โรงเรียนสัตยาไส สถาบันขวัญเมือง และเสมสิกขาลัย เป็นต้น

ตามแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาที่ได้กล่าวมาเบื้องต้นโดยเน้นให้ความสำคัญต่อมิติการเรียนรู้ด้วยใจที่ใคร่ครวญ (Contemplation) เป็นการน้อมเอาประสบการณ์การเรียนรู้ เข้ามาสัมพันธ์กับชีวิตของผู้เรียนเพื่อพัฒนาด้านใน ทั้งนี้แนวคิดจิตตปัญญาศึกษาดังกล่าวเป็นแนวคิดที่มีการสร้างกระบวนการขึ้นใหม่ (reconstruction) อย่างบูรณาการจากกระบวนการปฏิบัติและเครื่องมือ เพื่อพัฒนาด้านในของศาสนาและความเชื่อต่าง ๆ ที่เคยใช้มาในอดีต โดยนำมาปรับประยุกต์ใช้ในลักษณะการ “ให้คุณค่าใหม่” ต่อกระบวนการเชิงศาสนาและความเชื่อเหล่านั้น เพื่อมุ่งเน้นให้เหมาะกับการเรียนรู้พัฒนาด้านในของผู้เรียนในสังคมยุคสมัยใหม่ (วิจักขณ์ พานิช, 2550) ในที่สุดแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาของขบวนการจิตตปัญญาศึกษาถูกก่อตัวและพัฒนาขึ้นในต่างประเทศโดยเป็นแนวคิดที่มีลักษณะก้าวพ้นและหลอมรวม (Transcend and include) แนวคิดในเชิงบูรณาการสามารถสังเคราะห์แบบจำลองแนวคิดจิตตปัญญาศึกษา (Contemplative Education Model) ขึ้นดังแผนภาพที่ 2.1

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนภาพที่ 2.1 แบบจำลองแนวคิดจิตตปัญญาศึกษา

กระพี้ เป็นส่วนที่หล่อเลี้ยงสนับสนุนจิตตปัญญาศึกษาเปรียบเสมือนกระพี้ของต้นไม้ ที่ทำหน้าที่ลำเลียงน้ำและแร่ธาตุมาเลี้ยงลำต้นให้ดำรงอยู่และเติบโต กล่าวคือบริบทของกระบวนการเรียนรู้และปฏิบัติดังต่อไปนี้

1. การให้คุณค่าแก่รากฐานทางภูมิปัญญาที่หลากหลายของท้องถิ่นและวัฒนธรรมไม่แยกการเรียนรู้ออกจากบริบทเชิงวัฒนธรรม
2. การให้คุณค่าต่อการสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ร่วมกันบนฐานการโอบอ้อมสนับสนุนของกัลยาณมิตร

แก่น เป็นส่วนที่เป็นแก่นของจิตตปัญญาศึกษาเปรียบเหมือนแก่นของต้นไม้ที่มีเนื้อไม้ที่แข็งและทำให้ลำต้นตั้งยืนอยู่ได้ กล่าวคือกระบวนการเรียนรู้และปฏิบัติดังต่อไปนี้

1. การมีสติ เปิดรับต่อประสบการณ์ตรงในปัจจุบันขณะอย่างเต็มเปี่ยม
  2. การสืบค้นกระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับจริตของผู้เรียนอันหลากหลาย
- เฉพาะตน
3. การน้อมกระบวนการที่สืบค้นมาปฏิบัติในชีวิตอย่างต่อเนื่องด้วยความเบิกบานและผ่อนคลายจากภายใน

ผลที่ปลายยอด เป็นเป้าหมายของจิตตปัญญาศึกษาเปรียบเสมือนส่วนผลที่อยู่ปลายยอดของต้นไม้ซึ่งต้องอาศัยการหล่อเลี้ยงโอบอ้อมจากส่วนลำต้นคือ แก่นและกระพี้ ทั้งนี้

เป้าหมายของจิตตปัญญาศึกษาคือ การมุ่งพัฒนาสติปัญญา โดยที่จิตตปัญญาศึกษาหมายถึง “กระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาจิตที่เล็กคือ จิตที่ยึดติดกับอัตตาตัวตนที่คับแคบ อึดอัดกับการมองโลกเป็นส่วนเดียว สติปัญญาใหญ่คือ จิตที่ตื่นรู้ หยั่งรู้ความเชื่อมโยงของสรรพสิ่งเป็นองค์รวมและมีความรักความเมตตา”

ราก เป็นฐานแห่งพัฒนาการแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาดังอยู่บนฐานแนวคิด 3 ลักษณะ คือ แนวคิดบนฐานศาสนา/ความเชื่อ แนวคิดบนฐานมนุษยนิยมที่ให้ความสำคัญต่อการสืบค้นศักยภาพภายในของมนุษย์และแนวคิดบนฐานการบูรณาการเชิงองค์รวมในธรรมชาติ

จากแนวคิดจิตตปัญญาศึกษา (Contemplative Education) ผู้วิจัยสรุปได้ว่า จิตตปัญญาศึกษาเป็นการศึกษาที่มุ่งพัฒนาจากภายในให้เกิดการตระหนักรู้และเกิดปัญญา เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่น้อมลงสู่ใจอย่างใคร่ครวญและสัมพันธ์กับคุณธรรมความเป็นมนุษย์ เป็นการฝึกปฏิบัติที่ไม่จำกัดเพียงแนวทางของศาสนา หากรวมถึงศาสตร์ ศิลปะ และกิจกรรมต่าง ๆ ที่สร้างสัมพันธ์ภาพและผู้เรียนสนใจจนสามารถเข้าถึงความจริงของธรรมชาติ เข้าใจตนเอง เข้าใจผู้อื่น เกิดความรักและความเมตตา รวมทั้งแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาดังกล่าว ถือเป็นวิถีทางปฏิบัติที่สามารถทำให้เป็นหนึ่งเดียวกับชีวิตประจำวันเพื่อให้เกิดการตระหนักรู้ภายในตน ช่วยให้เกิดสติสัมปชัญญะกับการทำงานคงความสงบในใจได้แม้อยู่ท่ามกลางกิจกรรมที่เคลื่อนไหวอยู่ในชีวิต และยังสามารถเชื่อมโยงกับสภาวะแวดล้อมได้ดี การฝึกปฏิบัติตามแนวทางนี้ช่วยพัฒนาทักษะในการสื่อสารความมีสติช่วยลดความเครียดและก่อให้เกิดความคิดสร้างสรรค์

1.2 ปรัชญาพื้นฐานของจิตตปัญญาศึกษา

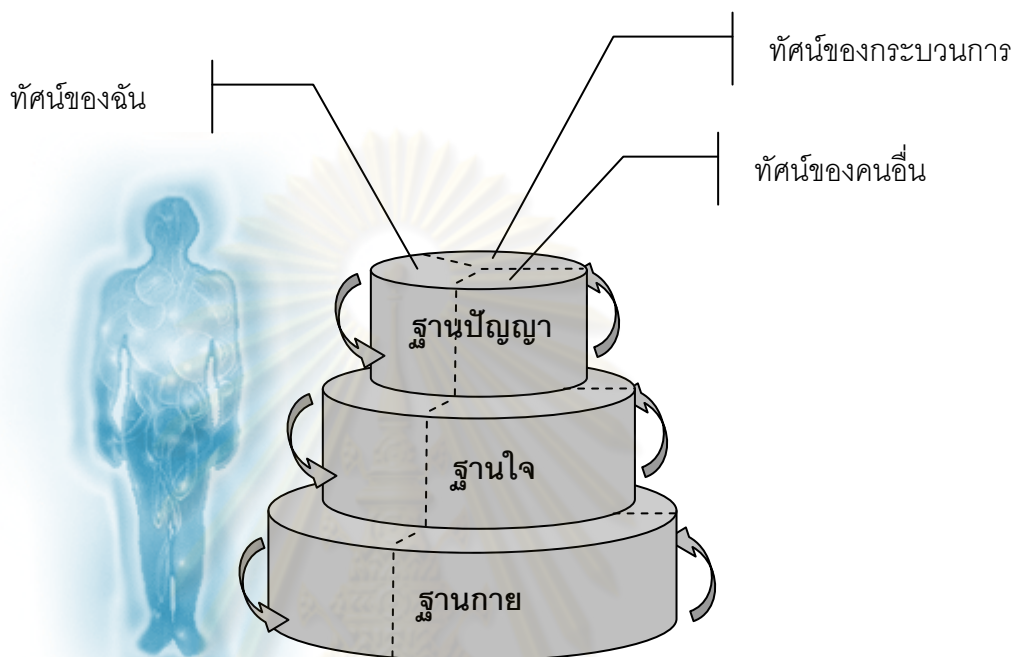
ปรัชญาพื้นฐานของจิตตปัญญาศึกษามี 2 ประการ ประกอบด้วย ความเชื่อมั่นในความเป็นมนุษย์ (humanistic value) คือ ความเชื่อมั่นว่ามนุษย์มีศักยภาพสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้อย่างต่อเนื่อง มีความจริง ความดี และความงามอยู่ในตน เปรียบเสมือนเมล็ดพันธุ์พืชที่มีศักยภาพในการเจริญเติบโต เมื่อมีเงื่อนไขต่าง ๆ พร้อมเมล็ดพันธุ์นั้นก็จะสามารถเติบโตขึ้นจนกลายเป็นต้นไม้ใหญ่ได้ ฉะนั้นใดก็ฉนั้นมนุษย์มีศักยภาพภายในตัวเมื่อพร้อมด้วยกระบวนการเข้าทำงานภายใน จิตของมนุษย์ผู้นั้นก็จะเติบโตไปเป็น “จิตใหญ่” ให้ร่มเงาแก่ตนเองและผู้อื่นได้ จิตใหญ่หรือจิตสำนึกใหม่ที่เกิดจากความเชื่อมั่นในความเป็นมนุษย์ (New Consciousness) หมายถึง ความรู้สึกนึกคิดที่มีปริมณฑลกว้างขวาง เข้าถึงความ เป็นทั้งหมดหรือความเป็นหนึ่งเดียวของธรรมชาติ หลุดพ้นจากความบีบคั้น จากความคับแคบ เป็นอิสระ มีความสุข เป็นมิตรภาพอันไพศาล รักเพื่อนมนุษย์ และรักธรรมชาติทั้งหมด ตรงข้ามกับจิตเล็กซึ่ง

เป็นความรู้สึกนึกคิดแคบๆ ไม่รู้เห็นทั้งหมดติดอยู่ในความคับแคบในตัวเองขัดแย้งกับธรรมชาติ เพราะธรรมนั้นใหญ่เมื่อจิตเล็กขัดแย้งกับธรรมชาติ เกิดความบีบคั้น เกิดความติดขัด เกิดความทุกข์ และก่อทุกข์ โลกวิกฤต เพราะมนุษย์มีจิตเล็ก (ประเวศ วัชสี, 2548)

อีกประการกระบวนทัศน์องค์รวม (holistic paradigm) คือ ทักษะที่มองโลกในแง่ที่เป็นความสัมพันธ์ และการผสานเข้าด้วยกันของสรรพสิ่งกล่าวคือ ทักษะที่มองเห็นว่าความจริงของธรรมชาติของสรรพสิ่งคือ การเชื่อมโยงเป็นหนึ่งเดียวกัน ทำให้ปฏิบัติต่อสรรพสิ่งอย่างไม่แยกส่วนจากชีวิต ด้วยทักษะที่ว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของสรรพสิ่งไม่ยึดเอาตนเองเป็นศูนย์กลางของสรรพสิ่ง (ประเวศ วัชสี, 2547) มองเห็นว่ามนุษย์กับสรรพสิ่งต่างเป็นองค์รวมของกันและกัน ด้วยเหตุนี้การกระทำอันใดอันหนึ่งของมนุษย์จึงสามารถส่งผลกระทบต่ออันอื่นไปทั่วองค์รวมการกระทำของมนุษย์สร้างผลสะท้อนต่อสรรพสิ่ง และผลสะท้อนนั้นก็ย้อนกลับมาสู่ตัวมนุษย์อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ต่อเนื่องกันอย่างไม่หยุดนิ่งและมีการเปลี่ยนแปลงเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา การปฏิบัติต่อสรรพสิ่งอย่างไม่แยกส่วนจากชีวิต ด้วยทักษะที่ว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของสรรพสิ่งและสรรพสิ่งก็เป็นส่วนหนึ่งของมนุษย์ มนุษย์กับสรรพสิ่งต่างเป็นองค์รวมของกันและกัน มีความสอดคล้องเชื่อมโยงกับกระแสความคิดจากปรัชญายุคหลังสมัยใหม่ ซึ่งประกอบด้วยแนวคิดพหุนิยมทางอัตลักษณ์คือ การยอมรับความหลากหลายของมนุษย์ ทั้งการยอมรับในอัตลักษณ์ของตนเองและการยอมรับการตีความและโลกภายในของคนอื่นที่แตกต่างไปจากตน การประกอบสร้างความหมาย ความจริงร่วมกันคือ การสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้ร่วมกันขึ้นมา สร้างความเชื่อ การให้คุณค่า และความหมายบางประการร่วมกัน พร้อมกับมีวาทกรรมและปฏิบัติการร่วมกัน นำไปสู่ทิศทางการเปลี่ยนแปลงทางสังคมร่วมกัน และการเชื่อมประสานกับจักรวาลคือ การมีทักษะต่อมนุษย์ว่าเป็นส่วนหนึ่งของจักรวาล ธรรมชาติและระบบนิเวศน์ จนสามารถมีวิถีชีวิตความเป็นอยู่อย่างหนึ่งเดียวกันเข้าสู่สภาวะไม่แยกเป็นสองระหว่างมนุษย์กับจักรวาล

การสร้างชีวิตที่สมบูรณ์นั้นเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้กับเราทุกคน หากเราเลือกใช้ชีวิตอย่างสอดคล้องและกลมกลืนกับกระบวนการภายในตัวของมนุษย์ การใช้ชีวิตเช่นนี้ได้จำเป็นต้องเริ่มต้นโดยมองตัวเราเองใหม่ในฐานะเป็นหน่วยองค์รวมอันประกอบขึ้นจากหลายส่วนในที่นี้อาศัยการจำแนกจัดกลุ่มส่วนต่าง ๆ ซึ่งประกอบกันเป็นองค์รวมชีวิตออกเป็น “สามฐาน สามทัศน์” สามฐานคือ ฐานกาย ฐานใจ และฐานปัญญา ส่วนสามทัศน์หรือสามมุมมองคือ ทัศน์หรือมุมมองของตน ทัศน์หรือมุมมองของคนอื่นและทัศน์หรือมุมมองของกระบวนการ การแยกแยะส่วนต่าง ๆ ในองค์รวมชีวิตออกเป็นสามฐาน สามทัศน์ เป็นการแยกแยะอย่างง่ายที่ช่วยให้เราเข้าใจว่ามนุษย์ไม่ได้มีตัวตนที่สามารถควบคุมได้ แต่มนุษย์จำเป็นต้องอ่อนน้อมอย่างเข้าใจต่อความหลากหลาย

อันประกอบขึ้นมาเป็น “ตัวฉัน” โดยแต่ละส่วนต่างมีกระบวนการที่มี “ชีวิต” ของมันเองและความ เป็นทั้งหมดที่ประกอบขึ้นมาเป็น “ตัวฉัน” คือ “สหชีวิต” ที่แต่ละส่วนต่างอิงอาศัยซึ่งกันและกัน

แผนภาพที่ 2.2 กรอบการปฏิบัติสู่ชีวิตที่สมบูรณ์

ฐานกายเป็นฐานแห่งพลังความมุ่งมั่น และการลงมือกระทำมีกระบวนการอันเป็น ธรรมชาติ เช่น ระบบการเยียวยาตัวเอง ระบบการรักษาสมดุลอุณหภูมิ และระบบการแลกเปลี่ยน อาหารกับธรรมชาติ เป็นต้น ฐานใจเป็นฐานแห่งความรัก ความใส่ใจ และการเชื่อมโยงสัมพันธ์ มี กระบวนการอันเป็นธรรมชาติ เช่น กลไกการป้องกันตนเอง (Defense mechanism) การตั้งมั่น จดจ่อเป็นสมาธิและการแลกเปลี่ยนอารมณ์ความรู้สึกกับเพื่อนมนุษย์ และฐานปัญญาเป็นฐาน แห่งการตื่นรู้ ก้าวข้าม และปล่อยวาง มีกระบวนการอันเป็นธรรมชาติ เช่น การใคร่ครวญพินิจ พิจารณา ความรู้สึกตัว (awareness) ส่วนทัศน์ของฉันมีกระบวนการเข้าถึงด้วยการรู้สึกจาก ภายในจิตใจของเราเอง โดยมีตัวเราเองเป็นตัวตั้งของความใส่ใจทัศน์ของคนอื่น มีกระบวนการ เข้าถึงด้วยการพูดคุยสนทนากับบุคคลอื่นเพื่อร่วมรู้สึกและเข้าใจมุมมองของเขาโดยเอาบุคคลอื่น เป็นตัวตั้งของความใส่ใจ ทัศน์ของกระบวนการมีกระบวนการเข้าถึงด้วยการสังเกต ศึกษา และ

วิเคราะห์วิจัย โดยเอาระบบหรือกระบวนการเป็นตัวตั้งของความใส่ใจ เช่น การวางแผนระบบการทำงาน การเฝ้าสังเกตพฤติกรรม การวางระบบการประเมินผล เป็นต้น

จากปรัชญาพื้นฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษา เป็นเรื่องของเรามีประสบการณ์ตรงต่อการย้อนกลับมารู้จักทัศนะเฉพาะของตนเอง และยอมรับทัศนะอื่นที่แตกต่างไปจากตน การเข้าสัมพันธ์กับชุมชนเพื่อประกอบสร้างความหมายและความจริงร่วมกัน และการเข้าเชื่อมประสานกับจักรวาลจนกลายเป็นหนึ่งเดียวกัน นับได้ว่าเป็นทิศทางของกระบวนการจิตตปัญญาที่วางรากฐานอย่างมั่นคง ลงสู่ความเชื่อมั่นในความเป็นมนุษย์และกระบวนการทัศน์แบบองค์รวมและเป็นหนทางสู่การสร้างจิตสำนึกใหม่ เพื่อการอยู่รอดร่วมกันของมนุษยชาติ

1.3 การจัดการศึกษาบนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษา

จิตตปัญญาศึกษานั้นเป็นการศึกษาบนพื้นฐานของการตีโรราบ (วิจักขณ์ พานิช, 2550) คือ การรับฟังเสียงด้านใน ให้ความเคารพและเชื่อมั่นในสิ่งที่ตัวเองเป็น ให้ความศรัทธาต่อทุกประสบการณ์ที่ตนเองเคยผ่านมาไม่ว่าจะดีหรือร้ายในสายตาผู้อื่น และพร้อมจะหลอมรวมเอาทุกอย่างที่มีในตนเองออกมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับผู้อื่นอย่างไม่เขินอาย โดยพร้อมที่จะเอาชีวิตเข้าแลกกับทุกประสบการณ์การเรียนรู้ของชีวิต ด้วยความกล้าหาญบนพื้นฐานของการภาวนาหล่อเลี้ยงให้คุณค่าแก่พื้นที่ว่างภายในอันไพศาล รู้จักผ่อนคลายปล่อยวางและเปิดรับกับสถานการณ์โดยปราศจากแรงต้าน จนปมความยึดมั่นทั้งหลายสามารถคลี่คลายไปในอ้อมแขนแห่งความอ่อนโยนและความรักแห่งจักรวาล ตามท่วงทำนองและครรลองของการดับสลาย ผุดบังเกิดใหม่ พลิวไหวและไหลเลื่อน เป็นคุณค่าและความหมายของการดำรงอยู่ที่แท้

Wilber (2000) นักจิตวิทยาชาวอเมริกาให้ข้อสังเกตว่าในการศึกษาเรียนรู้ที่แท้ต้องไม่ใช่เป็นเรื่องของระบบหรือโครงสร้างทางอำนาจ ไม่ใช่เรื่องของกฎเกณฑ์ การควบคุม การเอาชนะ แต่การศึกษาจะต้องเป็นเรื่องของชีวิต การอยู่ร่วมกัน การให้คุณค่า และความสัมพันธ์ของมนุษย์ที่มีต่อมนุษย์ด้วยกัน และความสัมพันธ์ที่เรามีต่อสรรพสิ่งต่าง ๆ การศึกษาจะต้องเป็นส่วนหนึ่งของความยั่งยืน ความงาม สันติภาพและอิสรภาพที่แท้จริง (วิจักขณ์ พานิช, 2547)

แนวคิดจิตตปัญญาศึกษาได้ก่อกำเนิดขึ้น โดยเน้นให้ความสำคัญต่อมิติการเรียนรู้ด้วยใจที่ใคร่ครวญ (Contemplation) เป็นการน้อมเอาประสบการณ์การเรียนรู้เข้ามาสัมพันธ์กับชีวิตของผู้เรียนเพื่อพัฒนาด้านใน ทั้งนี้สามารถสรุปสังเคราะห์แนวคิดหลักของจิตตปัญญาศึกษา ดังนี้

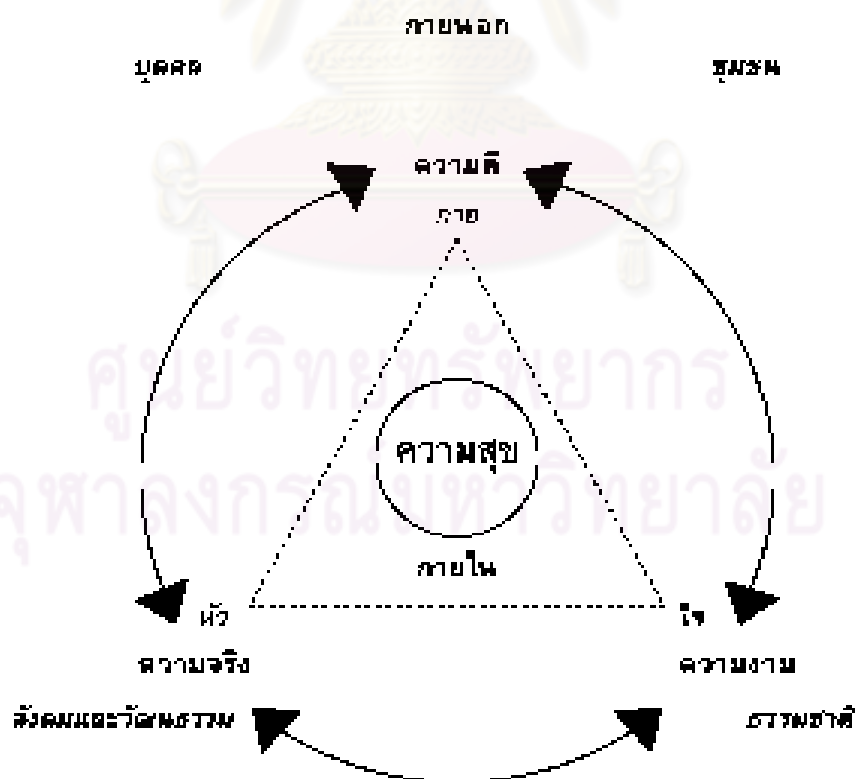
ประการแรก เป็นการศึกษาที่ให้ความสำคัญต่อประสบการณ์ตรงของการเรียนรู้ เป็นการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ตรงเป็นหนทางที่จะนำมาซึ่งความรู้ความเข้าใจที่สัมพันธ์เชื่อมโยงโดยตรงกับชีวิตของผู้เรียน รวมถึงการเต็มใจที่จะเผชิญหน้ากับความเจ็บปวดและความทุกข์ยากลำบากของชีวิตอย่างเปล่าเปลี่ยว เป็นการเรียนรู้แบบ “เอาชีวิตเข้าแลก (wholeheartedly)” (ณัฐพร วังวิญญู, 2550) ที่อึดตายตัวตนจะได้ถูกทำลาย ซึ่งจะนำสู่การเข้าใจเรื่อง อัดตา-อนัตตา ได้ลึกซึ้งด้วยตนเอง ประการที่สอง เป็นการศึกษาที่ให้ความสำคัญต่อการรับฟังอย่างลึกซึ้ง (deep listening) และการเรียนรู้ด้วยใจที่เปิดกว้าง เป็นการเรียนรู้ที่จะสัมผัสชีวิตของตนเองและผู้อื่นอย่างจริงใจและอ่อนน้อม เปิดกว้างต่อความหลากหลายทางความคิด (วิจักขณ์ พานิช, 2550) นำสู่การสื่อสารและความสัมพันธ์ที่สร้างสรรค์ และการละวางตัวตนของตนเอง

ประการต่อมา เป็นการศึกษาที่ให้ความสำคัญต่อการเคารพศักยภาพแห่งการเรียนรู้ของทุกคนอย่างไร้อคติ เป็นหัวใจของการศึกษาด้านในคือ กระบวนการเรียนรู้และการฝึกตนที่มุ่งให้ผู้เรียนได้ค้นหาศักยภาพภายในตนเอง จนกลายเป็นตัวของตัวเองที่สมบูรณ์อย่างที่ไม่จำเป็นต้องไปเปรียบเทียบกับใคร อีกทั้งเป็นการศึกษาที่ให้ความสำคัญต่อการน้อมสว่ใจอย่างใคร่ครวญ (Contemplation) เป็นการเรียนรู้ที่ไร้การยึดมั่นถือมั่นต่อหลักการตรรกะ แต่บ่มเพาะน้อมนำประสบการณ์ที่ผ่านเข้ามา มาคิดใคร่ครวญอย่างลึกซึ้งบนฐานของจิตใจที่สงบเย็น เพื่อค้นหาความหมายต่อชีวิต เพื่อที่จะรู้จักตัวเอง และเพิ่มพูนความรู้ด้วยการน้อมนำไปลองปฏิบัติต่อให้เห็นจริง (วิจักขณ์ พานิช, 2550) อีกประการเป็นการเฝ้ามองเห็นตามความเป็นจริง (meditation) เป็นการปฏิบัติธรรมหรือการภาวนาคือ การเฝ้าดูธรรมชาติที่แท้จริงของจิต นั่นคือ การเปลี่ยนแปลงไม่คงที่ ความบีบคั้นที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลง และสภาวะของการเป็นกระแสแห่งเหตุปัจจัยที่เคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่อง การปฏิบัติภาวนาฝึกสังเกตธรรมชาติของจิต จะทำให้เราเห็นความเชื่อมโยงจากภายในสู่ภายนอก เห็นความเป็นจริงที่พ้นไปจากอำนาจแห่งตัวตนของตน (วิจักขณ์ พานิช, 2550)

รวมถึงเป็นการศึกษาที่ให้ความสำคัญต่อความสดของปัจจุบันขณะ เป็นการเรียนรู้จากภายในคือ กระบวนการแห่งการค้นพบคุณค่าและความหมายของการมีชีวิตอยู่ในทุกขณะด้วยสติสัมปชัญญะ เป็นชีวิตที่มีอิสระ อันเกิดจากการกลับมาตระหนักในคุณค่าและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ของตน และเป็นการศึกษาที่ให้ความสำคัญต่อการให้คุณค่าแก่รากฐานทางภูมิปัญญาอันหลากหลายของท้องถิ่นและวัฒนธรรม เป็นการเรียนรู้ที่ให้ความสำคัญต่อคุณค่าทางจิตวิญญาณของภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมา เป็นการเรียนรู้ที่ไม่แยกจากวิถีชีวิตทางวัฒนธรรมและความสัมพันธ์อันซับซ้อนของชุมชน เป็นการศึกษาเพื่อความเข้าใจตนเองและเพื่อนมนุษย์ เพื่อ

พัฒนาศักยภาพของความเป็นมนุษย์ผู้มีจิตใจสูงและเปิดกว้างอย่างแท้จริง ส่วนประการสุดท้าย เป็นการศึกษาที่ให้ความสำคัญต่อการสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ร่วมกัน เป็นการเรียนรู้บนฐานการโอบอ้อมสนับสนุนของกัลยาณมิตรที่เป็นเพื่อนเดินทางในการเรียนรู้พัฒนาด้านใน ที่จะช่วยสะท้อนให้เห็นตนเองและร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ที่หลากหลาย

อย่างไรก็ตามความรู้ที่เกี่ยวข้องที่ใช้ในกระบวนการจัดการเรียนรู้สามารถปรับเปลี่ยนได้ภายใต้กรอบใหญ่ของความรู้ตามหลักการจัดการเรียนรู้บนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาคือ ความเข้าใจคุณค่าของการศึกษาที่แท้จริง การศึกษาเป็นกระบวนการพัฒนา เตรียมคนให้เข้าใจชีวิต เป็นการเรียนรู้ที่ทำให้คนเป็นอิสระจากกรอบที่สร้างไว้ การมองเข้าไปในชีวิต เรียนรู้จากเรื่องราวประสบการณ์ที่ผ่านมา ทั้งที่ประสบความสำเร็จและล้มเหลว ช่วยให้คนค้นพบความหมายของชีวิตที่แท้จริง ผู้เรียนเป็นมนุษย์ผู้มีศักยภาพเต็มเปี่ยม ทั้งด้านกาย อารมณ์ จิตใจ สังคมและสติปัญญาที่สามารถพัฒนาได้ ดังนั้นแนวทางหลักในการจัดกระบวนการเรียนรู้ตามแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาสามารถประยุกต์เอาปรัชญาพื้นฐานทั้งหมดมาใช้ในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งแสดงแนวทางหลักตามแผนภาพวงจรการเรียนรู้บนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษา

แผนภาพที่ 2.3 วงจรการเรียนรู้บนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษา

ประเวศ วะสี (2550) กล่าวถึง ระบบการศึกษาว่าควรประกอบด้วยองค์สามหรือ ไตรยางค์แห่งการศึกษา อันได้แก่ ฐานทางวัฒนธรรม กระบวนการทางวิทยาศาสตร์ และ จิตปัญญาศึกษา ดังแผนภาพพระเจดีย์แห่งการศึกษา โดยแต่ละองค์มีความหมายดังนี้

แผนภาพที่ 2.4 พระเจดีย์แห่งการศึกษา

องค์ที่ 1 การศึกษาในฐานวัฒนธรรม วัฒนธรรมคือ วิถีชีวิตร่วมกันของกลุ่มชน อันสอดคล้องกับสิ่งแวดล้อมหนึ่ง ๆ มนุษย์มีวิถีชีวิตในวัฒนธรรม ซึ่งทำให้มั่นคงมานับด้วยเวลา เป็นพันๆ ปี ในระยะหลังวิถีวัฒนธรรมถูกกระแทกด้วยอำนาจนอกวัฒนธรรม 3 ประการคือ อำนาจรัฐ อำนาจเงิน และอำนาจการศึกษาออกวัฒนธรรม ในกรอบวัฒนธรรมมีการเรียนรู้ที่ จำเป็นแก่ชีวิตและการอยู่ร่วมกันทุกอย่าง เช่น การทำงาน การทำมาหากิน ขนบธรรมเนียม ประเพณี ภาษาและการสื่อสาร การดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม การใกล้เคียง ความขัดแย้ง ความ ยุติธรรมชุมชน การดูแลรักษาสุขภาพและศาสนธรรม เป็นต้น

การศึกษาควรอยู่บนฐานวัฒนธรรมมากที่สุด ซึ่งจะเรียนรู้ทุกสิ่งทุกอย่างที่จำเป็น แก่ชีวิตและการมีชีวิตร่วมกันผ่านการปฏิบัติจริง ในฐานนี้จะไม่มีการว่างงาน เพราะ การทำงานเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต การว่างงานเกิดจากการศึกษาที่แยกไปจากวิถีชีวิต การศึกษา แบบเอาวิชาเป็นตัวตั้ง ยิ่งก่อให้เกิดความแปลกแยกจากเพื่อนมนุษย์และธรรมชาติแวดล้อม การศึกษาในฐานวัฒนธรรมจะดึงมนุษย์เข้ามาอยู่ร่วมกับเพื่อนมนุษย์และธรรมชาติแวดล้อม คน

ไทยขณะนี้ขาดภูมิปัญญาทางการจัดการอย่างรุนแรง เพราะการศึกษาที่เอาวิชาเป็นตัวตั้ง การเรียนเป็นวิชา ๆ ทำให้จัดการไม่เป็น เพราะการจัดการคือ การเชื่อมต่อดองค์ประกอบต่าง ๆ ให้บรรลุผลตามที่ต้องการ เมื่อเรารู้สึกว่าขาดจริยธรรม เราก็เพิ่ม“วิชา” จริยธรรมก็ไม่เกิด แต่จริยธรรมอยู่ในวิถีชีวิตร่วมกันหรือวัฒนธรรม

องค์ที่ 2 กระบวนการทางวิทยาศาสตร์ ความคิดเชิง “วิชา” ได้ครอบงำเราจนไม่ว่าเรื่องใดก็ต้องเอา “วิชา” เป็นตัวตั้ง เมื่อเรียนวิชาวิทยาศาสตร์ความเป็นวิทยาศาสตร์ก็ไม่เกิด เพราะความเป็นวิทยาศาสตร์อยู่ที่ “กระบวนการ” ไม่อยู่ที่ “ผลสำเร็จรูป” การเรียนวิชา “วิทยาศาสตร์” ที่ไปเรียนผลสำเร็จรูปเช่น รู้ว่า ไมเคิล ฟาราเดย์ค้นพบอะไร ไอน์สไตน์ค้นพบอะไร นั้นไม่ทำให้เกิดความเป็นวิทยาศาสตร์ แท้จริงความเป็นวิทยาศาสตร์เป็นกระบวนการของเหตุผล การวิเคราะห์ สังเคราะห์ให้ได้ความเข้าใจหรือความรู้ที่ลึกซึ้ง จริงขึ้น ใช้ประโยชน์ได้มากขึ้น กระบวนการทางวิทยาศาสตร์จึงใช้กับทุกสิ่งทุกอย่างไม่ใช่จำกัดอยู่ที่ “วิชา” วิทยาศาสตร์เท่านั้น เนื่องจากวิเคราะห์สังเคราะห์ให้ความรู้สึกขึ้นหรือที่เรียกว่าให้ความรู้ใหม่นั้นคือ การวิจัย

กระบวนการทางวิทยาศาสตร์กับการวิจัยจึงเป็นกระบวนการเดียวกัน ทุกสิ่งทุกอย่างล้วนเปลี่ยนแปลงชีวิตจึงต้องเผชิญกับสถานการณ์ใหม่อยู่ตลอดเวลา การวิเคราะห์ สังเคราะห์ให้เข้าใจสถานการณ์ใหม่จึงจำเป็นแก่ชีวิตเพื่อการปรับตัวให้อยู่ในสมดุลท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงกระบวนการทางวิทยาศาสตร์จึงจำเป็นแก่ชีวิตหรือควรเป็นวิถีชีวิต ฉะนั้นมนุษย์ควรศึกษาในฐานวัฒนธรรมและใช้กระบวนการทางวิทยาศาสตร์เป็นเครื่องมือให้เข้าใจสถานการณ์ทั้งเก่าและใหม่เพื่อทำให้ปรับตัวอยู่ในสมดุลได้อย่างต่อเนื่อง

โดยสรุปการเรียนรู้ควรมีวัฒนธรรมเป็นฐานและมีวิทยาศาสตร์เป็นเครื่องมือนี้จะเป็นการวางตำแหน่งแห่งหน (Positioning) ของความรู้และการเรียนรู้ใหม่แทนที่การเรียนรู้แบบเอา “วิชา” เป็นตัวตั้ง วิชามีความสำคัญหากไม่ใช่ตัวตั้งของการเรียนรู้ แต่เป็นตัวประกอบการเรียนรู้ การเรียนรู้ต้องเอาชีวิตและวิถีชีวิตร่วมกัน (วัฒนธรรม) เป็นตัวตั้งเอาวิทยาศาสตร์เป็นเครื่องมือ วิชาเป็นส่วนหนึ่งของวิทยาศาสตร์ การเรียนรู้ที่มีวัฒนธรรมเป็นฐานและวิทยาศาสตร์เป็นเครื่องมือนี้จะก่อให้เกิดการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ให้เข้มแข็ง เพื่อการมีชีวิตและการอยู่ร่วมกันทั้งระหว่างมนุษย์กับมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม แต่ก็ยังไม่พอเพียงเพราะยังไม่ถึงการพัฒนาศักยภาพสูงสุดของความเป็นมนุษย์โดยจิตตปัญญาศึกษา

องค์ที่ 3 จิตตปัญญาศึกษา มนุษย์ต่างจากสัตว์ตรงที่มนุษย์นั้นสามารถเข้าถึงความจริงสูงสุดได้แล้วเกิดการเปลี่ยนแปลงขั้นพื้นฐาน (Transformation) ในตัวเอง เกิดอิสรภาพ ความสุข ความรักเพื่อนมนุษย์และธรรมชาติอันเป็นไปเพื่อการอยู่ร่วมกันด้วยศานติ ในสภาพที่โลก

ประสพวิกฤตการณ์แห่งการทำลายตัวเองอย่างสูงสุดอยู่ในขณะนี้มนุษย์ต้องพัฒนาศักยภาพสูงสุดแห่งความเป็นมนุษย์ในการเข้าถึงความจริงสูงสุด จิตตปัญญาศึกษาจึงมีความจำเป็นและเป็นสิ่งที่ขาดหายไป อาจกล่าวได้ว่าปัญหาใหญ่ของการศึกษาทุกวันนี้คือ การศึกษาที่เอาวิชาเป็นตัวตั้ง ไม่ได้เอาชีวิตและวิถีชีวิตร่วมกันเป็นตัวตั้ง ทำให้แยกส่วนและห่างไกลจากความเป็นจริง ทำให้เกิดปัญหามากมายตามมา เช่น ทำงานไม่เป็น ไม่มีงานทำ คิดไม่เป็น จัดการไม่เป็น อยู่ร่วมกันไม่เป็น ไม่มีจิตสำนึกทางสิ่งแวดล้อม จัดการความขัดแย้งไม่เป็น ฯลฯ ทำให้ไม่สามารถอยู่ร่วมกันอย่างสันติหัวใจของการปฏิรูปการศึกษาคือ การเปลี่ยนตัวตั้งของการเรียนรู้โดยเอาการอยู่ร่วมกันหรือวัฒนธรรมเป็นตัวตั้งเอาวิชาเป็นตัวประกอบ

จากแนวคิดของการจัดการศึกษาบนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษานั้น ผู้วิจัยสรุปได้ว่าเป็นกระบวนการของการเรียนรู้ชีวิตคือ การเรียนรู้ธรรมชาติและวิทยาศาสตร์ เพื่อเรียนรู้ที่จะปฏิบัติตนภายในธรรมชาติแวดล้อมและพึ่งพาอาศัยกันในวิถีชีวิต อีกทั้งการเรียนรู้ทางศาสนาเพื่อเรียนรู้ที่จะมีความสุข เรียนรู้ที่จะลดความทุกข์ เพื่อให้เกิดปัญญาและสามารถแสวงหาความพอดีระหว่างปัญญาและศรัทธา และการเรียนรู้เรื่องทางสังคมศาสตร์เพื่อเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกันอย่างสงบสันติ อีกทั้งยังจำเป็นต้องยึดแนวคิดของการเข้าถึงความจริง ความงาม ความดี ที่มีอยู่ในตัวมนุษย์เองเป็นแกน เป็นการจัดการเรียนรู้แบบองค์รวมเพื่อการพัฒนามนุษย์อย่างสมดุล ทั้งกาย ใจ และความคิด เป็นการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงจากภายนอกสู่ภายในและจากภายในสู่ภายนอก จากบุคคลสู่ชุมชน สังคม วัฒนธรรมและธรรมชาติ และจากธรรมชาติ สังคม วัฒนธรรม สู่ชุมชนและบุคคลเป็นการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงกับชีวิตอย่างแท้จริงเป็นแกนในการจัดกระบวนการเรียนรู้ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่าเป็นกระบวนการเรียนรู้โดยระบบการศึกษาเป็นตัวตนที่ถูกห่อหุ้มอยู่ด้วยธรรมชาติและมีสังคมกับวัฒนธรรมแวดล้อมอยู่อีกชั้นหนึ่ง

ตอนที่ 2 การเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง (Transformative Learning)

แนวคิดทฤษฎีเรื่องการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง (Transformative Learning) เป็นแนวคิดที่ก่อกำเนิดจากทฤษฎีของแจ๊ค เมซิโรว์ (Jack Mezirow) แห่งมหาวิทยาลัยโคลัมเบียเรื่องการเปลี่ยนแปลงคุณลักษณะเชิงมุมมอง (perspective transformation) เป็นกระบวนการเรียนรู้หลักในหลักสูตรของมหาวิทยาลัย ซึ่งเขามีทัศนะต่อกระบวนการดังกล่าวว่ามีลักษณะโดยพื้นฐานเป็นเชิงญาณวิทยา (epistemic) ตามธรรมชาติ กล่าวคือ เป็นกระบวนการเชิงวิพากษ์ (critical) และเชิงเหตุผล (rational) ที่ผู้เรียนซึ่งเป็นผู้ใหญ่จะสามารถตระหนักเข้าใจบทบาท ความเชื่อ และสมมติฐานของตนเองในระดับจิตใต้สำนึกได้กระบวนการดังกล่าว จะนำสู่ช่วงแห่งพัฒนาการเชิง

สร้างสรรค์ (constructive) หรือเชิงสร้างสรรค์ตนเอง (self-authoring) ขึ้น เป็นช่วงที่บุคคลจะละวางคุณค่าและความหมายต่อสิ่งแวดลอมทางสังคมของตน ซึ่งกลมกลืนไปในวิถีชีวิต อย่างปราศจากการวิพากษ์ และจะเปลี่ยนมาเรียนรู้ที่จะสร้างคุณค่าและความหมายใหม่สำหรับตนเองขึ้นมาแทนที่ (ธนา นิลชัยโกวิทย์, 2551)

โรเบิร์ต บอยด์ (Robert Boyd) พัฒนาแนวคิดเรื่องการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงบนฐานที่เป็นกระบวนการเชิงญาณทัศน์ (intuition) และเชิงอารมณ์ เป็นทฤษฎีเรื่องการศึกษาศึกษาเชิงการเปลี่ยนแปลงบนฐานของจิตวิทยาเชิงวิเคราะห์หรือเชิงลึก (analytical/depth psychology) ว่าการเปลี่ยนแปลงภายใน (transformation) เป็นการเปลี่ยนแปลงในระดับรากฐานของบุคลิกภาพของบุคคลซึ่งเกิดขึ้นจากการได้ข้อสรุปจากทางเลือกที่ขัดแย้งส่วนตัวและการขยายจิตสำนึก (consciousness) ซึ่งเกิดขึ้นจากการบูรณาการเชิงบุคลิกภาพโดยอาศัยสิ่งที่เหนือกว่าเหตุผล เช่น สัญลักษณ์ ภาพพจน์ (images) และแบบฉบับ (archetypes) ต่าง ๆ ในการช่วยให้เกิดวิสัยทัศน์หรือความหมายส่วนตัว

โอ ซัลลิแวน (O'Sullivan) ให้นิยามการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงไว้ว่า เป็นการเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนย้ายอย่างลึกซึ้งเชิงโครงสร้างในด้านของความคิด ความรู้สึก และการกระทำ เป็นการเปลี่ยนย้ายของจิตสำนึก (consciousness) ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรุนแรงและไม่อาจเปลี่ยนกลับมาสู่สภาพเดิมได้

โรเบิร์ต คีแกน (Robert Kegan) เป็นนักจิตวิทยาที่มหาวิทยาลัยฮาร์เวิร์ดเห็นว่า “การเปลี่ยนแปลงคุณลักษณะ (transformation) แห่งญาณวิทยา (epistemologies) ของเราปลดปล่อยตัวเราให้เป็นอิสระจากสิ่งที่เราฝังความเชื่ออยู่เป็นวิถีทางที่มีพลังมากที่สุดในการก่อให้เกิดการเติบโตของความคิดจิตใจ” จากงานวิจัยของคีแกน เขาแบ่งขั้นตอนการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง (transformative learning) ออกเป็น 5 ขั้นตอน และผู้เรียนในวัยผู้ใหญ่จะเกี่ยวข้องกับขบวนการจากจิตเชิงความสัมพันธ์ทางสังคม (Socialized Mind) สู่จิตเชิงการสร้างสรรค์ตนเอง (Self-Authoring Mind) คีแกนตระหนักในความเป็นไปได้ของพัฒนาการในลำดับต่อไปที่ไปพ้นปัจเจกบุคคลที่เป็นอิสระในตนในยุคสมัยใหม่สู่สิ่งที่เขาเรียกว่า “จิตที่เปลี่ยนแปลงคุณลักษณะตนเอง (Self-Transforming Mind)” ซึ่งจะสามารถดำรงอยู่ได้ท่ามกลางความขัดแย้ง (contradiction) และการเชื่อมโยงแทรกประสานซึ่งกันและกัน (interpenetration)

เคน วิลเบอร์ (Ken Wilber) จัดแบ่งชีวิตและการเรียนรู้ของมนุษย์ออกเป็นสี่ทัศน์ (quadrant) และแบ่งเป็นระดับขั้นของพัฒนาการมาใช้เป็นกรอบแนวคิดเชิงทฤษฎี เนื่องจากเห็นว่า เป็นแนวคิดที่เหมาะสมกับงานที่รวมเอามิติเชิงข้ามบุคคล (transpersonal dimensions) ไว้ในการ

เรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง (transformative learning) ซึ่งเป็นการก่อกำเนิดและเติบโตขึ้นของแนวคิดจิตตปัญญาศึกษา (Contemplative Education) พัฒนาขึ้นจากแนวคิดของการศึกษาเชิงองค์รวม (Holistic Education) กล่าวคือ แนวคิดที่เน้นการบูรณาการทุกมิติเป็นองค์รวมในการเรียนรู้โดยคำนึงถึงความสมดุลสอดคล้องกับวิถีของธรรมชาติ

ประเวศ วะสี (2547) เสนอรูปแบบการเรียนรู้ที่การเรียนรู้ธรรมชาติในอกตัวทุกชนิดมาพัฒนาธรรมชาติในตัวหรือจิตคือ กระบวนการภายในหรือการเรียนรู้ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในจิตใจของผู้เรียน ดังนั้น การบรรลุความจริง ความจริงของธรรมชาติของสรรพสิ่งคือการเชื่อมโยงเป็นหนึ่งเดียวกัน (The Same Oneness) มนุษย์ทุกคน สัตว์ทุกตัว ต้นไม้ทุกต้น แมลง และสสารบรรดามี และดาวทุกดวงในจักรวาล มาจากสภาวะหนึ่งเดียวกัน บุคคลที่เข้าถึงความเป็นหนึ่งเดียวกันของสรรพสิ่งจะหลุดจากการติดอยู่ในความคับแคบในตัวเอง ความรู้สึกนึกคิดจะเปลี่ยนไปเพราะความเป็นอิสระ เกิดความสุข เกิดความรักอันไพศาลต่อมวลมนุษย์และสรรพสิ่ง ควรพยายามให้สัมผัสอยู่กับความเป็นหนึ่งเดียวกันของสรรพสิ่งตลอดเวลา เราต้องสัมผัสกับธรรมชาติรอบตัวตลอดเวลาเช่น สายลม แสงแดด อากาศ ต้นไม้ใบหญ้า ท้องฟ้า ดวงดาว ดวงอาทิตย์ ตลอดจนผู้คนทั้งหลายเมื่อเราเรียนรู้จะไรมาอย่างทิ้งไว้เป็นความรู้เฉพาะเรื่องนั้นตายตัว แต่ควรเชื่อมโยงหรือบูรณาการไปสู่องค์รวมหรือความเป็นทั้งหมดเสมอทำให้เราเรียนอะไรมา จะทำให้เรารู้รายละเอียดและเข้าถึงความเป็นทั้งหมด หรือความเป็นหนึ่งเดียวกันทำให้เราบรรลุอิสรภาพ คลายจากการยึดมั่นในตัวตน หรือเอาตนเองเป็นศูนย์กลางของสรรพสิ่ง เมื่อปฏิบัติเช่นนี้ จะดึงเราไปสู่ปัญญาเข้าถึงความจริงของความเชื่อมโยงของสรรพสิ่งก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในหรือจิตใจ ให้เป็นจิตที่มีพัฒนาการสูงขึ้น เป็นคุณค่าที่แท้จริงของชีวิตและการเรียนรู้

การบรรลุความงาม ธรรมชาติของสรรพสิ่งมีความงาม เช่น เมื่อเราเห็นทะเล ภูเขา ป่าไม้ หรือท้องฟ้า แล้วมีความรู้สึกที่ว่าช่างงามจับใจและให้ความรู้สึกที่ล้ำลึก ผ่อนคลาย สบายใจ ทั้งนี้เพราะจิตหลุดจากความยึดอัดคับแคบไปเชื่อมกับความใหญ่ของธรรมชาติ มนุษย์จึงชอบธรรมชาติเพราะมีความงามและให้ความสุขที่ล้ำลึก ในขณะที่เดียวกันธรรมชาติอื่น ๆ ทุกอย่างก็มีความงาม ขึ้นอยู่กับการรับรู้และสภาพจิตของเรา ถ้าเรารู้แบบแยกย่อยก็จะไม่เห็นความงาม ถ้าเราเห็นความเชื่อมโยงจนเห็นความเป็นทั้งหมด ก็จะเป็นความเชื่อมโยงจนเห็นความเป็นทั้งหมด ก็จะเห็นความงาม สภาพจิตที่ไม่ปรกติจะไม่เห็นความงาม จิตที่ปรกติ มีสติมีความสงบ สามารถรับรู้ธรรมชาติตามที่เป็นจริง จะเห็นความงามทุกหนทุกแห่ง การได้สัมผัสกับความงามในธรรมชาติของสรรพสิ่งเป็นกำไรชีวิต ทำให้เกิดความชื่นใจ และความสุขอย่างล้ำลึกอันเป็นทิพย์สัมผัส ฉะนั้นใน

การเรียนรู้ใด ๆ ควรฝึกให้เห็นธรรมชาติของความงามในสิ่งนั้นและสามารถฝึกให้สัมผัสกับความงามในธรรมชาติของสรรพสิ่งตลอดเวลา

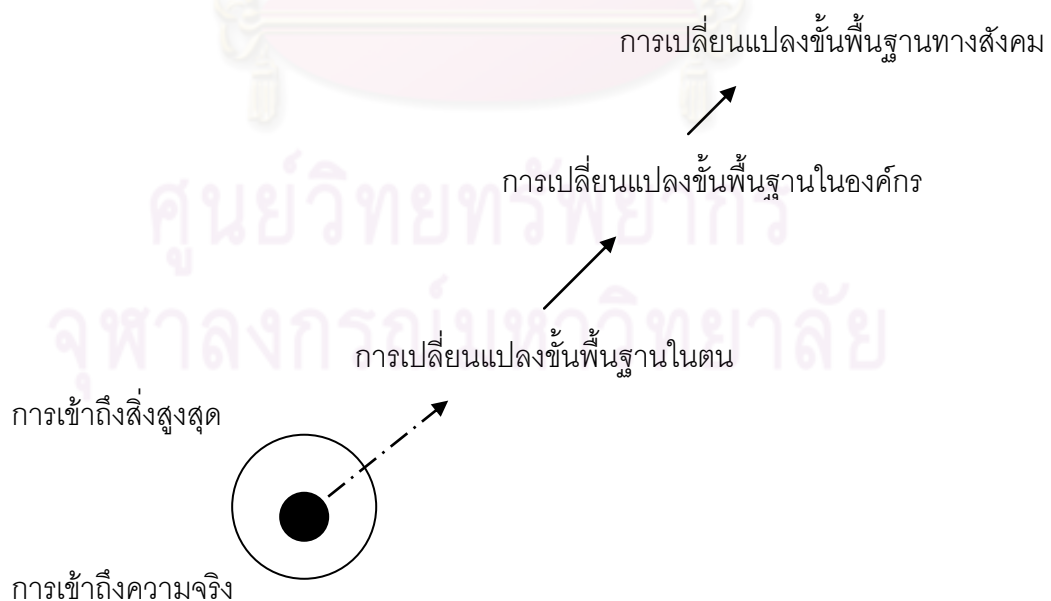
อีกทั้งการบรรลุความดี ความดีคือ ความถูกต้อง ถ้าเรายึดตัวเองเป็นศูนย์กลางของสรรพสิ่งก็ไม่สามารถสัมผัสหรือปฏิบัติต่อสรรพสิ่งอย่างถูกต้องได้เพราะไม่จริง เราไม่ได้เป็นศูนย์กลางของสรรพสิ่ง เมื่อไปยึดในความไม่จริงก็ทำให้ถูกต้องไม่ได้ เมื่อเราบรรลุความจริงตามที่กล่าวมาแล้วว่า สรรพสิ่งล้วนเชื่อมโยงเป็นหนึ่งเดียว และเราไม่ได้เป็นศูนย์กลางของสรรพสิ่ง การรู้ความจริงว่าเราไม่ได้เป็นศูนย์กลางของสรรพสิ่งจะทำให้คลายจากความยึดมั่นในตัวตน การคลายความยึดมั่นในตัวตนคือ ความดีที่เรียกว่า พัฒนาการทางจิตวิญญาณ (Spiritual development) คือ การคลายความยึดมั่นในตัวตน ความยึดมั่นในตัวตนยิ่งน้อยเท่าไร จิตวิญญาณยิ่งสูงขึ้น จิตที่ออกจากความคับแคบในตัวตนไปอยู่กับความดีไปอยู่ที่คุณค่า ฉะนั้นไม่ว่าการเรียนรู้อะไร ๆ ควรต้องทำให้ผู้เรียนบรรลุความดีเสมอทุกครั้งไป

การเรียนรู้ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในจิตใจของผู้เรียน ดังกล่าวนำไปสู่ความสุขและอิสรภาพในที่สุดคือ การเรียนรู้ที่ทำให้บรรลุความจริงว่าธรรมชาติของสรรพสิ่งล้วนเชื่อมโยงเป็นหนึ่งเดียวกัน ทำให้จิตหลุดจากความคับแคบในตัวเองไปเชื่อมกับธรรมชาติซึ่งเป็นอนันต์ เป็นอิสระ และมีความสุขยิ่ง ทั้งการเรียนรู้ที่บรรลุความจริง การบรรลุความงามและการบรรลุความดีล้วนนำไปสู่การหลุดพ้นจากความคับแคบ อิสรภาพและความสุข เป็นความสุขอันประณีต ลึกล้ำ ต็มด้าเหนือคำบรรยาย แต่บุคคลเข้าถึงได้ทุกคนถ้ามีการเรียนรู้ที่ดีเนื่องจากการรู้เห็นธรรมชาติตามความจริงเรียกว่าปัญญา การมีปัญญาเข้าถึงความจริงตามธรรมชาติจะทำให้หลุดพ้นจากความบีบคั้น เป็นอิสระ มีความสงบ มีความเป็นมิตรกับสรรพสิ่ง บรรลุความงามตามความเป็นจริงและความสุขอันล้นเหลือ

ดังนั้นปัจจัยที่ทำให้รู้เห็นธรรมชาติตามความจริงจึงเป็นการรู้อย่างเชื่อมโยงไม่ติดขัด การคิดอย่างเป็นกลาง อันนำไปสู่การลดละความเห็นแก่ตัวหรือการเอาตัวเองเป็นศูนย์กลาง การคิดอย่างเป็นกลางทำให้เกิดปัญญาและความสุขเพราะมีอิสระ (Free flow) ในการคิดและคิดเป็นกระบวนการที่เชื่อมโยงเป็นพลวัต ธรรมชาติความเป็นจริงของสิ่งทั้งหลายคือ เป็นกระแสของเหตุปัจจัยที่หมุนเนื่องหรือที่เรียกว่า “อิทธิปัจจัยตา” หรือการคิดอย่างมีขณิมาปฏิบัติ ถ้าพยายามฝึกให้เข้าใจก็จะเกิดการเปลี่ยนแปลงภายในตนเองอย่างถึงรากถึงโคนเปลี่ยนสภาพเป็นอยู่ด้วยปัญญา อิสรภาพ ความสงบ ประสบความงาม มิตรภาพ ความสุข และพลังสร้างสรรค์อันไพศาล กระบวนทัศน์เกี่ยวกับการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงนี้จึงถือเป็นจุดต่างจากการศึกษาทั่วไป เป็น

การพัฒนามนุษย์ให้เต็มตามศักยภาพของความเป็นมนุษย์และหลุดพ้นจากวิกฤตการณ์ของมนุษย์ (Human crisis) ในปัจจุบัน

ประเวศ วะสี (2550) ยังกล่าวอีกว่า ในความเป็นจริงของโลกมีโลกภายนอกกับโลกภายใน โลกภายในคือ จิตหรือใจ ในการเรียนรู้เราจะเรียนรู้แต่เฉพาะโลกภายนอกเกือบทั้งหมด ได้แก่ วิชาต่าง ๆ ซึ่งถ้าปราศจากการเชื่อมโยงและพัฒนาการกับโลกภายในไม่สามารถทำให้มนุษย์ดีขึ้นอย่างแท้จริงหรืออาจทำให้หลงผิดมากขึ้น มีกิเลสมากขึ้น มีความสามารถในการอยู่ร่วมกันน้อยลง มีความขัดแย้งและความรุนแรงมากขึ้นดังที่เป็นอยู่ การเข้าถึงความจริง ความเป็นไปเพื่อการเปลี่ยนแปลงขั้นพื้นฐานในตัวเอง เพื่อให้หลุดจากความติดขัดใหญ่หรือวิกฤตการณ์ของมนุษยชาติในปัจจุบัน ทางที่จะหลุดออกจากวิกฤตมีทางเดียวเท่านั้น คือ มนุษย์พากันเปลี่ยนแปลงขั้นพื้นฐานในตัวเอง (Transformation) เปลี่ยนแปลงความรู้สึกรู้สึกนึกคิดใหม่ เปลี่ยนแปลงมุมมองเกี่ยวกับเพื่อนมนุษย์และธรรมชาติใหม่และเปลี่ยนแปลงวิถีคิดใหม่โดยสิ้นเชิง การเปลี่ยนแปลงขั้นพื้นฐานในตน (Personal Transformation) ที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงขั้นพื้นฐานในองค์กร (Organizational Transformation) ที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงขั้นพื้นฐานทางสังคม (Social Transformation) รวมกันเป็นการเปลี่ยนแปลงขั้นพื้นฐานไตรภาคหรือ Trilogy of Transformation เท่านั้นที่จะสร้างศานติสุขได้

แผนภาพที่ 2.5 การเปลี่ยนแปลงขั้นพื้นฐาน

เรื่องการเข้าถึงสิ่งสูงสุดหรือการเข้าถึงความจริง ความดี ความงาม จึงเป็นเรื่องที่ทุกคนให้ความสนใจเพราะจะนำไปสู่พลังมหาศาลแห่งการสร้างศานติสุข การเข้าถึงสิ่งสูงสุด การเข้าถึงความจริง จิตสงบ สามองค์ประกอบนี้สัมพันธ์ซึ่งกันและกัน และนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงขั้นพื้นฐานในตัวตน กล่าวคือ

การเข้าถึงความจริงสูงสุดทำให้จิตสงบและเข้าถึงความจริง

การเข้าถึงความจริงทำให้จิตสงบและเข้าถึงสิ่งสูงสุด

จิตสงบทำให้เข้าถึงความจริงและเข้าถึงสิ่งสูงสุด

อิสรภาพ ความสุข ความรักอันไพศาล (การเปลี่ยนแปลงขั้นพื้นฐานในตน)

ความสัมพันธ์แบบอารียะในองค์กร (การเปลี่ยนแปลงขั้นพื้นฐานในองค์กร)

ความสัมพันธ์แบบอารียะในสังคม (การเปลี่ยนแปลงขั้นพื้นฐานในสังคม)

ศานติสุข

จิตสงบในที่นี้หมายถึง การมีสติและจิตสงบจากความคิดปรุงแต่ง จิตสงบทำให้เข้าถึงความจริงได้ ความสัมพันธ์แบบอารียะหมายถึง สัมพันธภาพที่เกิดขึ้นจากการเคารพศักดิ์ศรี และคุณค่าความเป็นมนุษย์อย่างลึกซึ้ง มีความเท่าเทียมกัน มีความรัก ความเอื้ออาทรต่อกัน มีความเปิดเผยไว้วางใจกัน (Trust) มีความยุติธรรม มีการเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติ อาริยะสัมพันธ์จะเกิดขึ้นเมื่อการศึกษาทุกประเภทและทุกระดับจะต้องการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงขั้นพื้นฐาน (Transformative Learning) เป็นแกนกลาง บางทีก็เรียกการศึกษาเพื่อการเปลี่ยนแปลงขั้นพื้นฐานนี้ว่า จิตตปัญญาศึกษา (Contemplative Education)

อย่างไรก็ตามกล่าวได้ว่าการมุ่งเน้นกระบวนการเชิงจิตตปัญญาหรือการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง (Transformative Learning) นั้นเป็นการมุ่งเน้นที่เป้าหมายของการเปลี่ยนแปลงคุณลักษณะภายในบนฐานการเปลี่ยนแปลงมุมมองต่อโลกและชีวิต โดยอาศัยกระบวนการที่จะช่วยร้อยถอนคุณลักษณะเชิงมุมมองด้วยการวิพากษ์เชิงเหตุผล หรือโดยผ่านญาณทัศนะ (intuition) และอารมณ์หรือสิ่งที่เหนือเหตุผล เพื่อนำสู่การสร้างสรรค์ตนเองในระดับจิตได้สำนึกขึ้นใหม่และการขยายจิตสำนึกสู่การยอมรับความจริง

ดังนั้นจิตตปัญญาศึกษาจึงเปรียบเสมือนปัจจัยสำคัญของการศึกษาเพื่อการพัฒนาอย่างแท้จริง จากความมุ่งหมายของการพัฒนาที่ต้องการให้เกิดสิ่งที่ดีกว่าอันหมายถึงความสุขสงบในวิถีการดำเนินชีวิตของคนทุกชาติพันธุ์ การศึกษาที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขั้นในทุกระดับจากการเปลี่ยนแปลงที่เริ่มตั้งแต่ระดับบุคคลไปสู่ระดับชุมชน องค์กรที่มีความรักใคร่

อาทร เห็นความเท่าเทียมในศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์และสังคมที่มีความยุติธรรม มีความวางใจต่อกัน ก่อให้เกิดความรู้สึกมั่นคงปลอดภัย เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ร่วมกัน อันเป็นหนทางในการนำพามนุษยชาติไปสู่ทางออกของปัญหาหรือสภาวะวิกฤตการณ์ในสังคมที่กำลังเผชิญกัน อยู่อย่างมองไม่เห็นทางสว่าง ทำให้การศึกษาได้ทำหน้าที่ของตนได้อย่างมีประสิทธิภาพและบังเกิดผลที่ยั่งยืน

ตอนที่ 3 การศึกษาในอุดมศึกษา (Higher Education)

วัลลภา เทพหัสดิน ณ อยุธยา (2530) กล่าวว่า การอุดมศึกษาหรือที่ภาษาอังกฤษเรียกแตกต่างกันดังนี้คือ Higher Education หรือ Post Secondary หรือ Education Tertiary Education เป็นการศึกษาคัดให้แก่วิชาที่ผ่านการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย เพื่อเตรียมความพร้อมทั้งด้านวิทยาการขั้นสูงหรือวิชาชีพขั้นสูง ตลอดจนอบรมฝึกฝน คุณธรรม จริยธรรม ความประพฤติให้สามารถดำรงตนอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข ยังประโยชน์ให้แก่ตนเองและสังคมด้วยดี ดังนั้นการศึกษาระดับอุดมศึกษาจึงหมายรวมถึง การจัดการศึกษาตั้งแต่ระดับประกาศนียบัตรชั้นสูง อนุปริญญา ปริญญาตรี ประกาศนียบัตรบัณฑิต (สูงกว่าปริญญาตรี) ปริญญาโท ประกาศนียบัตรผู้ชำนาญการ (สูงกว่าปริญญาโท) ปริญญาเอก และประกาศนียบัตรหลังปริญญาเอก (สูงกว่าปริญญาเอก)

ปรัชญาการอุดมศึกษานั้นเป็นเรื่องของการสร้างคน ส่วนเรื่องความรู้นั้นเป็นเรื่องที่มาเสริมตัวคน และคนจะใช้ความรู้เพื่อประโยชน์ในการสร้างสิ่งแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติและสังคมให้เป็นประโยชน์แก่ตนเอง การอุดมศึกษาในรูปแบบที่สมบูรณ์นั้นมักจะเกี่ยวข้องกับองค์ประกอบที่ประกอบด้วย คน ความรู้ และสิ่งแวดล้อม เสมอไม่ว่าจะเป็นการอุดมศึกษาของประเทศใดก็ตาม ความแตกต่างอยู่ที่การเน้นหรือให้ความสำคัญแก่องค์ประกอบกับการตีความองค์ประกอบไปตามแนวคิดและค่านิยมของกลุ่มชน

เจตนา นาควัชระ (อ้างถึงใน สุภางค์ จันทวานิช, 2542) กล่าวถึงพันธกิจของอุดมศึกษาไทยไว้ในงานหลายเรื่องว่า

พันธกิจอันสำคัญของอุดมศึกษาก็คือการเป็นเสียงแห่งมโนธรรมให้แก่สังคม การทำหน้าที่เสียงแห่งมโนธรรมให้แก่สังคมไทยในยามวิกฤต หมายถึงการเป็นเสียงแห่งความกล้าในเชิงจริยธรรม มีลักษณะเป็นสากล...นอกจากนั้น อุดมศึกษาจะต้องเป็นแหล่งสะสมและพัฒนาปัญญาของมนุษย์ โดยมีได้มุ่งผลตอบแทนในทางวัตถุ

นิพนธ์ คันธเสวี (2517) กล่าวถึง เป้าหมายที่ถือเป็นหน้าที่ของมหาวิทยาลัยในปัจจุบันไว้ดังนี้คือ มหาวิทยาลัยคงซึ่งการดำรงรักษา ถ่ายทอด และจรรโลงวัฒนธรรม (preserving, transmitting and enriching the culture) ในสังคมให้สมบูรณ์และเหมาะสมกับสภาพของสังคมในยุคอดีตและสมัยปัจจุบัน มีหน้าที่พัฒนาทุก ๆ ด้านของบุคลิกภาพ กล่าวคือ การช่วยเหลือให้มนุษย์ได้พัฒนาความสามารถโดยธรรมชาติอย่างสมบูรณ์ อีกทั้งมีหน้าที่ปลูกฝังความรู้สึกรับผิดชอบทางสังคมตามแบบประชาธิปไตย สังคมที่จะเจริญก้าวหน้าตามแนวคิดประชาธิปไตยนั้นต้องอาศัยการทำหน้าที่อย่างสมบูรณ์ทางสังคมของมหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยน่าจะเป็นมโนธรรม (conscience) ของสังคม เป็นตัวชี้ชะตาและอนาคตของประเทศ โดยยึดถือนโยบายและปรัชญาทางการศึกษาที่จะผลิตคน เพื่อสร้างสังคมใหม่ที่ดีกว่าและน่าอยู่กว่าปัจจุบัน

เมื่อกกล่าวถึงรูปแบบของการอุดมศึกษาในปัจจุบันมีความหลายหลายรูปแบบที่มีลักษณะเฉพาะดังกล่าวคือ เป็นมหาวิทยาลัยในรูปแบบสถานศักดิ์สิทธิ์อันทรงความรู้ รูปแบบนี้เป็นแบบที่มหาวิทยาลัยเก่าในยุโรปพยายามให้ผู้เรียนศึกษาค้นคว้าหาความจริง เพื่อให้เป็นปราชญ์ เป็นสถาบันที่ไม่สนใจว่าการศึกษาที่จัดขึ้นนั้นจะมีประโยชน์ต่อชุมชนหรือไม่ สถาบันประเภทนี้ได้เคยสร้างปราชญ์ผู้มีชื่อเสียง ศิลปินเอก กวีเอกของโลกมาแล้ว และยังเป็นมหาวิทยาลัยในรูปแบบค่ายฝึกวิชาชีพที่เป็นการส่งเสริมการศึกษาด้านวิชาชีพ เน้นการมีงานทำ จึงจัดหลักสูตรการเรียนการสอนให้ผู้สำเร็จการศึกษาสามารถทำงานในอาชีพต่าง ๆ รูปแบบนี้เป็นที่นิยมในปัจจุบันเป็นอันมาก อีกทั้งยังมีมหาวิทยาลัยมีในรูปแบบของสถาบันบริการสังคม ปัจจุบันมีหลายมหาวิทยาลัยที่ลดบทบาทด้านการผลิตบัณฑิตลง แต่มุ่งเน้นไปยังการให้บริการทางสังคม ในรูปของศูนย์การศึกษาอบรมต่อเนื่องหรือการให้บริการในรูปแบบต่าง ๆ การหาข้อมูล คำตอบ หรือสร้างสรรค์ในสิ่งที่สังคมต้องการและรูปแบบของมหาวิทยาลัยวิจัย มหาวิทยาลัยหลายแห่งในโลกได้เน้นบทบาทด้านการวิจัย แสวงหาคำตอบ ความรู้ใหม่ หรือแนวทางแก้ปัญหาต่าง ๆ ให้แก่สังคมและมนุษยโลก ดังนั้นจึงทุ่มเทไปในกระบวนการหาความรู้ ทดลอง ค้นคว้า สร้างสรรค์เพื่อพบสิ่งใหม่ๆ รูปแบบสุดท้ายเป็นรูปแบบของมหาวิทยาลัยที่พัฒนาคน มหาวิทยาลัยอีกหลายแห่งในโลกได้เห็นความสำคัญของการพัฒนาคนเพื่อให้สามารถเป็นผู้นำหรือเป็นตัวอย่างที่ดีแก่มวลชนทั้งหลาย โดยมีความเชื่อว่าคนเป็นปัจจัยสำคัญยิ่งในการพัฒนา ถ้าคนมีประสิทธิภาพแล้วทุกสิ่งทุกอย่างก็จะตามมา มหาวิทยาลัยประเภทนี้อาจเห็นว่าวิชาการต่าง ๆ ยังมีความเป็นรองกว่าค่าของคน จึงพยายามเน้นไปที่กระบวนการสร้างคนให้บริบูรณ์ด้วยคุณธรรม และความประพฤติอันเหมาะสม

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2541) กล่าวถึงหน้าที่ของสถาบันอุดมศึกษาไว้ในหนังสือมหาวิทยาลัยในทางแยก: จุดประกายวิสัยทัศน์อุดมศึกษาไทยในอนาคตไว้ว่า

หากสถาบันอุดมศึกษามีหน้าที่เพียงการผลิตคนเข้าสู่วิชาชีพสาขาต่าง ๆ ที่มีความจำเป็นต่อการพัฒนาประเทศเท่านั้น คนที่ได้รับการผลิตจากสถานศึกษาก็จะไม่ต่างอะไรกับน็อตตัวหนึ่ง...เพื่อให้สวมสนิทเข้ากับฟันเฟืองแต่ละช่องของเครื่องจักรขนาด ต่างๆ กัน ซึ่งจะส่งผลทำให้เครื่องจักรเหล่านั้นทำงานได้ แต่เมื่อใดก็ตามที่น็อตเหล่านั้นขึ้นสนิมหรือมีขนาดไม่เหมาะสมกับเครื่องจักรหรือไม่จำนวนมากเกินไป น็อตเหล่านั้นก็จะกลายเป็นเศษเหล็กที่ไร้ค่าในทันที...หากสถาบันอุดมศึกษาเป็นเพียงโรงงานผลิตน็อต...แล้วสถานที่ใดเล่า จะสร้างคนให้เป็นคน

ไพฑูรย์ สินลารัตน์ (2542) กล่าวว่า การปลูกฝังนักศึกษาให้มีจิตสำนึกในสังคม เพื่อให้เกิดความก้าวหน้าและพัฒนาอย่างมีคุณค่า ก็ถือเป็นภารกิจที่สำคัญอันหนึ่งของสถาบันอุดมศึกษา และควรจัดทำอย่างเป็นระบบให้อยู่ในกรอบของหลักสูตรและการสอนที่เป็นทางการของมหาวิทยาลัย โดยเป็นกิจกรรมที่ต่อเนื่องสัมพันธ์กับกิจกรรมของมหาวิทยาลัย จากเหตุผลดังกล่าวจึงได้เสนอให้มีการปรับปรุงหลักสูตรแนวใหม่ เพื่อให้เอื้อต่อการปลูกฝังจิตสำนึก โดยการปรับปรุงระบบเนื้อหาสาระในรายวิชาต่าง ๆ ให้ผู้เรียนรู้จักระบบและโครงสร้างของสังคมอย่างละเอียดทุกแง่มุม เพื่อให้ผู้เรียนจะได้รู้เมื่อตอนจบไปแล้วจะอยู่ในตำแหน่งไหนของสังคม และจะช่วยสังคมตามระบบที่อยู่และระบบใหม่อย่างไรบ้าง ปรับปรุงหลักสูตรรายวิชาพื้นฐานทั่วไป และหลักสูตรวิชาชีพให้มีเนื้อหาข้อมูลที่สะท้อนปัญหาของสังคมอย่างเป็นจริงมากขึ้น ทั้งปัญหาทั่วไปและปัญหาเฉพาะในวิชาชีพของแต่ละวิชาชีพ รวมถึงการปรับปรุงระบบการเรียนการสอนที่เน้นให้ผู้เรียนรู้จักคิด รู้จักตั้งข้อสงสัย รู้จักแก้ปัญหา รู้จักแสวงหา และพัฒนาความคิดความรู้ และการปฏิบัติตัวเอง เพื่อให้มีความคิดสร้างสรรค์แปลกใหม่อยู่ตลอดเวลา อันจะเป็นไปสู่การมีบทบาทในสังคมที่กว้างขวางและหลากหลาย ให้มีการปรับปรุงประสบการณ์ของผู้เรียน ผู้สอนให้คุ้นเคยกับสภาพจริงมากยิ่งขึ้น การเรียนรู้จะต้องเปิดโลกของผู้เรียน ให้ได้สัมผัสกับปัญหาจริงของสิ่งที่เรียนของสังคมมากยิ่งขึ้น อีกทั้งปรับปรุงการเรียนการสอนที่เชื่อมโยงเนื้อหาสาระกับสภาพจริงของสังคมด้วยกระบวนการของกรณีศึกษา การทดลองแก้ปัญหา การพัฒนาทางเลือกต่าง ๆ โดยอาศัยหลักวิชาเป็นพื้นฐานและมีการจัดกิจกรรมทางวิชาการทั้งในและนอกสถาบันที่ติดตามปัญหาของแต่ละสาขาอย่างสม่ำเสมอต่อเนื่อง และเป็นประจำให้เห็นภาพสะท้อนทางวิชาการที่มีต่อสังคมอยู่ตลอดเวลา และประการสุดท้ายคือ ปรับปรุงในเรื่องการติดตามและแสดงออกถึงความสำนึกต่อสังคมเป็นตัวอย่างของอาจารย์ให้นิสิต นักศึกษาได้เห็นอยู่ตลอดเวลา

สรุปได้ว่าการศึกษาในอุดมศึกษาก็เช่นเดียวกับการศึกษาระดับอื่น ที่จำเป็นจะต้องเป็นส่วนหนึ่ง และเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับชีวิต สังคม และสิ่งแวดล้อม สถาบันอุดมศึกษาที่จะนำการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนามาสู่สังคมได้จะต้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และสัมพันธ์กันสอดคล้องกับชีวิตจริงและสภาพจริงของสังคม ควรตั้งอยู่บนพื้นฐานของการเข้าใจและเห็นประจักษ์ในสภาพของชีวิตสังคมและสิ่งแวดล้อม

ตอนที่ 4 การวิจัยกรณีศึกษา (Case Study Research)

การวิจัยแบบกรณีศึกษา (Case Study Research) เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพรูปแบบหนึ่ง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการของพฤติกรรม ประสบการณ์และความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ค้นหาและสร้างสมมติฐานความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรบางตัว และแยกเอาตัวแปรที่ไม่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเกิดพฤติกรรม ที่ต้องการศึกษาของบุคคลนั้นออก ทั้งนี้เพื่อให้ได้ข้อค้นพบที่แท้จริง บางครั้งการวิจัยแบบกรณีศึกษาอาจใช้ในการศึกษานำร่อง เพื่อหาข้อมูลพื้นฐานสำหรับการนำมาใช้เป็นแนวทางในการศึกษาขั้นต่อไป บางครั้งนำไปใช้ควบคู่กับการวิจัยแบบอื่น ๆ เช่น สัมภาษณ์เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ช่วยอธิบายหรือให้รายละเอียดมากขึ้น เทคนิควิธีในการเก็บรวบรวมข้อมูลนั้นสามารถทำได้หลายวิธีด้วยกัน ได้แก่ การศึกษาส่วนบุคคล การเจาะลึกในแง่มุมต่าง ๆ ของสิ่งที่ศึกษา การสัมภาษณ์ เกี่ยวกับเหตุการณ์หรือประสบการณ์บุคคล การเล่าสู่กันฟังถึงประสบการณ์ การเก็บรวบรวมประวัติชีวิตบุคคลและการสังเกต ดังนั้นข้อมูลที่ได้จากการวิจัยแบบกรณีศึกษาจึงมีความหลากหลายและลึกซึ้งกว่าการมุ่งศึกษาวิจัยแบบอื่น ๆ ที่มีการศึกษาเฉพาะขอบเขตที่ได้กำหนดไว้ล่วงหน้าแล้วเท่านั้น

Travers (2001) ได้ให้ความหมายของการวิจัยกรณีศึกษาเป็นระบบการศึกษาวิจัยที่มุ่งเก็บรวบรวมข้อมูลสารสนเทศเกี่ยวกับบุคคลใดบุคคลหนึ่ง หรือชุมชนใดชุมชนหนึ่ง ด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกหรือการสังเกตแบบมีส่วนร่วม

พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา ฉบับบัณฑิตยสถาน (2549) ได้ให้ความหมายของการวิจัยกรณีศึกษาเป็นการออกแบบงานวิจัยที่ใช้วิธีการศึกษาหาข้อมูลรายละเอียดทุกด้าน ทั้งแนวกว้างและแนวลึก จากกรณีหนึ่งหรือหลายกรณี เช่น ชุมชน กลุ่มสังคม นายจ้าง เหตุการณ์ ประวัติชีวิต ครอบครัว คณะทำงาน โดยใช้ข้อมูลจากเอกสารส่วนบุคคล การบันทึกอย่างเป็นทางการ การสัมภาษณ์และการสังเกต ฯลฯ

สุภางค์ จันทวานิช (2549) ได้ให้ความหมายของการวิจัยกรณีศึกษาว่า เป็น การศึกษาเจาะลึกซึ่งใช้ระยะเวลายาว เพื่อจะได้เข้าใจได้อย่างลึกซึ้งในการเปลี่ยนแปลงของ ปรัชญาการณของสังคม ซึ่งมีความเป็นพลวัต สามารถมองภาพรวมได้หลายแง่มุม

จากความหมายของนักวิชาการที่กล่าวข้างต้น ผู้วิจัยสรุปความหมายของการวิจัย กรณีศึกษาว่า เป็นวิธีการวิจัยที่ออกแบบโดยการศึกษาข้อมูลเจาะลึก ได้ข้อมูลเฉพาะกรณีศึกษา ทำให้เข้าใจถึงความเปลี่ยนแปลงของปรัชญาการณของสังคม โดยในการเก็บรวบรวมข้อมูลใช้การ วิจัยเชิงคุณภาพ เช่น การสัมภาษณ์ การสังเกต การศึกษาเอกสาร เป็นต้น

การวิจัยรายกรณี (Case Study Research) เป็นงานวิจัยเชิงคุณลักษณะประการ หนึ่ง ซึ่งอุทุมพร จามรมาน (2540: 249-257) นิศา ชูโต (2545: 87-242) และสุภางค์ จันทวานิช (2549: 25-160) ได้อธิบายรายละเอียดไว้ซึ่งผู้วิจัยสรุปเป็นหัวข้อดังนี้

4.1 ลักษณะของการวิจัยรายกรณี (Case Study Research)

4.1.1 วัตถุประสงค์ของการวิจัยรายกรณี

การวิจัยรายกรณีเป็นการวิจัยที่มีวัตถุประสงค์ 3 อย่างคือ เพื่อการอธิบาย (explanation) เพื่อการบรรยาย (description) และเพื่อการแสวงหา (exploration) โดยการหา ข้อมูลเชิงประจักษ์ในสภาพปัจจุบันเพื่อให้ได้คำตอบที่ชัดเจนโดยการทำวิจัยรายกรณีนั้น ประกอบด้วยคำสำคัญอันได้แก่ empirical inquiry, decision, source of evidence

4.1.2 ความหมาย

รายกรณี(Case) หมายถึง สิ่งที่เราต้องการอธิบายบรรยายตั้งแต่ต้นจนจบของ งานวิจัยรายกรณี หมายถึง 1 คน 1 สถาบัน 1 กลุ่ม 1 กระบวนการ 1 เหตุการณ์ 1 โครงการ ฯลฯ

4.1.3 ความแตกต่างระหว่างการวิจัยรายกรณี (Case Study Research) กับ คำอื่น

Case Work หมายถึง กระบวนการปรับพฤติกรรมที่เบี่ยงเบนไปจากปกติของคน โดยมากจะใช้ในทางการแพทย์ Case Method เป็นเทคนิคการสอนชนิดหนึ่งเป็นวิธีการที่ใช้ทาง การศึกษาโดยนำเสนอสาระของ 1 กรณีให้กับนักเรียน โดยมุ่งหวังให้เห็นเป็นตัวอย่างหรือเพื่อใช้ เป็นตัวอย่างในการแก้ปัญหา ในส่วนของ Case Study เป็นเทคนิคการสอนชนิดหนึ่งซึ่งไม่ จำเป็นต้องมีข้อมูลที่สมบูรณ์ครบถ้วน มีจุดมุ่งหมายเพื่อใช้เป็นสาระให้นักเรียนอภิปราย ส่วนใหญ่ ใช้ในทางการแพทย์ กฎหมายและธุรกิจ Case History เป็นการศึกษาประวัติความเป็นมา อดีต ของสิ่งที่เราจะศึกษา คน กลุ่มคนหรือสถาบัน บางครั้งเป็นส่วนหนึ่งของรายกรณีศึกษา ส่วนใหญ่

ใช้ทางการแพทย์และสังคมสงเคราะห์ สำหรับคำว่า Case Record เป็นการวิจัยรายกรณีเพื่อนำไปใช้กับการบริการลูกค้า โดยมากใช้ทางการแพทย์และกฎหมาย และ Case Study Research เป็นการวิจัยรายกรณีเป็นการวิจัยเชิงคุณลักษณะ (Qualitative) ชนิดหนึ่งที่มุ่งเจาะลึกในสาระของกรณีศึกษาเพื่อให้ได้ข้อมูลที่เชื่อถือได้และการสรุปผลที่นำไปสู่ความเข้าใจในกรณีศึกษาอย่างสมบูรณ์

4.1.4 ความแตกต่างระหว่าง Case Study กับ Case Study Research

Case Study เน้นกระบวนการได้ข้อมูลที่เชื่อถือได้ ซึ่งอาจมีความรู้ใหม่เกิดขึ้นหรือไม่ก็ได้ ส่วน Case Study Research เน้นการศึกษาค้นคว้าเพื่อนำมาอภิปรายภายในกลุ่มและเป็นกระบวนการนำมาซึ่งความรู้ใหม่

4.2 การวางแผนการวิจัย

4.2.1 ปัญหาวิจัย

การวิจัยรายกรณีเริ่มด้วยปัญหาวิจัยเหมือนงานวิจัยอื่นนั่นคือสภาพการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นปัญหาระหว่างความเป็นจริงกับสิ่งที่ควรจะเป็นโดยผู้วิจัยสนใจศึกษากระบวนการใด ๆ อย่างลึกซึ้งซึ่งจะไปสู่การวิจัยรายกรณีเพื่อให้ได้ความรู้เฉพาะเน้นให้เกิดความเข้าใจปัญหาส่วนรวมที่ชัดเจนไม่ใช่ตรรกะทางตัวเลข

4.2.2 องค์ประกอบและขั้นตอนการวิจัยคุณภาพ

องค์ประกอบและขั้นตอนการวิจัยคุณภาพประกอบด้วย 5 ขั้นตอนตามการนำเสนอของ นิตา ชูโต (2545:75) ดังนี้

1. ขั้นตอนการวางแผน ในการวางแผนเข้าเก็บข้อมูลภาคสนามผู้วิจัยควรเริ่มจากการกำหนดปัญหาชั่วคราวเมื่อทราบปัญหาที่ต้องการหาคำตอบแล้วผู้วิจัยจึงกำหนดสนามหรือพื้นที่ที่มีความเป็นไปได้ในการให้คำตอบแก่ปัญหาชั่วคราวที่ผู้วิจัยกำหนดขึ้น แล้วจึงวางแผนกำหนดช่วงเวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากแหล่งต่างๆ โดยผู้วิจัยจะต้องวางแผนให้ครอบคลุมตัวแปรทุกตัวที่ผู้วิจัยต้องการศึกษา
2. ขั้นตอนสมมติฐานในการทำงาน การตั้งสมมติฐานชั่วคราวเป็นสิ่งจำเป็นในการวิจัยเชิงคุณภาพเนื่องจากเป็นงานวิจัยที่มีความยืดหยุ่นสูงอาจมีการปรับสมมติฐานตามข้อมูลหรือความซับซ้อนของปัญหาซึ่งทั้งนี้การตั้งสมมติฐานชั่วคราวก็เป็นสิ่งที่มีความจำเป็นสำคัญเพื่อให้ผู้วิจัยสามารถกำหนดปัญหาวิจัยขึ้นได้

3. ขั้นการเก็บข้อมูล การเก็บรวบรวมข้อมูลที่ผู้วิจัยนิยมใช้ประกอบด้วยการ สัมภาษณ์ สังเกตแบบมีส่วนร่วม การวิเคราะห์ข้อมูลเอกสาร โดยมีการปรับวิธีการเก็บรวบรวม ข้อมูลและสมมติฐานอยู่เสมอตามข้อมูลเชิงประจักษ์ที่ผู้วิจัยแต่ละท่านได้รับ

4. ขั้นการวิเคราะห์ข้อมูลและแปลผล การวิเคราะห์ข้อมูลและการแปลผลที่ ผู้วิจัยนิยมใช้ประกอบด้วยการลดทอนขนาดข้อมูล จัดทำให้เป็นระบบ การแสดงหลักฐาน ตรวจสอบข้อมูลหรือทฤษฎีเพื่อสร้างทฤษฎีแล้วนำไปสู่การสรุป

5. ขั้นการเขียนรายงานผล การเขียนรายงานผลต้องมีรูปแบบวิธีการเขียน แสดงหลักฐานการพิมพ์ และการตรวจสอบข้อมูลให้มีความถูกต้องและเป็นรูปแบบเดียวกัน

4.3 เทคนิคการวิจัยภาคสนาม

เมื่อผู้วิจัยกำหนดปัญหาวิจัยได้แล้วก็จะเริ่มเข้าสู่ขั้นตอนของการออกแบบ การวิจัย ซึ่งการออกแบบวิจัยเพื่อดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลซึ่งผู้วิจัยได้สรุปขั้นตอนในการ ดำเนินงาน เก็บรวบรวมข้อมูลไว้ดังนี้

4.3.1 การเลือกสนามวิจัย

“สนาม” ในการวิจัยเชิงคุณภาพคือปรากฏการณ์ปรากฏการณ์ที่เป็นจริงโดย ธรรมชาติ ปรากฏการณ์ในสนามประกอบด้วย ฉาก (Setting) ทั้งทางกายภาพที่ไม่มีชีวิต เช่น สถานที่ตั้งบ้านเรือน ถนน หมู่บ้านหรือโรงเรียน เป็นต้น และสิ่งมีชีวิตอันได้แก่ ผู้คน กลุ่มคน (Actors) ซึ่งจะรวมทั้งตัวหลักและตัวรองหรือตัวประกอบต่าง ๆ ซึ่งมีบทบาท (Role) ปฏิสัมพันธ์ (Interactive) และการแสดงออกกิจกรรมต่าง ๆ ในโอกาสและเหตุการณ์ต่าง ๆ กัน (Activities and Events)

การเลือกสนามวิจัยนั้นผู้วิจัยจะต้องเลือกสนามวิจัยที่มีความเหมาะสมและ สอดคล้องกับปัญหาที่ผู้วิจัยต้องการหาคำตอบ รวมไปถึงความรู้เดิมหรือความคุ้นเคยของนักวิจัยที่ มีต่อสนามนั้นๆว่าสามารถเข้าไปเก็บรวบรวมข้อมูลได้จริง และนอกจากเหตุผลของความ สมเหตุสมผลทางวิชาการแล้วหลังจากการเข้าสู่สนามในช่วงแรก ๆ นักวิจัยอาจมีการเปลี่ยนแปลง สนามเนื่องจาก”สนามปิด” เจ้าของสนามไม่ให้ความร่วมมือ หรืออาจเกิดความรู้สึกว่าจะไม่ สามารถได้รับข้อมูลจากสนามแหล่งที่เลือกได้ ดังนั้นการเลือกสนามวิจัยจึงมีประเด็นสำคัญ อันประกอบด้วยเจ้าของสนามวิจัยอนุญาตให้เข้าไปศึกษาได้หรือไม่ บทบาทของนักวิจัยที่เข้าไป ศึกษาเป็นแบบใด และบทบาทนั้นจะช่วยให้เข้าถึงข้อมูลได้เพียงพอหรือไม่

4.3.2 การเตรียมตัวเข้าสู่สนามวิจัย

การเตรียมตัวในการเข้าสู่สนามวิจัยนั้นนอกเหนือจากการเตรียมความพร้อมในการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่ผู้วิจัยสนใจในศึกษาและสนามที่ผู้วิจัยจะเข้าไปเก็บข้อมูลแล้วผู้วิจัยควรพยายามทำตัวให้กลมกลืนกับสนามทั้งภาษาและการแต่งกายเพื่อให้เกิดการยอมรับรวมทั้งกำหนดระยะเวลาในการเก็บข้อมูลในแต่ละช่วงจะเข้าสนามช่วงใด เก็บข้อมูลช่วงใด ออกจากสนามช่วงใด และจัดเตรียมอุปกรณ์ที่จะใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามให้พร้อม

4.3.3 ยุทธวิธีเข้าสู่สนาม

ผู้วิจัยต้องกำหนดบทบาทของตนเองเมื่อเข้าไปอยู่ในสนามว่าจะแสดงสถานภาพของตนเองในลักษณะใดซึ่งบทบาทของนักวิจัยมี 2 รูปแบบใหญ่ ๆ ได้แก่ แบบเปิดเผย(Overt) คือ นักวิจัยเข้าไปเก็บรวบรวมข้อมูลในสนามโดยเปิดเผยสถานภาพความเป็นนักวิจัยแก่คนในสนามผู้ให้ข้อมูล และแบบปกปิด (Covert) คือนักวิจัยสวมบทบาทของคนอื่นเข้าไปในสนามโดยไม่แจ้งให้ผู้คนในสนามรับทราบบทบาทที่แท้จริงของนักวิจัย ซึ่งการเลือกสวมบทบาทของนักวิจัยว่าควรจะเป็นรูปแบบใดนั้นขึ้นอยู่กับการคาดการณ์ของนักวิจัยว่าถ้าคนในสนามรับทราบบทบาทของนักวิจัยแล้วจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงข้อมูลหรือมีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมหรือไม่โดยทั้งนี้ การกำหนดบทบาทของนักวิจัยจะเป็นสิ่งที่มีผลต่อพฤติกรรมและการแสดงออกอื่น ๆ ตลอดเวลาที่เข้าไปเก็บข้อมูลดังนั้นถ้านักวิจัยมีพฤติกรรมและการแสดงออกที่ขัดกับบทบาทที่ระบุไว้ก็จะทำให้เกิดความระแวงสงสัยทันที

4.3.4 การสร้างความสัมพันธ์ในสนาม

เทคนิคที่จะช่วยให้นักวิจัยสร้างความสัมพันธ์ได้ดีมีดังนี้ (สุภาวงศ์ จันทวานิช, 2549:36-37) นักวิจัยควรวางท่าทีสงบเสถียร ไม่ทำตัวให้เด่นจนผิดสังเกตเพื่อไม่ให้เรารู้สึกว่าเราเป็นสิ่งแปลกปลอม หลีกเลี่ยงการถามคำถามที่จะทำให้ผู้ตอบรู้สึกอึดอัด และจำเป็นต้องปกป้องตนเอง อย่าทำตัวทัดเทียมผู้นำของชุมชน พยายามเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องในเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนแต่เกี่ยวข้องอย่างสงบและพร้อมที่จะช่วยเหลือจะทำให้ได้รับการยอมรับจากชาวบ้านเร็วขึ้น นักวิจัยควรหาใครคนหนึ่งเป็นผู้แนะนำให้เรารู้จักกับชาวบ้าน เมื่อมีความรู้สึกอึดอัดให้เข้าใจว่าเป็นความรู้สึกปกติธรรมดา เพราะเรากำลังเข้ามาอยู่ในสิ่งแวดล้อมใหม่ ความอึดอัดไม่ได้หมายถึงความล้มเหลวในการสร้างความสัมพันธ์ ให้นักวิจัยถือว่าสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสนาม โดยเฉพาะการกระทำของเราไม่ใช่เรื่องส่วนตัวแต่เป็นเรื่องของงาน ในวันแรก ๆ อย่าคาดหวังว่าจะทำอะไรได้มาก การสร้างความสัมพันธ์ต้องใช้เวลาเป็นเดือน ๆ สิ่งที่สำคัญคือการเป็นมิตรกับทุกคน

4.3.5 การรวบรวมข้อมูลในสนาม

การเข้าเก็บรวบรวมข้อมูลในสนามนิยมใช้วิธีการสังเกต การสัมภาษณ์แบบลุ่มลึก และการวิเคราะห์เอกสารที่เกี่ยวข้องกับสนามการวิจัยเชิงคุณภาพ ทั้งนี้การเก็บข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูลจะดำเนินควบคู่กันไป นั่นหมายความว่าข้อมูลที่นักวิจัยได้มาจากเอกสาร การสังเกตหรือการสัมภาษณ์ นักวิจัยจะวิเคราะห์ตรวจสอบความถูกต้องจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ในสนาม โดยการสังเกตสัมภาษณ์จากผู้ให้ข้อมูลหลายคนด้วยวิธีการที่หลากหลายประกอบกับการปรับสมมติฐานชั่วคราวไปเรื่อย ๆ จนกระทั่งเกิดความชัดเจนในข้อมูลและการตีความหมาย

4.3.6 การออกจากสนามวิจัย

การออกจากสนามเป็นเรื่องที่นักวิจัยจะต้องตัดสินใจว่าควรสิ้นสุดลงเมื่อใด และควรจะทำอย่างไรจึงจะเหมาะสมสำหรับนักวิจัยเอง และผู้ให้ข้อมูลก็เริ่มจะเบื่อหน่าย ในกรณีที่ไม่เกิดปัญหา ระยะเวลาการออกจากสนามนี้นักวิจัยหลาย ๆ คนมักจะไม่วางงานเกี่ยวกับประเด็นที่เป็นเหตุผลของการออกจากสนาม แต่จะบอกสั้น ๆ เกี่ยวกับความสัมพันธ์ ว่าหลังจบภาคสนามแล้วยังมีความสัมพันธ์ติดต่อกันอย่างไร เช่น มีการเลี้ยงอำลา เป็นต้น

4.4 เทคนิควิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลสำหรับงานวิจัยเชิงคุณภาพลักษณะนั้นประกอบด้วยการสำคัญหลักได้แก่ การสังเกต การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม การวิเคราะห์เอกสาร การศึกษาประวัติชีวิต และการใช้อุปกรณ์ช่วยรวบรวมข้อมูล ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

4.4.1 การสังเกต (Observation)

การสังเกตของผู้วิจัยเชิงคุณภาพเน้นที่ความสัมพันธ์ของคนในสังคมมากกว่าสังเกตตัวคนแต่ละคนเพื่อวิเคราะห์หาความสัมพันธ์ของสิ่งนั้นกับสิ่งอื่น การสังเกตพฤติกรรมทางสังคมจึงต้องทำอย่างต่อเนื่องด้วยเหตุนี้ข้อมูลที่ได้จากการสังเกตจึงเป็นธรรมชาติตรงตามสภาพความเป็นจริงโดยการสังเกตที่ใช้ในงานวิจัยเชิงคุณภาพมี 2 แบบคือ

1) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (participant observation) เป็นการสังเกตที่ผู้วิจัยเข้าไปเกี่ยวข้องหรือร่วมกิจกรรมในสนามด้วย เมื่อผู้วิจัยพบสิ่งที่ไม่สามารถอธิบายได้จากการสังเกตผู้วิจัยจึงต้องมีการซักถามให้เกิดความเข้าใจและจดบันทึกเรื่องราวที่ได้รับทราบมาทำให้ผู้วิจัยพบเห็นแบบแผนพฤติกรรมสามารถอธิบายความสัมพันธ์ของบุคคลและความหมายของพฤติกรรมนั้นได้

2) การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (non - participant observation) เป็นการสังเกตที่ผู้วิจัยไม่ต้องการให้ผู้ถูกสังเกตถูกรบกวนด้วยผู้สังเกต ผู้วิจัยจึงไม่ได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับกิจกรรมในสนามซึ่งการที่ผู้วิจัยเป็นคนที่ยืนนอกกิจกรรมที่เกิดขึ้นนั้นทำให้ไม่สามารถเก็บข้อมูลได้ละเอียดเหมือนการสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมจึงเหมาะในการเข้าสู่สนามในระยะแรกและใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วมในระยะต่อมาหรือขึ้นอยู่กับสถานการณ์ในสนาม

ทั้งนี้การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมผู้วิจัยต้องตระหนักว่าจะสังเกตอะไรปฏิสัมพันธ์ของกลุ่มคนเป็นอย่างไร เพื่อให้เห็นความเป็นจริงที่เกิดขึ้น การบันทึกเรื่องราวนั้นในการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมสามารถทำได้ในขณะที่สังเกตแต่อาจไม่สะดวกบันทึกเรื่องราวพร้อมกับการสังเกตแบบมีส่วนร่วมจึงควรบันทึกเมื่อเสร็จจากการสังเกตแล้วทันที ในขณะที่สังเกตหรือบันทึกนั้นผู้วิจัยต้องตีความและตรวจสอบลักษณะต่างๆของกิจกรรมไปด้วย

นักวิจัยไม่สามารถจะสังเกตทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดขึ้นในสนามได้หมด ดังนั้นจึงจำเป็นต้องมีศูนย์กลางของการสังเกต กรอบของปรากฏการณ์ในฉากสนาม (Social Setting) ไม่ว่าจะเป็นองค์กร โรงเรียน ชุมชน มุมถนน ฯลฯ ซึ่งสามารถแยกย่อยออกเป็นศูนย์กลางของการสังเกตตั้งแต่เล็กไปหาใหญ่ได้ ประมาณ 6 หน่วย (Lofland, 1971 อ้างถึงใน นิตา ชูโต, 2548: 144-145) ดังนี้

1. การกระทำ (Acts) หมายถึง พฤติกรรมของบุคคลในสถานการณ์หนึ่งในช่วงเวลาสั้น ๆ คือ ตั้งแต่ วินาที นาที ไปจนถึงชั่วโมง

2. กิจกรรม (Activities) หรือการกระทำของหลาย ๆ คนในฉากซึ่งแสดงความสำคัญและความผูกพันการกระทำที่เกี่ยวข้องกับหลายคนมากกว่าเป็นส่วนบุคคล หรือส่วนตัวซึ่งใช้เวลาเป็นหน่วยวัน สัปดาห์ เดือนหรือเป็นช่วงฤดู ปลูก หว่านไถ เป็นต้น

3. ความหมาย (Meanings) คือการให้ความหมายของการกระทำหรือกิจกรรม โดยคำพูดที่แสดงออกของผู้ให้ข้อมูล (Actor's Verbal) อธิบายให้คำจำกัดความและทิศทางของการกระทำต่อสิ่งของ เหตุการณ์และคุณลักษณะต่าง ๆ ของมนุษย์ เช่น ทำตามนวัตกรรม ความเชื่อ ความเข้าใจ อุดมการณ์ ภาพตายตัวหรือภาพเหมารวม (stereotype) อคติต่าง ๆ ทั้งทางบวกและทางลบ

4. การมีส่วนร่วม (Participation) ของบุคคลต่าง ๆ ในสถานการณ์หรือฉากที่เราศึกษาซึ่งอาจเป็นการแสดงออกถึงการมีส่วนร่วมของบุคคลในองค์กรที่มีรูปแบบอยู่แล้วในฉาก เช่น ร่วมอยู่ในทีมนักกีฬา เป็นกรรมการกลุ่มอาชีพ ทำหน้าที่เป็นกรรมการทำงานในโรงงาน

กลุ่มผู้ด้อยโอกาสกลุ่มผู้ใช้แรงงานหรืออาจเป็นรูปแบบอันเกิดจากการคิดสร้าง โดยคุณสมบัติอันเป็นส่วนร่วมในฉากหนึ่ง ๆ (Constructing Pattern) ก็ได้

5. ความสัมพันธ์ (Relationship) ของบุคคลต่าง ๆ ลักษณะของความสัมพันธ์อันเกิดขึ้นในช่วงเวลาที่มีอิทธิพลต่อกันและกัน ความสัมพันธ์ของกิจกรรม ที่เชื่อมโยงในรูปแบบต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นทางแนวตั้งหรือแนวนอน ทางมิตรหรือปรปักษ์ ทางปกป้องหรือละเลย ฯลฯ รวมทั้งด้านความตระหนัก ในเรื่องราวเกี่ยวกับสถานภาพของมนุษย์ เช่น ความเป็นแม่ ความเจ็บป่วยในกลุ่มผู้เป็นโรคเอดส์ เป็นต้น

6. สถานที่ (Settings) รูปแบบทุกสิ่งทุกอย่างภายใต้ “สภาพศึกษา” ซึ่งถือเป็นหน่วยการวิเคราะห์หรืออาจเป็นสถาบันรูปแบบต่างๆ เช่น โรงเรียน โรงงาน โรงพยาบาล โรงแรม ฯลฯ หรืออาจเป็นระบบ เช่น ระบบราชการ ระบบเอกชน ฯลฯ ซึ่งถ้ามีหลายหน่วยงานการวิเคราะห์ก็อาจแยกเป็นอนุระบบ (Sub Settings) เช่น การศึกษาเต็มรูปแบบของโรงเรียนราษฎร์หรือโรงเรียนขนาดเดียวกันหรือประเภทเดียวกัน เป็นต้น

เมื่อสามารถแตกปรากฏการณ์ทางสังคมออกเป็นหน่วยย่อยๆ แล้วเราก็จะสามารถบอกได้ว่าภายใต้สภาพการณ์ศึกษาของเรา เราสังเกตคุณลักษณะใด รูปแบบใด ช่วงเวลาใด ใช้บุคคลหรือกลุ่มหรือสถานที่ใดเป็นหน่วยการวิเคราะห์ภายใต้หน่วยย่อย เราให้ภาพนิ่ง (Static) ณ จุดเวลาหนึ่งเหมือน “รูปถ่าย” หรือจะแสดงภาพต่อเนื่องเหมือน “ภาพยนตร์” ในช่วงระยะเวลาสั้นเท่าใด วิเคราะห์รูปแบบใดทั้งนี้ย่อมขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการวิจัยแต่ละเรื่อง

4.4.2 การสัมภาษณ์ (Interview)

การสัมภาษณ์เป็นวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสนทนาอย่างมีจุดมุ่งหมายเป็นหลัก จึงใช้ได้โดยไม่จำกัดระดับการศึกษาของผู้ให้ข้อมูลจะ ลักษณะสำคัญของการสัมภาษณ์เป็นวิธีการที่ใช้ได้กับผู้ให้ข้อมูลทุกคนไม่จำกัดระดับการศึกษาของผู้ให้ข้อมูล ไม่ว่าจะอ่านออกเขียนได้หรือไม่ เป็นวิธีที่นักวิจัยได้เผชิญหน้ากับผู้ให้สัมภาษณ์ทำให้สามารถอธิบายคำถามให้ผู้ตอบเข้าใจ ชัดเจนได้ และใช้คำถามเพิ่มเติม หรือตะล่อมถามเพื่อให้ได้คำตอบที่ชัดเจนได้มากขึ้นและสามารถสังเกตพฤติกรรมของผู้ตอบได้ด้วย

การสัมภาษณ์แบ่งออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ

1. การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างหรือการสัมภาษณ์แบบเป็นทางการ (Structured interview or Formal interview) การสัมภาษณ์แบบนี้มีลักษณะคล้ายกับการใช้แบบสอบถาม และเป็นวิธีที่ใช้ได้ง่ายสำหรับนักสัมภาษณ์เพราะได้มีการกำหนดเป็นแบบสัมภาษณ์ขึ้นใช้ประกอบกับการสัมภาษณ์ไว้ล่วงหน้าแล้วดังนั้นการสัมภาษณ์ในลักษณะนี้ก็ต่อ เมื่อผู้

สัมภาษณ์ มีการเตรียมตัวเป็นอย่างดีแต่โดยการสัมภาษณ์ลักษณะนี้จะไม่ใช้วิธีการหลักที่นักวิจัยเชิงคุณภาพนำมาใช้เพราะจะได้ข้อมูลที่ไม่น่าเชื่อถือซึ่งเพียงพอ

2. การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Unstructured interview) การสัมภาษณ์แบบนี้มักจะควบคู่กับการสังเกตแบบมีส่วนร่วมซึ่งต้องการข้อมูลที่ละเอียดลึกซึ้งเกี่ยวกับวัฒนธรรมของกลุ่มชน ข้อมูลที่ได้ต้องถูกนำมาศึกษาวิเคราะห์ เพื่อให้เห็นภาพและเข้าใจปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรม การสัมภาษณ์แบบนี้อาจแบ่งออกเป็น 4 แบบย่อยๆ ได้แก่

2.1 การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Informal Interview) เป็นการสัมภาษณ์แบบเปิดกว้างคำตอบที่ได้จึงมีความยืดหยุ่นมากจึงเหมาะกับข้อมูลที่ผู้วิจัยไม่ต้องการกำหนดกรอบแต่ต้องมีความคิดทางด้านทฤษฎีเรื่องนั้นๆ อยู่บ้างแล้ว

2.2 การสัมภาษณ์แบบมีจุดสนใจเฉพาะ (Focus interview) หรือแบบเจาะลึก (In-depth interview) การสัมภาษณ์ลักษณะนี้ผู้วิจัยต้องรู้ตัวเองว่าอยากได้ข้อมูลอะไรมีจุดที่ตนเองสนใจอยู่แล้วและพยายามใช้คำถามที่เชื่อมโยงหรือดึงเอาผู้ถูกสัมภาษณ์ให้เข้ามาสู่จุดที่ผู้วิจัยสนใจ

2.3 การสัมภาษณ์แบบตะล่อมกลมกล่อมเกลา (Probe) เป็นการสัมภาษณ์เพื่อให้ทราบความคิดและทัศนคติจากผู้ถูกสัมภาษณ์ มีข้อพึงระวังสำคัญคือผู้วิจัยต้องรู้จักใช้วาทศิลป์ในการล้วงข้อมูลจึงนิยมใช้กับนักวิจัยที่มีประสบการณ์

2.4 การสัมภาษณ์แบบสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informant) เป็นการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลที่มีข้อมูลที่ลึกซึ้งเป็นพิเศษตามความต้องการของผู้วิจัย

4.4.3 การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion)

การสนทนากลุ่มเป็นวิธีการหนึ่งในการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อให้เกิดการสื่อสารการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มผู้เข้าร่วมสนทนาในประเด็นที่ผู้วิจัยสนใจศึกษา ข้อมูลที่ได้จากการสนทนากลุ่มจึงเป็นข้อมูลที่เป็นคำตอบเชิงเหตุผลมีความชัดเจน ละเอียด และลึกซึ้งจากความคิดและประสบการณ์ของผู้เข้าร่วมสนทนา โดยการสนทนากลุ่มมีผู้ร่วมสนทนา 8 – 10 คน เป็นอย่างมากทำให้ผู้วิจัยได้ข้อมูลที่แท้จริงจากผู้รู้หลาย ๆ คนและเป็นการตรวจสอบข้อมูลไปในตัว นอกจากนี้ยังช่วยประหยัดเวลาและงบประมาณโดยกลุ่มผู้ร่วมสนทนาจากการเลือกสรรตามหลักเกณฑ์ที่นักวิจัยกำหนดว่าสามารถตอบคำถามตรงประเด็นและตอบวัตถุประสงค์ที่สนใจศึกษามากที่สุด และจะต้องมีลักษณะต่าง ๆ ใกล้เคียงกันมากที่สุด (Homogenous)

ข้อดีของการจัดสนทนากลุ่ม การสนทนากลุ่มเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมสนทนาได้แสดงความคิดเห็นออกมาได้อย่างเต็มที่ทั้งภาษากาย เช่น สีหน้า ท่าทาง และภาษาพูด ทำให้ผู้วิจัยสามารถเห็นการโต้ตอบและการแสดงออกได้ชัดเจน เป็นการกระตุ้นความคิดของผู้ร่วมสนทนาให้แสดงความคิดเห็นที่หลากหลาย นอกจากนี้ยังเป็นวิธีการที่ใช้เวลาน้อย ประหยัด และมีความยืดหยุ่นสูง การสนทนากลุ่มมีข้อจำกัดคือ ผู้ดำเนินการจัดสนทนากลุ่มต้องมีความรู้ ทักษะ และประสบการณ์จึงจะช่วยให้การดำเนินการราบรื่นและมีการแก้ปัญหาได้ดี การจัดเรียงลำดับข้อคำถามให้มีความต่อเนื่องเชื่อมโยงไม่กระโดด การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างที่มีความเป็นเอกพันธ์และเป็นตัวแทนของกลุ่มประชากร รวมไปถึงการวิเคราะห์ข้อมูลและการสรุปผล

4.4.4. การวิเคราะห์เอกสาร (Documentary Analysis)

การวิเคราะห์เอกสาร หรือการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) หมายถึง การสกัดเนื้อหาสาระ (Content Message) ที่ผู้เขียนสื่อความหมายทั้งทางตรงและทางอ้อมแก่ผู้อ่าน บางครั้งก็เรียกวิธีนี้ว่า การวิเคราะห์เนื้อหา Holist (1969 อ้างถึงใน นิศา ชูโต, 2548: 204-212) ซึ่งมีองค์ประกอบสำคัญ คือ ความเป็นปรนัย (Objectivity) ความเป็นระบบ (Systematic) ระเบียบแบบแผนเป็นวิธีวิจัยวิทยา เครื่องมือที่ใช้เก็บข้อมูลมีความเป็นปรนัย เชื่อถือได้ (Reliability) คือมีเกณฑ์ ในการวิเคราะห์เมื่อผู้วิจัยนำเครื่องมือไปใช้ในสภาพแตกต่างกัน คือผู้ใช้ต่างคนหรือคนเดียวกัน ในเวลาต่างกัน ผลที่ได้จะคล้ายคลึงกัน หรือได้สิ่งเดียวกัน และมีการแสดงปริมาณที่เป็นตัวเลข (Quantitative) ได้ตลอดจนแสดงผลด้านคุณภาพ (Qualitative) ได้ กล่าวคือ มีความตรงตามธรรมชาติของสาระของสารได้

การวิเคราะห์เนื้อหาจากเอกสาร เนื่องจากผู้วิจัยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพใช้การวิเคราะห์เอกสาร (Written Document) ประกอบกับการสัมภาษณ์ การสังเกต และการสนทนากลุ่ม วิธีการวิเคราะห์เอกสารมีดังนี้

1. หน่วยการวัด (Unit of Measurement, Unit of Analysis) ต้องแสดงให้เห็นถูกต้องชัดเจน เช่น เวลา ช่วงการตอบ หรือเป็น การตีความ ตลอดจนบริบทของการตอบ (Context Unit) ว่าเป็นอย่างไร เช่น การโต้ตอบในธรรมชาติ เป็นการลอก (Copy) หรือการตีความ เพื่อดูสาระของเรื่องดังกล่าว

2. บ่งบอกว่าคำที่แสดงคุณลักษณะว่าหมายความว่าอย่างไร เป็นบวกหรือลบหรือเป็นกลางให้ชัดเจนให้ผู้ลงรหัสจะได้ลงรหัสได้อย่างถูกต้อง เป็นแนวเดียวกัน

3. ตรวจสอบวิเคราะห์เพื่อจัดประเภทข้อมูลว่าเกิดผลจริง ๆ เป็นอย่างไร (Impact Analysis) ในบริบทอะไรให้เหมาะสมกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย

4. ตรวจสอบกับสมมติฐานของเราว่าเป็นอย่างไร บริบทอะไร คำตอบเป็นเนื้อหาได้ใหม่ หรือเปรียบเทียบกับมาตรฐานหรือคุณค่าต่าง ๆ และประเภทต่าง ๆ ว่าเป็นอย่างไร และควรจัดประเภทข้อมูลที่บันทึกไว้ว่าขัดแย้งกับข้อมูลในการสัมภาษณ์หรือการสังเกตหรือไม่ในบริบทอะไร เพื่อจุดหลักฐานไว้

5. ควรตรวจสอบความเชื่อมั่นระหว่างผู้ลงรหัส (Coder) ตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป (Inter-consistency) หรือผู้ลงรหัสคนเดียวแต่ทิ้งช่วงเวลาไว้แล้ว

4.4.5 การศึกษาประวัติชีวิต (Life History)

การศึกษาประวัติชีวิตเป็นวิธีการศึกษาประวัติของบุคคลหรือกลุ่มโดยการสืบสาวเอาจากปัจจัยภายนอก ได้แก่ สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมสังคม และปัจจัยภายใน ได้แก่ ความนึกคิดของตัวบุคคลหรือกลุ่มนั้นอาจเป็นการศึกษาเรื่องราวตลอดชีวิตหรือขณะช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งว่าทำไมเขาถึงมีพฤติกรรมเช่นนั้นและเขาได้รับแรงจูงใจจากสิ่งใดเพื่อมองให้เห็นความเกี่ยวพัน (Interplay) ระหว่างบุคคลกับวัฒนธรรมที่หล่อหลอมตัวเขาอยู่

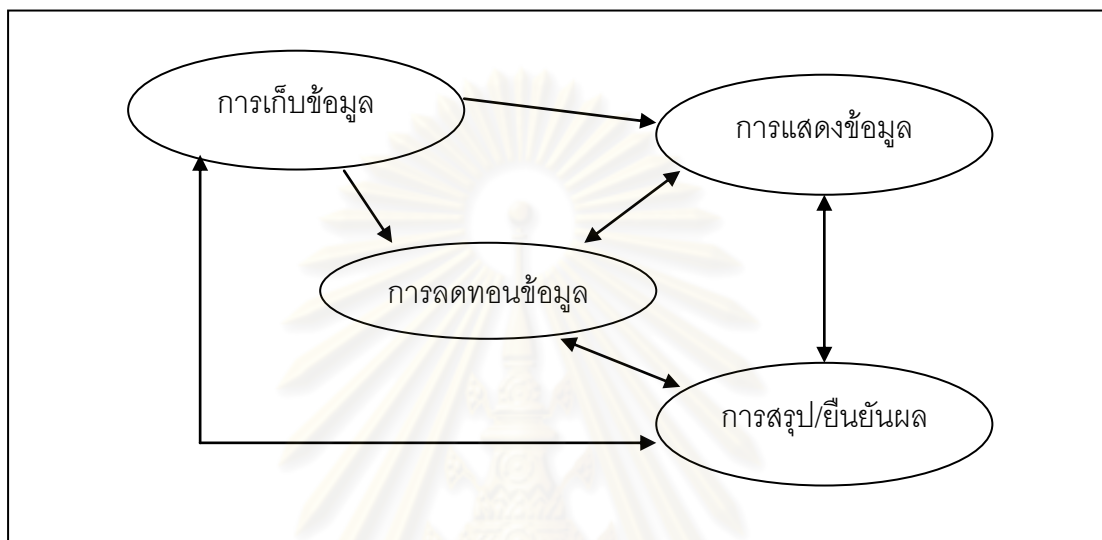
ข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามของนักวิจัยจัดเป็นข้อมูลดิบที่ยังมีความกระจัดกระจายไม่เป็นหมวดหมู่หากแต่การเข้าถึงดังนั้นสิ่งที่นักวิจัยต้องทำนั้นคือการจัดเก็บข้อมูลที่นักวิจัยได้มานั้นให้เป็นระบบแยกออกเป็นหมวดหมู่ (File) เพื่อจัดเก็บเป็นข้อมูลเพิ่มเติมฉบับ นอกเหนือจากเพิ่มเติมฉบับแล้วสิ่งที่นักวิจัยควรทำคือการจัดทำเพิ่มข้อมูล ดังนี้

1. หมวดเรื่องทั่ว ๆ ไป แยกเป็นแฟ้มบุคคล สถานที่ องค์กร เอกสาร
2. หมวดข้อมูลสนาม นักวิจัยควรแยกเพิ่มข้อมูลการสังเกต แฟ้มการสัมภาษณ์ และแฟ้มบันทึกเกี่ยวกับกระบวนการในการเก็บรวบรวมข้อมูลไว้โดยเฉพาะเพื่อช่วยในการเขียนวิธีการและกระบวนการเก็บข้อมูลสำหรับรายงานการวิจัย
3. หมวดการวิเคราะห์ เมื่อเวลาเก็บข้อมูลผ่านไปแฟ้มการวิเคราะห์ก็จะเพิ่มจำนวนเอกสารและหัวเรื่องมากขึ้น ๆ ถ้านักวิจัยมีงบประมาณเพียงพอจะทำสำเนาเรื่องละแผ่นแยกเข้าแฟ้ม แต่ถ้างบประมาณจำกัดก็เขียนใส่หัวเรื่องไว้แล้วแยกคิดเก็บใส่ในแต่ละแฟ้มหัวเรื่องการยกแฟ้มไว้เป็นหมวดหมู่ให้เป็นระบบนี้จะช่วยในการวิเคราะห์และเขียนต่อไป

4.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

กิจกรรมการวิเคราะห์ข้อมูลประกอบด้วย กิจกรรมการลดทอนขนาดและปริมาณข้อมูล (Data Reduction) การเลือกข้อมูลเพื่อแสดงหลักฐาน (Data display) การสร้างข้อสรุปและ

การทดสอบยืนยันผลสรุป (Conclusion and Verification) กิจกรรมทั้ง 3 นี้ ต่อเนื่องและเกี่ยวของสัมพันธ์กัน ดังแผนภาพที่ 2.6 (Miles and Huberman, 1967 อ้างถึงในนิศา ชูโต, 2548:229-232)

แผนภาพที่ 2.6 ความต่อเนื่องและเกี่ยวของสัมพันธ์ของการวิเคราะห์ข้อมูล

4.5.1 การลดทอนข้อมูล (Data Reduction)

การลดทอนข้อมูลหมายถึง วิธีการเลือกเฟ้นหาจุดที่น่าสนใจ อันจะทำให้เข้าใจง่าย สรุปย่อ ปรับข้อมูลดิบที่เก็บจากสนาม การปรับลดทอนข้อมูลดิบนั้นนักวิจัยทำอยู่ตลอดเวลา ตั้งแต่การเลือกสนาม การตัดสินใจว่าจะเก็บข้อมูลอะไรที่จะแสดงแนวคิด และในช่วงการเก็บข้อมูลก็กระทำเช่นเดียวกัน คือ การลงรหัส การทดสอบแนวคิด รวมเป็นกลุ่ม แบ่งเป็นส่วน เขียนข้อสรุปชั่วคราว และแปลงข้อมูลอยู่ตลอดเวลาจนกระทั่งเขียนรายงานเสร็จ นักวิจัยเป็นผู้ตัดสินใจว่า ข้อมูลกลุ่มไหนจะลงรหัส กลุ่มไหนจะใช้สรุป กลุ่มไหนไม่ใช้เพราะซ้ำกับกลุ่มก่อน ฯลฯ การลดทอนข้อมูลจึงเป็นส่วนหนึ่งของการวิเคราะห์ เพื่อให้เกิดความชัดเจน เป็นพวก เป็นประเภท เป็นรูปแบบ จุดที่น่าสนใจและปรับ ลด เพิ่ม หาข้อมูลใหม่ จนกระทั่งได้ผลสรุปและพิสูจน์บทสรุปจนเป็นที่น่าสนใจ

4.5.2 การแสดงผลข้อมูล (Data display)

การแสดงผลข้อมูลหมายถึง กระบวนการวิเคราะห์ การจัด เลือกเฟ้นสรรหาตัวอย่าง ข้อมูลหรือสารสนเทศ ไม่ว่าจะเป็นการสรุปจากรายงาน การสังเกต คำพูดจากการสัมภาษณ์หรือ

การกระทำ หรือการแสดงผลกิจกรรมของ บุคคลสำคัญ ฯลฯ แสดงประกอบเป็นหลักฐานของ ข้อสรุปชั่วคราว เพื่อแสดงตัวอย่างให้เห็นและก่อให้เกิดความเข้าใจว่าเกิดอะไรขึ้นก่อนหลังอย่างไร และทำไมอันจะโยงใยไปสู่การวิเคราะห์และสรุปผลต่อไป

4.5.3 การสร้างข้อสรุปและยืนยันผลสรุป (Conclusion and Verification)

การวิเคราะห์ในส่วนนี้หมายถึง การสังเคราะห์ปะติดปะต่อข้อสรุปย่อย ๆ ในช่วงแรก ๆ เข้าด้วยกันเป็นบทสรุปและตรวจสอบยืนยันเป็นผลสรุปการวิจัยในช่วงสุดท้าย เมื่อนักวิจัยได้ข้อมูลมาในช่วงแรกและเริ่มวิเคราะห์เขาจะมองเห็นความหมาย ความคล้ายคลึง ความแตกต่างความอาจจะเป็นไปได้และรูปแบบต่าง ๆ ได้ชั่วคราว ซึ่งควรต้องสรุปเก็บไว้ พลัง ๆ ก่อนแล้วจึงค่อย ๆ เก็บข้อมูลต่อเนื่อง ทดสอบแนวคิดของการสรุปชั่วคราวนั้น ๆ ไปเรื่อย ๆ อีกเพราะข้อสรุปยังไม่มั่นคงหรือยังเคี้ยวไม่ตก “ตะกอน” ยังต้องการหลักฐานพิสูจน์ ยืนยันให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

การพัฒนาข้อสรุปย่อย ๆ ไปสู่ข้อสรุปใหญ่ ๆ เรื่อย ๆ ขึ้นไปนี้เป็นก้าวย่อย ๆ ก้าวแรกของการพัฒนาทฤษฎีการสภาพเฉพาะไปสู่ข้อสรุป(Generalized) ทั่ว ๆ ไปนั่นคือ กระบวนการประมวลความคิดอันเกิดจากข้อมูลรูปธรรมในสนามไปสู่แบบที่เป็นนามธรรมจน เป็นแนวคิดทฤษฎี (Grounded Theory) ตามวิธีการแบบอุปนัย (Inductive) นั่นเอง และเพื่อให้ แน่ใจว่าบทสรุปที่ได้มีความน่าเชื่อถือแก่นักวิจัยต้องวิเคราะห์ตรวจสอบซ้ำอีกครั้ง (second thought) ในขณะที่เขียนยืนยันข้อมูลสนามเพื่อยืนยันผลสรุปวิจัยด้วยการตรวจสอบแบบ สามเส้า โดยการนำผลสรุปวิจัยตรวจสอบความถูกต้องกับผู้ให้ข้อมูล (คนใน) ตรวจสอบความ แตกต่างและความคล้ายคลึงของข้อสรุปของนักวิจัย (คนนอก) ดังนั้นกิจกรรมทั้ง 3 ประการ ในช่วงการวิเคราะห์ข้อมูลนั้นเชื่อมโยงซึ่งกันและกันเกี่ยวเนื่องไปยังช่วงในการเก็บข้อมูล เมื่อ เก็บข้อมูลแล้วก็ต้องลดทอนลง จนได้ความคิดแล้วนำไปสู่การแสดงข้อมูลไปสู่การสรุปชั่วคราว พร้อมทั้งเพื่อทดสอบเก็บข้อมูล ลดทอน สรุป แสดงหลักฐานอีกจนกว่าจะได้ข้อสรุปที่ชัดเจน มั่นคง

4.6 การรายงานผลการวิจัยรายกรณี

การรายงานผลการวิจัยรายกรณีมีวิธีการรายงานผล 6 ประเภท ซึ่งอุทุมพร จามร มาน (2540: 249-257) สรุปได้ดังตารางที่ 2.1

ตารางที่ 2.1 ตารางประเภทของการรายงานผลการวิจัยรายการกรณี

ประเภท	วัตถุประสงค์		
	อธิบาย	บรรยาย	สำรวจ
1. ตามประเด็นวิจัย	✓	✓	✓
2. การเปรียบเทียบ	✓	✓	✓
3. ตามเวลา	✓	✓	✓
4. สร้างทฤษฎี	✓		✓
5. เชื่อมโยง	✓		
6. เป็นจุด ๆ		✓	

การรายงานผลตามประเด็นวิจัย เป็นการรายงานผลที่เหมือนกับรายงานผลการวิจัยทั่วไปซึ่งประกอบด้วยปัญหาวิจัย วัตถุประสงค์ สมมติฐาน ฯลฯ วิธีการวิจัย ข้อค้นพบ และการอภิปรายผล ส่วนการเปรียบเทียบ เป็นการรายงานผลในกรณีที่มีการศึกษากรณีซ้ำหลาย ๆ ครั้ง สรุปผลเชิงเปรียบเทียบจากครั้งที่ 1 และครั้งต่อ ๆ มา การรายงานผลการวิจัยรายการกรณีตามช่วงเวลา เป็นการรายงานผลตามช่วงเวลาของเหตุการณ์ ตามลำดับของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น รวมทั้งโดยวิธีการสร้างทฤษฎี เป็นการรายงานผลตามองค์ประกอบของทฤษฎีที่สร้างขึ้น ตลอดจนข้อสนับสนุน และข้อโต้แย้งเกี่ยวกับทฤษฎีนั้น การเชื่อมโยงกับการอภิปราย เป็นการรายงานผลของรายการกรณีที่ได้รับแต่เน้นที่การอภิปรายผล และการรายงานผลเป็นจุด ๆ ไป เป็นการรายงานผลเฉพาะจุดที่สำคัญและไม่จำเป็นต้องเชื่อมโยงกัน

ตอนที่ 5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

วัชรยุทธ บุญมา (2542) ศึกษาเรื่อง การจัดการศึกษาตามแนวปรัชญา มานุษยนิยมแนวใหม่ ผลการศึกษาพบว่าจุดมุ่งหมายทางการศึกษาของแนวคิดนี้คือ มุ่งพัฒนาผู้เรียนให้มีความสมบูรณ์ในด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญา อย่างพร้อมเพรียงกัน สามารถกระจายความรักความเมตตาออกสู่สรรพสิ่งทั้งมวล ด้านหลักสูตร เน้นการผสมผสานวัฒนธรรมที่หลากหลายทั้งของตะวันออกและตะวันตก มีความยืดหยุ่น ให้เสรีภาพกับผู้เรียน ด้านบทบาทผู้สอน ผู้สอนเป็นแบบอย่างที่ดี ดูแลเอาใจใส่เด็กอย่างใกล้ชิดด้วยการใช้คำพูดด้านบวก และความรักความเมตตา ด้านบทบาทผู้เรียน เด็กมีความมั่นใจ กล้าแสดงออก ตั้งใจศึกษาเล่าเรียน เป็นผู้นำและผู้ตามที่ดี ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลางเน้นการมีปฏิริยาโต้ตอบซึ่งกันและกัน บรรยายภาคการเรียนเน้นความสนุกสนาน ด้านการประเมินผล

สังเกตจากพฤติกรรม ความคิดเห็นที่แสดงออกต่อสังคม ความพึงพอใจในการเรียนและการร่วม ประเมินผลในกระบวนการเรียนตามความสามารถของแต่ละคน

หฤทัย อนุสรราชกิจ (2549) วิจัยเรื่อง “การพัฒนากระบวนการจัดการเรียนรู้ ตามแนวคิดการศึกษาเด็กอย่างใคร่ครวญ เพื่อการปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติของครู การศึกษาปฐมวัย” พบว่า หลังจากมีการปรับเปลี่ยนเกิดขึ้นครูใช้ความรู้สึกเชื่อมโยงการเรียนรู้ออก ใจจริง ปรับเปลี่ยนในเรื่องการเข้าใจตนเอง และเกิดการเรียนรู้เชื่อมโยงจากกายเข้าสู่ใจ คือ เกิด ความตระหนัก รับผิดชอบต่อตนเอง เชื่อมโยงสู่การรับรู้เด็ก ส่งผลให้เกิดการปรับเปลี่ยนการปฏิบัติต่อตนเอง ต่อเด็ก และต่อผู้อื่นตามการรับรู้ที่เกิดขึ้น

จิรัฐกาล พงศ์ภาคเธียร (2550) ได้ศึกษาเรื่อง การวิจัยและพัฒนาจิตตปัญญา ศึกษาในสถาบันอุดมศึกษาไทย ได้แสดงให้เห็นถึงปัจจัยต่าง ๆ ที่ทำให้ผู้เรียนเกิดคุณสมบัติตาม คำนิยามของจิตตปัญญาศึกษานั้น สรุปได้ว่า ปัจจัยที่สำคัญอันจะเป็นสิ่งนำไปสู่เป้าหมายของ การจัดการศึกษา นั้นคือ เยาวชนไทยที่มีคุณธรรม ความดีงาม มีปัญญา รู้จักตนเองและเข้าใจผู้อื่น เป็นผู้ตื่นรู้ อยู่ดีมีสุข มีชีวิตที่ก่อประโยชน์เกื้อกูล และจากการศึกษาการนำแนวคิดไปใช้ในการ จัดการเรียนการสอนในระดับอุดมศึกษาจากกรณีศึกษา 3 กรณีพบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการ เปลี่ยนแปลงของผู้เรียนอย่างชัดเจน ได้แก่ ปัจจัยภายใน คือ การตระหนักรู้และการใคร่ครวญ ปัจจัยภายนอก คือ กัลยาณมิตร ผู้สอน และการเรียนรู้แบบองค์รวม และปัจจัยเกื้อหนุน คือ การ จัดสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้และการประเมินผล

ธนา นิลชัยโกวิทย์ (2550) ได้ศึกษาและพัฒนาชุดการเรียนรู้ การอบรม และ กระบวนการด้านจิตตปัญญาศึกษาพบว่า เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงคุณภาพภายในของผู้เข้าร่วม กระบวนการที่เกิดขึ้นทั้งกับตนเอง เพื่อน และกลุ่มผู้เข้าร่วมทั้งหมดคือ การเปลี่ยนแปลงระดับกลุ่ม เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับกลุ่มทั้งหมดโดยรวม เป็นวิถีปฏิบัติ และแบบแผนปฏิสัมพันธ์ ภายในกลุ่มที่เปลี่ยนไป มีสองประการคือ วิถีการปฏิบัติร่วมกันด้วยการรับฟังอย่างมีสติ และ วัฒนธรรมการเรียนรู้อยู่ที่ตนเอง เป็นการเรียนรู้ที่ขึ้นอยู่กับตนเองและสามารถเรียนรู้ได้ตลอดเวลา และประการที่สองคือ การเปลี่ยนแปลงระดับบุคคล เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายในตัว สมาชิกแต่ละคน และสามารถสังเกตได้ด้วยตนเองหรือเพื่อน ซึ่งมีส่วนที่เป็นการเปลี่ยนแปลง ภายในและส่วนที่แสดงออกมาเป็นรูปธรรมในการปฏิบัติ ทั้งหมด 5 ประการ ได้แก่ สติใน ชีวิตประจำวัน การเข้าใจและยอมรับตนเอง ความเข้าใจ ความรัก และความเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์ การเข้าใจและยอมรับความเป็นจริงตามธรรมชาติ รวมถึงการเกิดสมดุลในตัวเอง

ปรีดา เรื่องวิชาการ (2551) ได้ศึกษาเรื่อง การเรียนรู้ที่ทำให้ผู้เรียนเปลี่ยนแปลง หลากหลายมิติจากหลักสูตรของเสมสิกขาลัยพบว่า การจัดการเรียนรู้เรื่องใดก็ตามที่สัมพันธ์กับ มนุษย์ ควรขยายเป้าหมายการเรียนรู้ให้ครอบคลุมทุกด้านทุกมิติของมนุษย์ตามเป้าหมายการ เรียนรู้ที่โยงใยสัมพันธ์กันทั้ง 6 ด้าน คือ ด้านความรู้ความเห็นหรือทัศนคติ ด้านทักษะหรือความ ชำนาญการด้านต่าง ๆ ด้านพฤติกรรม ด้านสัมพันธภาพ ด้านจิตใจ และด้านปัญญา

Conti, Scott David Patrick (2002) นักศึกษาปริญญาเอกจากมหาวิทยาลัย โคโลัมเบีย ศึกษาเรื่อง "The spiritual life of teachers: A study of holistic education and holistic perspective" โดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัย เพื่อทำให้เกิดเข้าใจเรื่องการศึกษาอย่างเป็น องค์รวมที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้น โดยศึกษาชีวิตของครูมัธยม 4 คน โดยเฉพาะในมิติทางจิตวิญญาณโดยใช้ การศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ พบว่า ครูเหล่านี้ล้วนแต่ใช้แนวทางการเรียนรู้แบบองค์รวมในการสร้าง ความตระหนักรู้ในชีวิตส่วนตัว นอกจากนี้ยังพบอีกว่าครูเหล่านี้สะท้อนให้เห็นความสอดคล้องและ บูรณาการระหว่างการเรียนรู้ที่เป็นองค์รวมในตัวเองกับการเรียนรู้ที่เป็นองค์รวมที่ถ่ายทอดให้ลูก ศิษย์ โดยครูเหล่านี้มักจะเน้นเรื่อง "การมีจิตที่ตื่นรู้" เป็นแก่นสำคัญของการคิดแบบเชื่อมโยง อัน เป็นหัวใจของการเรียนรู้แบบเป็นองค์รวม กล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่าแนวปฏิบัติแบบจิตปัญญาศึกษา หรือการเรียนรู้ที่เป็นองค์รวมในเรื่องของปรัชญาและกระบวนการทัศนส่วนบุคคล ซึ่งกระทบทั้งในแง่ หลักการดำเนินชีวิตส่วนตัวและการทำหน้าที่ครูอย่างไม่สามารถแยกออกจากกันได้ และจิต วิญญาณ อย่างบูรณาการควบคู่กันไปโดยไม่แยกส่วนจากกัน ทำยที่สุดงานชิ้นนี้ยังชี้ด้วยว่าครูที่ ประสบความสำเร็จในการสอนแบบองค์รวมมักมีความเชื่อและศรัทธาต่อวิชาชีพครูสูง และมอง งานสอนเป็นงานที่มีคุณค่าทางจิตวิญญาณต่อตนเอง

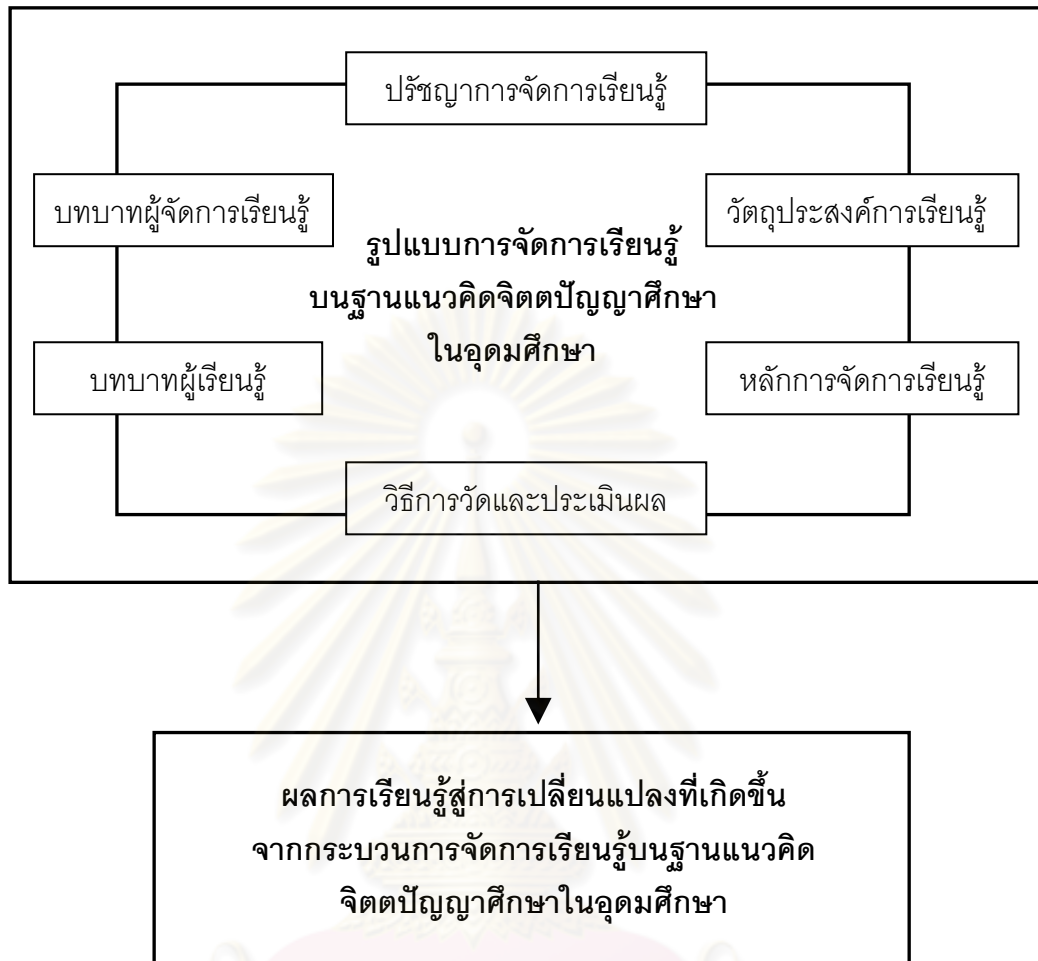
Karsemeyer, Jacqueline Anne (2002) นักศึกษาปริญญาเอกจากมหาวิทยาลัย ไตรอนโต แคนาดา ศึกษาเรื่อง "Moved by the spirit: A narrative inquiry" ศึกษาเรื่อง การ ประยุกต์ใช้หลักการเรียนรู้แบบองค์รวมและจิตตปัญญาศึกษาในการสอนนาฏศิลป์พบว่า แนว ปฏิบัติของจิตตปัญญาศึกษาทำให้เกิดการหลอมรวมของร่างกายและจิตใจ และเด็กออทิสติก หรือ เด็กที่มีปัญหาทางอารมณ์ แนวปฏิบัติทางจิตตปัญญาศึกษาทำให้เด็กมีสมาธิในการเรียน นาฏศิลป์ดีขึ้น และมีการยอมรับตนเองและบุคคลรอบข้างได้ดียิ่งขึ้นด้วย รวมทั้งเป็นการค้นหาและ ดึงศักยภาพที่ซ่อนอยู่ในตัวเด็กเหล่านี้ออกมาให้ปรากฏ โดยผู้วิจัยสรุปว่าควรมีการนำหลัก จิตตปัญญาศึกษาและการเรียนรู้แบบองค์รวมไปใช้ในการจัดหลักสูตรให้กับเด็กที่มีความต้องการ พิเศษให้มากยิ่งขึ้น

จากการศึกษางานวิจัยทั้งหมดพบว่า การจัดการศึกษาตามแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาเป็นกระบวนการที่บูรณาการส่วนของชีวิตทั้งส่วนของความรู้ วิชาชีพ และจิตวิญญาณ เน้นการศึกษาด้านชีวิตและจิตใจ เน้นการพัฒนาผู้เรียนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ซึ่งมีความสอดคล้องสัมพันธ์กับแนวทางการศึกษาเพื่อพัฒนาของพุทธศาสนา ที่ใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางหนึ่งของการศึกษาเพื่อให้เกิดการพัฒนาทางด้านจิตวิญญาณ อีกทั้งแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาเป็นการส่งเสริมให้ทั้งครูและผู้เรียน ที่มุ่งพัฒนาจากภายในด้วยกระบวนการเรียนรู้ด้วยใจอย่างใคร่ครวญ ได้ฝึกปฏิบัติและเรียนรู้ศาสตร์ตามที่คุณเรียนสนใจสามารถเชื่อมโยงศาสตร์ต่าง ๆ มาประยุกต์ใช้ในชีวิตได้อย่างสมดุล ทำให้เข้าใจตนเองและผู้อื่นทำให้จิตขยายกว้างออกจากขอบเขตตัวตน เกิดความรักเมตตา เกิดปัญญาและการตระหนักรู้ในตนเอง รวมทั้งเมื่อพิจารณาถึงปัจจัยเงื่อนไขในการจัดการศึกษาที่ทำให้ผู้เรียนเกิดคุณสมบัติตามนิยามของจิตตปัญญาศึกษานั้น

กรอบแนวคิดการวิจัย

การศึกษาแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดจิตตปัญญาศึกษา ที่ผู้วิจัยกล่าวมาแล้วในข้างต้น ผู้วิจัยกำหนดกรอบแนวคิดในการศึกษารูปแบบการจัดการเรียนรู้บนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาในอุดมศึกษาซึ่งประกอบด้วยองค์ประกอบหลัก 6 ประการ ได้แก่ ปรัชญาการจัดการเรียนรู้ วัตถุประสงค์การเรียนรู้ หลักการจัดการเรียนรู้ บทบาทผู้จัดการเรียนรู้และผู้เรียน วิธีกรวัดและประเมินผล ที่มีผลต่อการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการจัดการเรียนรู้บนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาในอุดมศึกษาดังกรอบแนวคิดการวิจัยต่อไปนี้

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนภาพที่ 2.7 กรอบแนวคิดการวิจัย

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบการจัดการเรียนรู้บนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาในอุดมศึกษา และศึกษาผลการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการจัดการเรียนรู้บนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาในอุดมศึกษา ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิทยาการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) และออกแบบการวิจัยแบบกรณีศึกษา (Case Study) บทนี้ ผู้วิจัยขอแนะนำเสนอรายละเอียดในประเด็นเกี่ยวกับการเลือกกรณีศึกษา ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล และเครื่องมือที่ใช้ในการทำวิจัย โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

3.1 การเลือกกรณีศึกษา

การเลือกกรณีศึกษา ผู้วิจัยพิจารณาจากมหาวิทยาลัยที่มีการดำเนินการจัดการเรียนรู้บนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษา ซึ่งในประเทศไทยมีมหาวิทยาลัยแห่งเดียวที่ดำเนินการจัดการเรียนรู้บนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาดังกล่าวคือ ศูนย์จิตตปัญญาศึกษามหาวิทยาลัยมหิดล วิทยาเขตศาลายา เปิดสอนในหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาจิตตปัญญาศึกษาและการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง

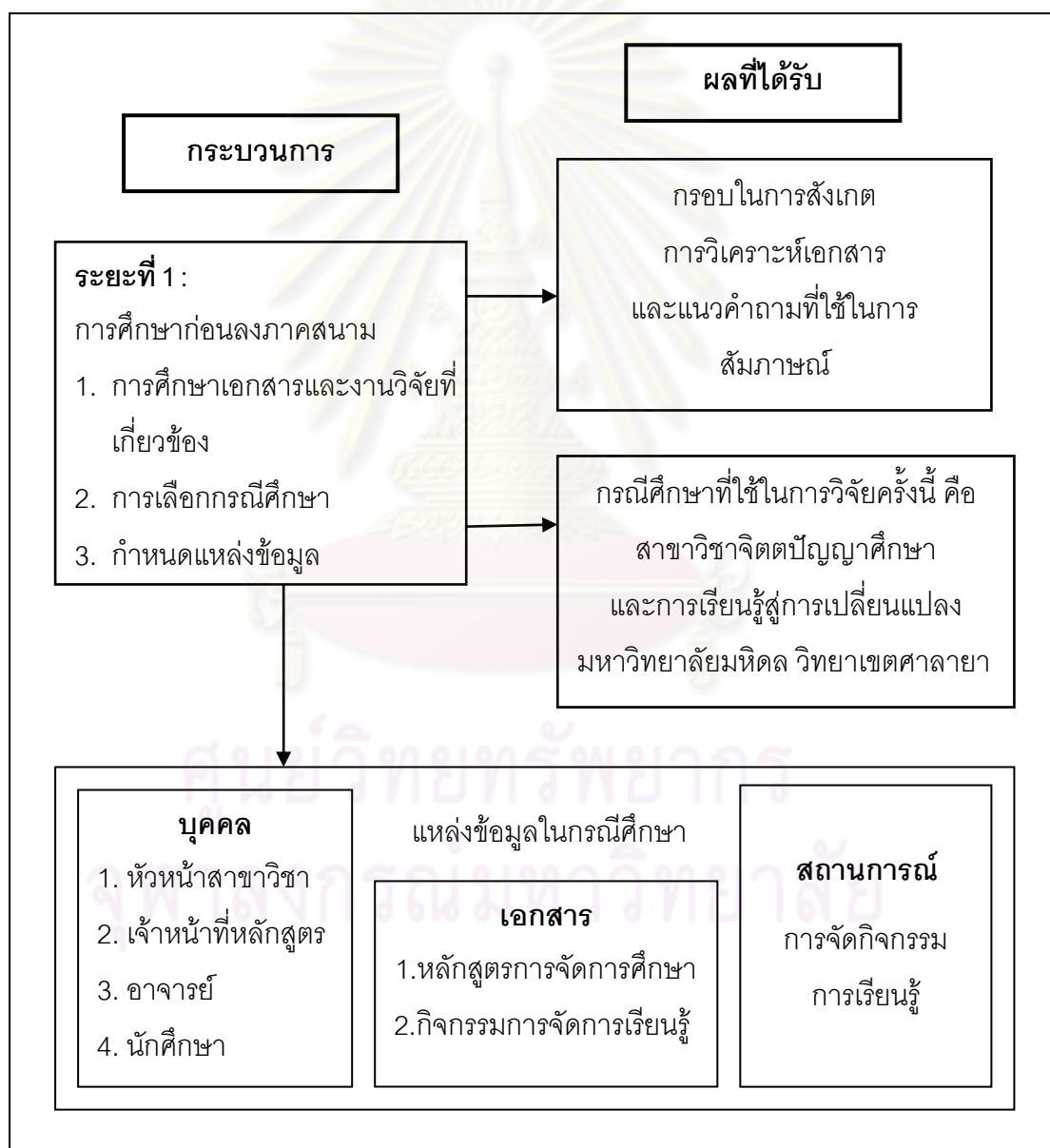
บัณฑิตวิทยาลัยและศูนย์จิตตปัญญาศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล ได้เปิดสอนนักศึกษารุ่นที่ 1 หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาจิตตปัญญาศึกษาและการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง (หลักสูตร “จศจป”) ตั้งแต่ภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2551 มีนักศึกษาจำนวน 14 คน และในปีการศึกษา 2552 มีนักศึกษารุ่นที่ 2 จำนวน 12 คน รวมมีนักศึกษาทั้งสิ้น 26 คน มีอาจารย์ผู้รับผิดชอบหลักสูตรจำนวน 7 ท่าน ประกอบกับมีอาจารย์ผู้เชี่ยวชาญและผู้ทรงคุณวุฒิจากสถาบันต่าง ๆ เป็นอาจารย์พิเศษจำนวน 22 ท่าน

3.2 ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย

เมื่อผู้วิจัยเลือกกรณีศึกษาเพื่อใช้ศึกษาในการตอบปัญหาการวิจัยแล้วจึงวางแผนกำหนดขั้นตอนการดำเนินการวิจัย โดยแบ่งออกเป็น 4 ระยะเวลาคือ ช่วงของการศึกษาก่อนลงภาคสนาม จนกระทั่งเป็นการศึกษาภาคสนาม ระยะเวลาต่อมาเป็นการจัดกระทำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาภาคสนาม และช่วงระยะท้ายสุดเป็นการนำเสนอข้อมูลของการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

3.2.1 ระยะเวลาที่ 1 การศึกษาก่อนลงภาคสนาม

การศึกษาก่อนลงภาคสนามเป็นขั้นตอนที่ผู้วิจัยเตรียมตัวเข้าสู่สนามกรณีศึกษา โดยการศึกษ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดจิตตปัญญาศึกษา ปรัชญาพื้นฐาน หลักการ และเป้าหมายของการจัดการศึกษา รวมถึงแนวคิดการจัดการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงขั้นพื้นฐาน และการจัดการศึกษาในอุดมศึกษา ตามลำดับ เพื่อกำหนดแนวทางการเก็บรวบรวมข้อมูล และกำหนดแหล่งข้อมูล ดังแผนภาพที่ 3.1

แผนภาพที่ 3.1 ขั้นตอนการศึกษาก่อนการลงภาคสนาม

3.2.2 ระยะที่ 2 การศึกษาภาคสนาม

ผู้วิจัยได้วางแผนการเก็บรวบรวมข้อมูลก่อนลงภาคสนามแบบเปิดเผย (Overt) ที่นักวิจัยเข้าเก็บรวบรวมข้อมูลในสนามโดยเปิดเผยสถานภาพความเป็นนักวิจัยแก่ผู้ให้ข้อมูล และได้กำหนดช่วงระยะเวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ ซึ่งผู้วิจัยวางแผนครอบคลุมตัวแปรทุกตัวที่ผู้วิจัยต้องการศึกษา ดังแสดงในตารางที่ 3.1-3.2

ตารางที่ 3.1 แผนการศึกษาภาคสนามช่วงที่ 1

ระยะเวลา	กิจกรรม	แหล่งข้อมูล
<p>ช่วงที่ 1</p> <p>เป็นการเก็บข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับหลักสูตรการจัดการเรียนรู้ของสาขาวิชาจิตตปัญญาศึกษาและการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. ติดต่อเจ้าหน้าที่ศูนย์จิตตปัญญาศึกษา เพื่อชี้แจงวัตถุประสงค์และวิธีการดำเนินการวิจัย 2. นำจดหมายขออนุญาตและขอความร่วมมือในการเก็บข้อมูล จากภาควิชาเสนอต่อหัวหน้าสาขาวิชา 3. เก็บข้อมูลเกี่ยวกับสภาพทั่วไปของสาขาวิชา (ด้วยวิธีการสังเกต) 4. ศึกษาหลักสูตรในการจัดการเรียนรู้ของสาขาวิชาโดยการศึกษาเอกสารและการสัมภาษณ์ 5. สังเกตการจัดการเรียนรู้ในชั้นเรียนและลักษณะของผู้เรียนอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ 	<ul style="list-style-type: none"> - หัวหน้าสาขาวิชา - เจ้าหน้าที่หลักสูตร - เอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับหลักสูตรและการจัดการเรียนรู้ <p><u>เครื่องมือ</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. แบบบันทึกการสังเกตการจัดการเรียนรู้ 2. แบบบันทึกข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสาร 3. แบบบันทึกการสังเกตคุณลักษณะของผู้เรียน

ช่วงแรกของการศึกษาภาคสนาม เป็นการเก็บข้อมูลบริบททั่วไปของการจัดการเรียนรู้ของสาขาวิชาจิตตปัญญาศึกษาและการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง เพื่อให้ได้ข้อมูลระดับกว้างเกี่ยวกับสภาพและบริบททั่วไปของพื้นที่กรณีศึกษาได้แก่ ประวัติ ปรัชญา วิสัยทัศน์ วัตถุประสงค์ของหลักสูตรสาขาวิชา รวมทั้งข้อมูลทั่วไปของสาขาวิชาได้แก่ จำนวนบุคลากร จำนวนนักศึกษา หลักสูตรการจัดการศึกษา แผนการจัดการเรียนรู้ เป็นต้น ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลใช้การสัมภาษณ์ การศึกษาเอกสาร การสังเกตสภาพแวดล้อมทางสังคม การสังเกตการจัด

กิจกรรมการเรียนรู้ โดยใช้เวลาในการศึกษาประมาณ 30 วัน โดยเริ่มจากการเข้าพบเจ้าหน้าที่ประจำหลักสูตร และหัวหน้าสาขาวิชาเพื่อขออนุญาตเข้าเก็บข้อมูล ดำเนินการสัมภาษณ์ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพและบริบททั่วไปของสาขาวิชา และดำเนินการสังเกตเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมทางสังคมและกระบวนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้

การเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์นั้น ผู้วิจัยใช้ทั้งการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างหรือการสัมภาษณ์แบบเป็นทางการ (Structured interview or Formal interview) ที่มีการกำหนดเป็นแบบสัมภาษณ์ขึ้นใช้ประกอบกับการสัมภาษณ์ไว้ล่วงหน้า และการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Unstructured interview) ซึ่งผู้วิจัยดำเนินการควบคู่กับการสังเกตแบบมีส่วนร่วม และใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informant) เป็นการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลที่มีข้อมูลที่ลึกซึ้งเป็นพิเศษตามความต้องการของผู้วิจัย นำมาซึ่งข้อมูลที่ละเอียดลึกซึ้งเกี่ยวกับรูปแบบการจัดการเรียนรู้ ข้อมูลที่ได้ถูกนำมาศึกษาวิเคราะห์ เพื่อให้เห็นภาพและเข้าใจปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น

สำหรับการเก็บข้อมูลโดยการสังเกต ผู้วิจัยใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (participant observation) ซึ่งเป็นการสังเกตที่ผู้วิจัยเข้าไปเกี่ยวข้องหรือร่วมกิจกรรมในสนามด้วย เมื่อผู้วิจัยพบสิ่งที่ไม่สามารถอธิบายได้จากการสังเกตผู้วิจัยจึงต้องมีการซักถามให้เกิดความเข้าใจและจดบันทึกเรื่องราวที่ได้รับทราบมาทำให้ผู้วิจัยพบเห็นแบบแผนพฤติกรรมสามารถอธิบายความสัมพันธ์ของบุคคลและความหมายของพฤติกรรมนั้นได้ ร่วมกับวิธีการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (non - participant observation) ซึ่งเป็นการสังเกตที่ผู้วิจัยไม่ต้องการให้ผู้ถูกสังเกตถูกรบกวนด้วยผู้สังเกต ผู้วิจัยจึงไม่ได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับกิจกรรมในสนามซึ่งการที่ผู้วิจัยเป็นคนอยู่นอกกิจกรรมที่เกิดขึ้นนั้นทำให้ไม่สามารถเก็บข้อมูลได้ละเอียดเหมือนการสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมจึงเหมาะในการเข้าสู่สนามในระยะแรกและใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วมในระยะต่อมาหรือขึ้นอยู่กับสถานการณ์ในสนาม ทั้งนี้การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมผู้วิจัยตระหนักว่าจะสังเกตอะไรปฏิสัมพันธ์ของกลุ่มคนเป็นอย่างไร เพื่อให้เห็นความเป็นจริงที่เกิดขึ้น การบันทึกเรื่องราวนั้นใน การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมสามารถกระทำได้ในขณะสังเกตแต่อาจไม่สะดวกบันทึกเรื่องราวพร้อมกับการสังเกตแบบมีส่วนร่วมจึงบันทึกเมื่อเสร็จจากการสังเกต ในขณะที่สังเกตหรือบันทึกนั้นผู้วิจัยได้ตีความและตรวจสอบลักษณะต่าง ๆ ของกิจกรรมไปด้วย

ในช่วงแรกนี้ผู้วิจัยใช้เทคนิคการเข้าถึงข้อมูลคือ การสร้างสัมพันธ (Rapport) ซึ่งผู้วิจัยทำความรู้จักกับผู้ให้ข้อมูลว่าผู้วิจัยเข้ามาในสนามกรณีศึกษา เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลในการทำวิจัย นอกจากนี้ยังประสานงานกับผู้ให้ข้อมูลด้วยวิธีการที่หลากหลาย ได้แก่ ขอความ

ร่วมมือเป็นหนังสือบันทึกข้อความ โทรศัพท์ติดต่อ และสนทนาผ่านจดหมายอิเล็กทรอนิกส์ (e-mail)

ตารางที่ 3.2 แผนการศึกษาภาคสนามช่วงที่ 2

ระยะเวลา	กิจกรรม	แหล่งข้อมูล
<p>ช่วงที่ 2</p> <p>เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงลึกของรูปแบบการจัดการเรียนรู้บนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาในอุดมศึกษาและผลการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการจัดการเรียนรู้</p>	<p>1. สัมภาษณ์อาจารย์ถึงปรัชญา วัตถุประสงค์ หลักการจัดการเรียนรู้ รวมทั้งกระบวนการออกแบบการจัดการเรียนรู้</p> <p>2. การล้อมวงสนทนาโดยผ่านกระบวนการสนทนาแบบสุนทรียสนทนาตามวิธีการปฏิบัติของแนวคิดจิตตปัญญาร่วมกับอาจารย์และนักศึกษา สนทนาในประเด็นของการจัดการเรียนรู้ของอาจารย์ในชั้นเรียน การแสดงบทบาทของอาจารย์และนักศึกษาในการเรียนรู้ และผลการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้</p> <p>3. สัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการกับนักศึกษาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในตัวเองหลังจากการเรียนรู้</p>	<p>- อาจารย์</p> <p>- นักศึกษา</p> <p><u>เครื่องมือ</u></p> <p>1. แนวทางการสัมภาษณ์และการสนทนา</p> <p>2. แบบบันทึกการสัมภาษณ์และการสนทนา</p> <p>3. แบบบันทึกการสังเกตคุณลักษณะของผู้เรียน</p>

ช่วงสุดท้าย เป็นการเก็บข้อมูลเฉพาะบริบทของรูปแบบการจัดการเรียนรู้บนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาในอุดมศึกษา เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับกระบวนการของการจัดการเรียนรู้ และทำการศึกษาผลการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในตัวนักศึกษา โดยการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการและแบบเจาะลึก นั่งล้อมวงสนทนาโดยผ่านกระบวนการสนทนาแบบสุนทรียสนทนาตามวิธีการปฏิบัติของแนวคิดจิตตปัญญา รวมทั้งการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและแบบไม่มีส่วนร่วม การศึกษาในช่วงนี้ผู้วิจัยใช้เวลาในการศึกษาประมาณ 60 วัน

ผู้วิจัยดำเนินการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการในช่วงนี้ เพื่อเปิดกว้างคำตอบที่ได้ที่ผู้วิจัยไม่ได้กำหนดกรอบแนวคิดแต่มีความคิดทางด้านทฤษฎีเรื่องนั้น ๆ อยู่บ้างแล้วและใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกโดยมีจุดสนใจเฉพาะ (Focus interview) ที่ผู้วิจัยรู้ว่าอยากได้ข้อมูลอะไรมีจุดที่ตนเองสนใจอยู่แล้ว และพยายามใช้คำถามที่เชื่อมโยงหรือดึงเอาผู้ถูกสัมภาษณ์ให้เข้ามาสู่จุดที่ผู้วิจัยสนใจ โดยอาศัยเทคนิคการเข้าถึงข้อมูลคือ การใช้เทคนิคการวิจัยเชิงคุณภาพ กล่าวคือ การสร้างสัมพันธ (Rapport) กับผู้ให้ข้อมูล เพื่อสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างผู้วิจัยกับผู้ให้ข้อมูล และเป็นประโยชน์ต่อการได้ข้อมูลที่สำคัญ การสัมภาษณ์ด้วยการตะล่อมกล่อมเกล่า (Probe) เป็นการกระตุ้นผู้ให้ข้อมูลเปิดเผยข้อมูลให้มากที่สุด

ในการเก็บข้อมูลในช่วงสุดท้ายนั้น ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการล้อมวงสนทนาโดยผ่านกระบวนการสนทนาแบบสุนทรียสนทนาตามวิธีการปฏิบัติของแนวคิดจิตตปัญญา ร่วมกับอาจารย์และนักศึกษา ในประเด็นของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในตัวเองหลังจากผ่านกระบวนการจัดเรียนรู้นบนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาอย่างใคร่ครวญหรือที่เรียกว่า สุนทรียสนทนา (Dialogue/ Bohmian Dialogue)

3.2.3 ระยะที่ 3 การจัดกระทำข้อมูล

หลังจากที่ผู้วิจัยได้เข้าสู่สนามเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล ขั้นตอนต่อไปที่ต้องกระทำไปพร้อม ๆ กับการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ การจัดกระทำข้อมูล ได้แก่ การลดทอนข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล การตรวจสอบข้อมูล และการนำเสนอข้อมูล ตามลำดับดังนี้

การลดทอนข้อมูล เนื่องจากในแต่ละวันผู้วิจัยจดบันทึกข้อมูลภาคสนามแบบละเอียด (Full field note) หลังจากนั้นผู้วิจัยนำมาอ่านทบทวน และลงความเห็นเบื้องต้น แล้วพิจารณาว่าข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับประเด็นในการศึกษา และนำมาเขียนประเด็นในการศึกษาเอาไว้ให้ชัดเจน อีกทั้งผู้วิจัยยังได้เพิ่มเติมข้อคิดเห็นหรือประเด็นวิเคราะห์ในเรื่อ้นั้น ๆ

การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลประเด็นที่ยังไม่มีความชัดเจน และนำข้อมูลที่ได้จากการสังเกต การสัมภาษณ์ และการวิเคราะห์เอกสาร มาวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการวิเคราะห์ข้อมูล 3 ประการ ได้แก่ การวิเคราะห์แบบอุปนัย (Analytic induction) การวิเคราะห์โดยจำแนกข้อมูล (Typological analysis) การวิเคราะห์โดยการเปรียบเทียบข้อมูล (Constant comparative analysis)

การวิเคราะห์แบบอุปนัย (Analytic induction) ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลใน 3 ระดับมาวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ผู้วิจัยคัดเลือกข้อมูลที่ได้จากแบบบันทึก

ภาคสนาม การสัมภาษณ์ และข้อมูลจากเอกสาร มาสร้างข้อสรุปทันทีหลังจากการเก็บรวบรวมข้อมูล เมื่อได้ข้อมูลจากการศึกษาเอกสาร การสังเกต และการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยนำมากำหนดคำที่เป็นดัชนีกับคำที่มีความหมายร่วมกัน และนำข้อมูลที่ทำดัชนีแล้วมาหาความสัมพันธ์ และสุดท้ายผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ส่วนประกอบมาเปรียบเทียบคุณลักษณะ ประเภท จำนวน แล้วสร้างข้อสรุปจากผลของการเปรียบเทียบ

การวิเคราะห์โดยจำแนกข้อมูล (Typological analysis) เมื่อผู้วิจัยลงสนามกรณีศึกษาด้วยการสัมภาษณ์ การศึกษาเอกสาร ผู้วิจัยได้กำหนดคำที่เป็นดัชนี และจำแนกกลุ่มคำที่เกี่ยวข้องกับคำที่เป็นดัชนี สำหรับข้อมูลจากการสังเกต ผู้วิจัยจำแนกข้อมูลออกเป็น 6 ประการคือ พฤติกรรม แบบแผนของพฤติกรรม ความหมาย การมีส่วนร่วม ความสัมพันธ์ และฉาก

การวิเคราะห์โดยการเปรียบเทียบข้อมูล (Constant comparative analysis) ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ผ่านการวิเคราะห์ข้อมูลโดยการจำแนกข้อมูลมาวิเคราะห์หาความเหมือนและความแตกต่างของข้อมูลตั้งแต่ 2 ชุดขึ้นไป การใช้วิธีการเปรียบเทียบหรือวิเคราะห์เช่นนี้ จะนำไปสู่การสร้างข้อสรุปเชิงนามธรรมและการสร้างทฤษฎีโดยใช้วิธีการสร้างข้อสรุปจากการวิเคราะห์เปรียบเทียบ

การตรวจสอบข้อมูล ผู้วิจัยได้นำข้อมูลจากการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามทำการตรวจสอบความถูกต้องครบถ้วนของข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์ ไปตรวจสอบด้วยการสนทนากลุ่มในวงล้อมสนทนา และนำผลการวิเคราะห์ข้อมูลตรวจสอบความครบถ้วนของข้อมูล (Data triangulation) โดยที่ผู้วิจัยจะเก็บข้อมูลเรื่องเดียวกันแต่ต่างเวลากัน แหล่งสถานที่ ต่างสถานที่กัน และผู้ให้ข้อมูลต่างกัน ซึ่งเป็นการตรวจสอบด้านความถูกต้องของข้อมูลว่า เมื่อเวลาต่างกัน ต่างสถานที่กัน และผู้ให้ข้อมูลที่ต่างบุคคลกันแล้วข้อมูลที่ได้มาจะเหมือนกันหรือไม่ ดำเนินการตรวจสอบความเป็นจริงของข้อมูล (Methodological triangulation) โดยการสังเกต การวิเคราะห์เอกสาร และการสัมภาษณ์ ประกอบกับการดำเนินการตรวจสอบด้านความแม่นยำและความน่าเชื่อถือของข้อมูล เมื่อผู้วิจัยได้ข้อมูลที่เก็บรวบรวมข้อมูลแล้ว ผู้วิจัยตรวจสอบจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญและผู้ที่เกี่ยวข้องว่า ผู้วิจัยตีความหมายถูกหรือไม่อย่างไร และเนื่องจากผู้วิจัยใช้เวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นเวลานาน จนสามารถตรวจสอบและเข้าใจประเด็นสำคัญได้อย่างถูกต้อง รวมถึงการตรวจสอบความเป็นไปได้ของข้อมูลในแง่มุมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นว่า “สมเหตุสมผลหรือไม่” ข้อมูลหลักฐานอ่อนไปหรือไม่ สมควรจะหาหลักฐานต่าง ๆ ต่อไปอีกหรือไม่

3.2.4 ระยะที่ 4 การนำเสนอข้อมูล

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยพยายามสร้างมโนทัศน์ของสภาพการณ์ธรรมชาติจากข้อมูลที่ได้มา เป็นการสร้างภาพรวมจากเหตุการณ์ย่อย ๆ ทั้งหลายที่เกิดจากเหตุการณ์ที่พบ ซึ่งเป็นลักษณะของการอุปนัย (Inductive Approach) จากนั้นเขียนรายงานการวิจัยแบบพรรณนา (Description) และพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description) โดยผู้วิจัยได้วิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย และผู้วิจัยนำเสนอผลการศึกษาโดยแบ่งออกเป็นผลการศึกษารูปแบบการจัดการเรียนรู้บนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาในอุดมศึกษา และผลการศึกษาผลการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการจัดการเรียนรู้บนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาในอุดมศึกษา

3.3 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพแบบกรณีศึกษา ผู้วิจัยใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่หลากหลาย ด้วยวิธีการสัมภาษณ์อย่างเป็นทางการ การสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการและแบบเจาะลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การวิเคราะห์เอกสาร และการล้อมวงสนทนา ด้วยวิธีการสนทนารายบุคคลตามแนวทางจิตตปัญญา มีอุปกรณ์ช่วยในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ สมุดบันทึก เทปบันทึกเสียง กล้องวิดีโอ และกล้องถ่ายรูป มีแนวทางในการดำเนินการดังต่อไปนี้

3.3.1 การสังเกต ผู้วิจัยใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมในการปฏิบัติกิจกรรมการเรียนรู้ในชั้นเรียน ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม โดยสังเกตจากการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในชั้นเรียน โดยมีหลักสำคัญ คือ มีการวางแผนการสังเกตอย่างรอบคอบ ชัดเจน มีการจดบันทึกการสังเกตอย่างเป็นระบบและมีการระมัดระวังในเรื่องของความตรงและความเที่ยงในการแปลผลการสังเกต และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม โดยสังเกตจากสภาพบริบทของห้องเรียน และกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายในสถานศึกษา ผู้วิจัยยึดกรอบแนวคิดของ Lofland (อ้างถึงในนิศา ชูโต, 2545) ซึ่งประกอบด้วยกรอบแนวคิด 6 ด้าน ดังนี้ การกระทำ (Acts) กิจกรรม (Activities) ความหมาย (Meanings) ผู้วิจัยสังเกตการณ์ให้ความหมายของการกระทำหรือกิจกรรม โดยคำพูดแสดงออกของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลในเรื่องเกี่ยวกับการจัดการเรียนรู้บนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษา รวมทั้งผลการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากรูปแบบการจัดการเรียนรู้บนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษา การมีส่วนร่วม (Participation) ความสัมพันธ์ (Relationship) และสถานที่ (Setting)

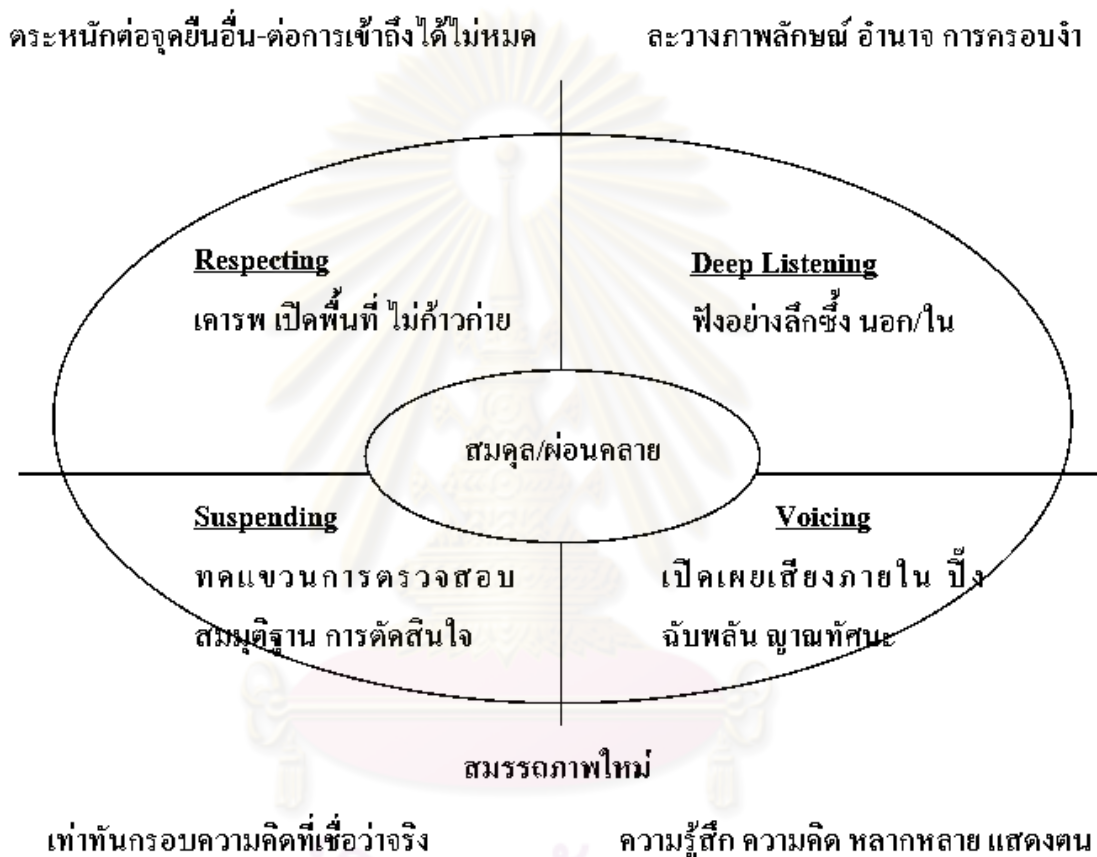
3.3.2 การสัมภาษณ์ ผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์หัวหน้าสาขาวิชา อาจารย์ เจ้าหน้าที่หลักสูตร และนักศึกษา แบบทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

การสัมภาษณ์แบบเป็นทางการ มีการนัดหมาย เวลา สถานที่แน่นอนไว้ก่อน รวมทั้งมีการบันทึกเทปการสัมภาษณ์เป็นทางการ โดยเฉพาะกับหัวหน้าสาขาวิชาและอาจารย์บางท่านที่ผู้วิจัยไม่ค่อยสนิทสนมมากนัก จะใช้การสัมภาษณ์แบบเป็นทางการ ส่วนการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ มีการสัมภาษณ์แบบเปิดกว้าง ไม่จำกัดคำตอบ แบบเจาะลึกโดยมีจุดสนใจเฉพาะ และสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เป็นวิธีการที่ผู้วิจัยใช้มากที่สุดในการลงสนามครั้งนี้ ผู้วิจัยก็จะคุยสัมภาษณ์เกี่ยวกับประเด็นที่วิจัยด้วยการสอบถามความรู้สึกนึกคิด โดยที่ผู้ให้สัมภาษณ์มีความเปิดเผยตรงไปตรงมา นอกจากนี้ในการสัมภาษณ์แบบพบปะตัวต่อตัวแล้ว ผู้วิจัยยังได้ใช้การสนทนาทางโทรศัพท์ และทางจดหมายอิเล็กทรอนิกส์ (E-mail) อีกด้วย

3.3.3 การล้อมวงสนทนา (Council Facilitation) ผู้วิจัยใช้การล้อมวงสนทนา ร่วมกับอาจารย์ผู้จัดการเรียนรู้และนักศึกษา มีการดำเนินการโดยมีอาจารย์ที่ทำหน้าที่เป็นผู้เปิดประเด็น และคอยช่วยทั้งกลุ่มรักษาขอบเขตของคนในวงสนทนาทั้งในด้านเนื้อหาและพฤติกรรม เริ่มการสนทนาโดยการสงบนิ่งสักครูที่นำพาสู่ความรู้สึกสงบกับปัจจุบัน จากนั้นเริ่มต้นจากวิธีการเช็คอิน (Check-in) ซึ่งเป็นวิธีที่ช่วยให้คนเข้ามาอยู่ในกรอบความคิดของวงสนทนาและย้ำเตือนทุกคนถึงข้อตกลงที่แสดงถึงเจตจำนงหรือเป้าหมาย กระบวนการนี้ช่วยให้คนมั่นใจว่าตนกำลังอยู่กับปัจจุบันขณะทั้งร่างกายและจิตใจ โดยผู้ร่วมวงสนทนาบอกชื่อและแนะนำตนเองสั้น ๆ ก่อนจะแบ่งปันความรู้สึกนึกคิดถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายในตนเอง ขณะที่ผู้พูดนั้น จะมีวัตถุที่เรียกว่า “Talking piece” เป็นวัตถุที่ส่งต่อกันโดยตรงได้ง่ายดาย อาจเป็นวัตถุธรรมชาติ เช่น ก้อนหินหรือกิ่งไม้ เป็นต้น มีเพียงคนที่ถือวัตถุอยู่เท่านั้นที่พูดโดยที่สมาชิกคนอื่น ๆ ในวงจะไม่ทำการรบกวนใด ๆ Talking piece จะใช้เมื่อไรก็ตามที่ต้องการจะดำเนินการสนทนาให้เป็นไปข้างลง เพื่อให้สามารถรวบรวมเรื่องราวหรือข้อมูลของทุกคนได้ดียิ่งขึ้น สมาชิกหนึ่งคนหยิบ talking piece ขึ้น แบ่งปันเรื่องราวของเขากับคนอื่น ๆ จากนั้นก็ส่งมันต่อไป talking piece จะถูกส่งต่อไปรอบ ๆ วง ไม่ว่าจะโดยการเรียงลำดับหรือจะโดยการอาสาพูด จนกระทั่งทุกคนได้มีส่วนร่วมทั้งหมด

3.3.4 การสุนทรียสนทนา (Dialogue/ Bohmian Dialogue) ผู้วิจัยประยุกต์ใช้สุนทรียสนทนาทั้งกับหัวหน้าสาขาวิชา อาจารย์ เจ้าหน้าที่หลักสูตร และนักศึกษา เพื่อสร้างความเป็นกัลยาณมิตรนำมาซึ่งข้อมูลในเชิงลึก สุนทรียสนทนาเป็นแนวทางการสนทนาที่มีความมุ่งหมายเพื่อสร้างความเข้าใจระหว่างคู่สนทนาและเปิดโลกทัศน์ให้เห็นความเชื่อมโยงกันของสิ่ง

ต่าง ๆ ทั้งหมด สุนทรียสนทนาเป็นเครื่องมือที่พัฒนามาจากกระบวนการแบบวิทยาศาสตร์ใหม่ที่เชื่อว่าปรากฏการณ์ต่าง ๆ และทุกชีวิตบนโลกนี้เชื่อมร้อยเป็นหนึ่งเดียวกัน ไม่สามารถพิจารณาแยกส่วนออกจากกันโดยลำพัง (วิศิษฐ์ วังวิญญู, 2548) หลักการและสภาวะของการสนทนาปฏิบัติดังนี้

แผนภาพที่ 4.1 หลักการสุนทรียสนทนา

จากหลักการสุนทรียสนทนามีวิธีการปฏิบัติที่เริ่มต้นด้วยการฟัง (Deep Listening) ในที่นี้จะเป็นการฟังที่ไม่ได้มุ่งหวังสิ่งที่ได้จากการสนทนา และไม่ใช้การฟังเพื่อเจรจาต่อรอง แต่เป็นการฟังที่รับเอาความคิดทั้งหมดของผู้พูด ผู้ฟังยังต้องมีสมาธิไม่วอกแวกไปจากเรื่องที่ฟังอยู่ หยุดใช้ความคิดในเรื่องอื่นขณะที่ฟัง กล่าวได้ว่าเป็นการฝึกสติทำให้เกิดภาวะการว่างจากความคิดของตน เพื่อรับเอาความคิดของผู้พูดหรือคู่สนทนา ปฏิบัติด้วยการเคารพ (Respecting) เป็นการปฏิบัติต่อคู่สนทนาประหนึ่งเขาเป็นตัวเราเอง มีความเชื่อมั่นและศรัทธาในความดีงามในตัวของคุณสนทนา หากเกิดความรู้สึกสงสัยลังเล ก้าวหรือวิตกกังวล จะ

ไม่สามารถเกิดความคิดดังกล่าวนี้ได้ การเคารพจะทำให้เกิดสมาธิในวงสนทนา การสุนทรียสนทนานั้นจำเป็นต้องงดเว้นจากการตัดสินให้คุณค่าเรื่องที่ฟัง เว้นการประเมินหรือทำนายเรื่องของผู้สนทนา รวมทั้งการไม่ใช้ทัศนคติแบบขั้วตรงข้ามเรียกว่า การห้อยแขวน (Suspending) เป็นการมองและเข้าใจว่าสิ่งต่าง ๆ นั้นแบ่งออกเป็นสองด้านที่ตรงข้ามกัน เมื่อเกิดการห้อยแขวนจะทำให้เกิดปัญญา การห้อยแขวน การฟังและการเคารพ ทั้ง 3 ส่วนนี้จึงเสริมกันและกันเสมือนสติสมาธิและปัญญา วิธีการสุดท้ายที่ใช้ในการปฏิบัติในวงสุนทรียสนทนาคือ การพูดเมื่อเรารู้สึกอย่างจริงจัง และพูดโดยเปิดเผยอารมณ์ความคิดที่เกิดขึ้นในใจทั้งหมดออกมา ไม่ใช่การเล่าสิ่งที่เป็นความรู้ที่เราจำได้ขึ้นใจหรือเป็นเรื่องที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับบริบทขณะนั้น การปฏิบัติเช่นนี้เป็นการฟังเสียงของเรา (Voicing) นั่นเอง

3.3.5 การวิเคราะห์เอกสาร (Documentary Analysis) ผู้วิจัยใช้การวิเคราะห์เอกสารต่าง ๆ ที่รวบรวมมาได้นำมาจัดหมวดหมู่ เพื่อใช้ประกอบข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ และการสังเกตรวมทั้งการวิเคราะห์เพื่อสรุปข้อมูล

3.4 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ผู้วิจัยถือได้ว่าเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่สุดในการวิจัย แต่เพื่อให้ข้อมูลมีความแม่นยำยิ่งขึ้น ผู้วิจัยใช้เครื่องมือช่วยในการเก็บรวบรวมข้อมูลประกอบด้วย แบบสังเกตรูปแบบการจัดการเรียนรู้บนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาในอุดมศึกษา แนวทางการสัมภาษณ์และสนทนา แบบบันทึกการสังเกตการณ์จัดการเรียนรู้ แบบบันทึกข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสาร แบบบันทึกการสังเกตคุณลักษณะของผู้เรียน และแบบบันทึกการสัมภาษณ์และการสนทนา นอกจากนี้ผู้วิจัยมีอุปกรณ์ภาคสนามประกอบการวิจัยเช่น สมุดจดบันทึก เครื่องบันทึกเสียง กล้องถ่ายรูปและกล้องวิดีโอ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษารูปแบบการจัดการเรียนรู้บนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาในอุดมศึกษาครั้งนี้เป็นการนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากภาคสนาม โดยผู้วิจัยแบ่งการนำเสนอข้อมูลออกเป็น 3 ตอน ดังนี้ ตอนที่ 1 บริบทของกรณีศึกษา ตอนที่ 2 ผลการศึกษารูปแบบการจัดการเรียนรู้บนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาในอุดมศึกษา และตอนที่ 3 ผลการศึกษาผลการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการจัดการเรียนรู้บนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาในอุดมศึกษา

ตอนที่ 1 บริบทของกรณีศึกษา

การศึกษารูปแบบกระบวนการจัดการเรียนรู้บนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาในอุดมศึกษาและการศึกษาผลการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น เป็นการวิจัยแบบกรณีศึกษาที่ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อให้เกิดความเข้าใจได้อย่างลึกซึ้ง จึงจำเป็นต้องศึกษาบริบทเพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐาน โดยมีรายละเอียด ดังนี้

ด้วยข้อจำกัดของการศึกษาและการเรียนรู้ ทั้งวิชาความรู้มาตรฐาน และวิชาความรู้ขั้นสูง ที่มุ่งเน้นการเรียนรู้เรื่องต่าง ๆ อันเป็นเรื่องนอกตัว แม้มีความจำเป็น แต่เมื่อขาดการเรียนรู้เรื่องในตัวก็ขาดความสมบูรณ์ในตัวเอง เอียงข้าง แยกส่วน จนมีโอกาสเชื่อมโยงกับความเป็นจริง เกิดความบีบคั้น ทั้งในตัวเองและระหว่างกันในสังคม เป็นต้นเหตุของปัญหาต่างๆ ในสังคมจนเกิดวิกฤติ ภัยแห่งอนาคตของมนุษยชาติจึงอยู่ที่การเรียนรู้เพื่อที่จะเปลี่ยนแปลงขั้นพื้นฐาน ทั้งในตัวเอง (Personal Transformation) เที่ยงองค์กร (Organizational Transformation) และสังคม (Social Transformation) การเคลื่อนไหวด้านการศึกษาตามแนวทางจิตตปัญญาศึกษา จึงก่อตัวขึ้น โดยภาคีเครือข่ายจิตตปัญญาศึกษา อันเป็นการรวมตัวอย่างไม่เป็นทางการของกลุ่มผู้ที่สนใจในการเข้าร่วมหารือ เพื่อให้เกิดการขับเคลื่อนงานด้านนี้ขึ้นในสังคมไทย สมาชิกในเครือข่ายดังกล่าว อาทิ เครือข่ายผู้ทรงคุณวุฒิ พระไพศาล วิสาโล นายแพทย์ประเวศ วะสี ศาสตราจารย์สุมน อมรวิวัฒน์ และจากที่อื่นๆ ทั้งที่เป็นอาจารย์ในมหาวิทยาลัยมหิดล จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สถาบันอาศรมศิลป์ เสริมสิกขาลัย สถาบันการศึกษาสัตยาไส สถาบันขวัญเมือง ศูนย์คุณธรรม สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ เสถียรธรรมสถาน และมูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์ จากหลากหลายสาขาวิชา เช่น วิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์ แพทย์

วิศวกรรม การศึกษา ศาสนา สิ่งแวดล้อม ธุรกิจ เป็นต้น จะพัฒนาตัวเองเป็นวิทยากร และอาจารย์ ผู้สอนในหลักสูตรปริญญาโท และปริญญาเอก เพื่อสร้างผู้เชี่ยวชาญขึ้นไว้ในสังคมไทย จำนวนมากขึ้น ๆ และเป็นกำลังสำคัญที่จะทำให้การศึกษาตามแนวทางจิตตปัญญาศึกษาเกิดขึ้นเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาทั่วไปในหลักสูตรการศึกษาทุกประเภทและทุกระดับ

จากความพยายามและความตั้งใจที่จะขับเคลื่อนตามแนวทางดังกล่าว จึงมีมติจากสภามหาวิทยาลัยมหิดล ในการประชุมครั้งที่ 390 วันที่ 19 กรกฎาคม 2549 ให้จัดตั้งศูนย์จิตตปัญญาศึกษาขึ้นในมหาวิทยาลัยมหิดล เพื่อทำหน้าที่ขับเคลื่อนการเรียนรู้ตามแนวจิตตปัญญาศึกษาให้เกิดขึ้นในระบบการศึกษาไทย ด้วยเล็งเห็นถึงความสำคัญของการศึกษาเพื่อพัฒนามิติด้านในของมนุษย์ และมีความมุ่งหวังที่จะเห็นการศึกษาไทย ได้นำเอาแนวคิดนี้มาบูรณาการในการจัดการศึกษาของชาติอย่างจริงจัง

ศูนย์จิตตปัญญาศึกษามีการดำเนินงานบนแนวคิดพื้นฐานในการมุ่งมั่นเรียนรู้ พัฒนาตนเองอย่างสมดุล และเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ เพื่อนำพาสังคมสู่ความสุขที่แท้ด้วยความรักความเมตตา มีการดำเนินงานในลักษณะเครือข่ายสหสถาบัน (Inter Institution) โดยทำหน้าที่เชื่อมประสานเครือข่าย และขับเคลื่อนการดำเนินงานด้านจิตตปัญญาศึกษา ให้บรรลุเป้าหมายตามวิสัยทัศน์และวัตถุประสงค์ที่กำหนดขึ้นร่วมกันโดยเครือข่ายจิตตปัญญาศึกษาคือ

ศูนย์จิตตปัญญาศึกษา มุ่งมั่นเรียนรู้ พัฒนาตนเองอย่างสมดุล และสร้างเสริมกระบวนการเรียนรู้ เพื่อนำพาสังคมสู่ความสุขที่แท้ด้วยความรักความเมตตา (The Contemplative Education Center focuses on balanced self-development and strengthening the learning process for truly happiness with compassion)

ในปีการศึกษา 2550 ศูนย์จิตตปัญญาศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล ได้ทำการสอนในระดับปริญญาโท หลักสูตรจิตตปัญญาศึกษาและการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์ดังนี้ ประการแรก เพื่อส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้และร่วมขับเคลื่อนกับภาคประชาสังคม (Civic Movement) ที่มุ่งเน้นการพัฒนาความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ร่วมสร้างสุขภาวะของสังคม และการพัฒนาที่ยั่งยืน เพื่อพัฒนากระบวนการและวิธีการเรียนรู้ (Learning Process and Methodology Development) ด้านจิตตปัญญาศึกษา ในการจัดการเรียนการสอน การวิจัย และการฝึกอบรม โดยร่วมมือกับสถาบันและองค์กรต่าง ๆ และเพื่อพัฒนาหลักสูตรระดับบัณฑิต (Curriculum Development) ด้านจิตตปัญญาศึกษา ตลอดจนพัฒนารายวิชาในหมวดการศึกษา

ทั่วไป (General Education) ประการสุดท้าย เพื่อพัฒนาสื่อและสร้างเครือข่ายความร่วมมือ (Networking and Communication) ด้านจิตตปัญญาศึกษากับองค์กรและหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภายในและต่างประเทศ

ตอนที่ 2 ผลการศึกษารูปแบบการจัดการเรียนรู้บนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาในอุดมศึกษา

ในการนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับการดำเนินการจัดกระบวนการเรียนรู้ในรูปแบบการจัดการเรียนรู้บนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาในอุดมศึกษา กรณีศึกษากระบวนการจัดการเรียนรู้ของสาขาวิชาจิตตปัญญาศึกษาและการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง มหาวิทยาลัยมหิดล วิทยาเขตศาลายา ผู้วิจัยขอแนะนำเสนอตามองค์ประกอบหลัก 6 ประการ คือ ปรัชญาการจัดการเรียนรู้ วัตถุประสงค์การเรียนรู้ หลักการจัดการเรียนรู้ บทบาทผู้จัดการเรียนรู้ บทบาทผู้เรียน และวิธีการวัดและประเมินผล ซึ่งในแต่ละองค์ประกอบมีรายละเอียดการดำเนินการดังต่อไปนี้

1. ปรัชญาการจัดการเรียนรู้

จากการวิเคราะห์เอกสารและสัมภาษณ์อาจารย์ผู้จัดการเรียนรู้พบว่า ปรัชญาการจัดการเรียนรู้บนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษานั้นเป็นกรอบวิธีคิดหลักและเป็นแก่นของกระบวนการเรียนรู้คือ การอยู่บนความเชื่อพื้นฐานของความเชื่อมั่นในความเป็นมนุษย์ที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาฐานความรู้ที่ควบคู่ไปกับการฝึกฝน มีศักยภาพสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้อย่างต่อเนื่อง รวมทั้งการมีทัศนคติมองโลกในแง่ที่เป็นความสัมพันธ์ เป็นทัศนคติมองเห็นว่าธรรมชาติของสรรพสิ่งคือ การเชื่อมโยงเป็นหนึ่งเดียวกัน และทั้งมนุษย์และสรรพสิ่งต่างก็เป็นองค์รวมของกันและกัน ดังรายละเอียดจากการวิเคราะห์เอกสารและสัมภาษณ์ต่อไปนี้

บัณฑิตเป็นผู้มีความเชื่อมั่นในความเป็นมนุษย์ ใฝ่เรียนรู้ ฝึกฝนตนเองอย่างต่อเนื่องและสมดุลทั้งกาย ใจ และจิตวิญญาณ มีความสามารถ ทักษะไปใช้ในการส่งเสริมให้เกิดการเปลี่ยนแปลง สู้ปัญญา และความรักความเมตตา ทั้งในระดับบุคคล ชุมชน องค์กร และสังคม บนพื้นฐานที่สอดคล้องกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรม

(เอกสารหลักสูตรการจัดการเรียนรู้)

“ปรัชญาของหลักสูตรจะอยู่กระจายไปตามรายวิชาต่าง ๆ ซึ่งเราจะออกแบบการจัดการเรียนการสอนเพื่อสามารถจัดการเรียนรู้ได้ทั้งในระบบนอกระบบ และตามอัธยาศัย”

(อาจารย์ผู้จัดการเรียนรู้ : สัมภาษณ์)

“พวกเราทำงานบนความเชื่อพื้นฐานว่าผู้ที่จบจากเราไปจะเป็นผู้ที่มีความเชื่อมั่นในความเป็นมนุษย์ โดยการนำเอาความเป็นจิตตปัญญาที่เคยมีอยู่จากยุคดั้งเดิมมาสู่การเปลี่ยนแปลงให้เข้ากับยุคสมัยใหม่ ปลูกฝังชีวิตชีวาของมรดกทางจิตวิญญาณ และทางปัญญาที่ตกทอดมาจากคนรุ่นก่อน การปรับเปลี่ยนกิจกรรมในชั้นเรียนให้สามารถบ่มเพาะความตระหนักรู้ และการคิดเชิงวิพากษ์จะช่วยให้เกิดความตระหนักถึงเป้าหมายที่จะพัฒนามนุษย์ที่สมบูรณ์ได้”

(อาจารย์ผู้จัดการเรียนรู้ : สัมภาษณ์)

“หลักสูตรที่สอนจะเอื้อประโยชน์ต่อการเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน และการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ซึ่งสามารถตอบสนองต่อนโยบายประเทศไทยในส่วนของ การสนับสนุนการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านใน และกำลังเป็นที่ต้องการขององค์กรและชุมชนจำนวนมากที่ให้ความสำคัญต่อการพัฒนามนุษย์อย่างแท้จริงอยู่ในขณะนี้”

(อาจารย์ผู้จัดการเรียนรู้ : สัมภาษณ์)

2. วัตถุประสงค์การเรียนรู้

จากการวิเคราะห์เอกสารและสัมภาษณ์อาจารย์ผู้จัดการเรียนรู้พบว่า การจัดการเรียนรู้บนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษามีวัตถุประสงค์หลักคือ ต้องการให้นักศึกษาเกิดการเปลี่ยนแปลงขั้นพื้นฐานในตนเอง ให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับตนเองและผู้อื่น โดยเป็นผู้มีความเชื่อมั่นในความเป็นมนุษย์ ใฝ่เรียนรู้ฝึกฝนตนเองอย่างต่อเนื่อง ต้องการให้นักศึกษาเป็นผู้มีความสมดุลทั้งกาย ใจและจิตวิญญาณ สามารถนำความรู้และทักษะไปใช้ในการส่งเสริมให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับบุคคล ชุมชน องค์กร และสังคม รวมทั้งต้องการให้นักศึกษาเกิดจิตสำนึกต่อส่วนรวม มีความตระหนัก เข้าใจ และภาคภูมิใจในบทบาท ภาระหน้าที่คุณค่าและความสำคัญในวิชาชีพของตนเอง มีคุณธรรม จริยธรรม และความรับผิดชอบ และเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง

และเป็นพลังขับเคลื่อนสังคม รวมถึงต้องการพัฒนาทักษะการสื่อสารอย่างสันติหรือทักษะการฟังอย่างลึกซึ้ง ดังรายละเอียดของการวิเคราะห์เอกสารและการสัมภาษณ์อาจารย์ผู้จัดการเรียนรู้มีดังนี้

มุ่งผลิตบัณฑิตที่มีความเชื่อมั่นในความเป็นมนุษย์ ใฝ่เรียนรู้ฝึกฝนตนเองอย่างต่อเนือง และสมดุลง่ายทั้งกาย ใจและจิตวิญญาณ สามารถนำความรู้และทักษะไปใช้ในการส่งเสริมให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับบุคคล ชุมชน องค์กร และสังคม มีความตระหนัก เข้าใจ และภาคภูมิใจในบทบาท ภาระหน้าที่ คุณค่า และความสำคัญในวิชาชีพของตนเอง มีคุณธรรม จริยธรรม และความรับผิดชอบต่อ (วิเคราะห์เอกสารหลักสูตรการจัดการเรียนรู้)

บัณฑิตที่คาดหวังในหลักสูตร คือ บัณฑิตที่มีความสามารถและวิธีการที่เหมาะสมในการพัฒนาคุณภาพภายในตัวเอง มีความเข้าใจเทคนิควิธีการ หรือเครื่องมือที่หลากหลายแนวจิตตปัญญา มีทักษะในการจัดกระบวนการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงเชิงบวกของตนเอง องค์กร ชุมชนและสังคม เป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงและเป็นพลังขับเคลื่อนเพื่อสังคมต่อไป

(วิเคราะห์เอกสารแนะนำหลักสูตรและการจัดการเรียนรู้)

“เรามีความมุ่งหมายที่จะเห็นลูกศิษย์ของเราเป็นผู้สร้างการเปลี่ยนแปลงพื้นฐานให้เกิดขึ้นแก่ตนเองและผู้อื่น เป็นผู้สามารถพัฒนาคุณภาพภายในตัวเอง และเป็นผู้เชี่ยวชาญในด้านการพัฒนาศักยภาพการเรียนรู้ด้านในของมนุษย์”

(อาจารย์ผู้จัดการเรียนรู้ : สัมภาษณ์)

“เราต้องการให้นักศึกษาเกิดความตระหนักรู้ถึงคุณค่าของสิ่งต่าง ๆ โดยปราศจากอคติ พัฒนาเค้าให้นำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตได้อย่างสมดุล ทั้งสมดุลภายใน โดยมีปัญญาและมีความสุขที่แท้”

(อาจารย์ผู้จัดการเรียนรู้ : สัมภาษณ์)

“เป้าหมายของการเรียนที่นี้ไม่ได้หมายถึงการละเลยความเป็นวิชาการไป แต่หมายถึงการหยั่งรากให้ลึกซึ่งยิ่งขึ้น เราจะพัฒนาด้านในไปพร้อม ๆ กับความรู้ ภายนอกให้เติบโตไปด้วยกัน”

(อาจารย์ผู้จัดการเรียนรู้ : สัมภาษณ์)

3. หลักการจัดการเรียนรู้

จากที่ผู้วิจัยได้สังเกตกิจกรรมการจัดการเรียนรู้บนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษา ทั้งในและนอกห้องเรียน การสัมภาษณ์ และการสนทนา สรุปได้ว่า

กระบวนการจัดการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงบนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษา มิใช่การสอน แต่เป็นการสร้างเงื่อนไขให้ศักยภาพภายในที่มีอยู่แล้วสามารถพัฒนาขึ้นได้ เป็นกระบวนการที่มุ่งสร้างเงื่อนไขให้เกิดการเติบโตขึ้นจากภายใน และเป็นกระบวนการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วม ในลักษณะกระบวนการของการสืบค้นร่วม การจัดการเรียนรู้บนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษานั้นยังเป็นการจัดการเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติที่นำไปสู่ความเข้าใจด้านในของตนเอง เพื่อไปสู่ความเข้าใจต่อธรรมชาติของสรรพสิ่ง มองเห็นความเชื่อมโยงระหว่างตนเองและสิ่งต่าง ๆ รอบตัว อย่างไม่แยกส่วน เกิดความเข้าใจว่าการเรียนรู้ การงานและการดำเนินชีวิต แท้จริงแล้วเป็นเรื่องเดียวกัน รวมถึงเป็นการเรียนรู้โดยผ่านการฝึกฝนในเรื่องของจิตใจ การฝึกสมาธิ และประสบการณ์ตรงควบคู่ไปกับวิชาในห้องเรียนตามหลักจิตตปัญญา ดังรายละเอียดจากการสัมภาษณ์

“จิตตปัญญาศึกษาหรือกระบวนการเรียนรู้ด้วยใจอย่างใคร่ครวญที่เรา ค้นเคยกันมาก่อน เป็นการศึกษาที่เน้นการพัฒนาด้านในอย่างแท้จริง มุ่งเน้น การสืบค้นสำรวจภายในตนเอง เป็นการเรียนรู้ในมิติด้านในของมนุษย์ การเรียนรู้ ผ่านประสบการณ์ตรงและการรับฟังด้วยใจเปิดกว้าง ยอมรับความหลากหลาย เราจะสร้างให้เป็นประสบการณ์ส่วนตัวที่สัมผัสเองโดยตรง และให้สร้างความสมดุลโดยการฝึกจิต โดยเฉพาะกับการนั่งสมาธิ”

(อาจารย์ผู้จัดการเรียนรู้ : สัมภาษณ์)

“อาจารย์คิดว่าการเรียนรู้หลัก ๆ ของจิตตปัญญาศึกษาก็คือทำให้สามารถอธิบายความเป็นหนึ่งเดียวของทุกสรรพสิ่งและทำให้ทุกคนเข้าใจได้อย่างง่าย ๆ”

(อาจารย์ผู้จัดการเรียนรู้ : สัมภาษณ์)

“อาจารย์ทุกคนจะให้ความสำคัญกับการบ่มเพาะความสามารถของนักศึกษาให้ไปเกินกว่าระดับถ้อยคำและมโนทัศน์ รวมทั้งเรื่องของหัวใจ บุคลิกลักษณะนิสัย ความสร้างสรรค์ต่าง ๆ การตระหนักเข้าใจตนเอง การมีสมาธิ ความเปิดกว้าง และความยืดหยุ่นทางความคิดอีกด้วย”

(อาจารย์ผู้จัดการเรียนรู้ : สัมภาษณ์)

จากการสัมภาษณ์และการสังเกตการณ์จัดการเรียนรู้ในห้องเรียนพบว่า อาจารย์ผู้จัดการเรียนรู้และนักศึกษาจะร่วมกันปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ ตามแนวคิดปัญญา โดยเริ่มการจัดการเรียนรู้ด้วยการภาวนาเพื่อพัฒนาสติ การฝึกเฝ้าสังเกตและดูแลตนเองทั้งกายใจอย่างใคร่ครวญ เพื่อให้เกิดการเปิดรับข้อมูลหรือความรู้อย่างเต็มที่ ตามด้วยกิจกรรมเช็คอิน (Check in) เพื่อเปิดประเด็นตามหัวข้อสนทนา โดยที่พูดทีละคน ฟังอย่างลึกซึ้ง ฝึกใช้สมาธิในการพูดคุย และมีการสังเกตตัวเองในการพูดและฟัง ทำให้เกิดบรรยากาศผ่อนคลายและพร้อมเปิดใจในการเรียนรู้ และทุกครั้งก่อนการเรียนรู้จะเริ่มต้นด้วยการเคาะระฆังแห่งสติ เพื่อให้กายและใจของนักศึกษาพร้อมที่จะเรียน มีสติอยู่กับปัจจุบัน ในระหว่างการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ สิ่งที่เกิดขึ้นสม่ำเสมอในห้องเรียนจิตตปัญญาแห่งนี้คือ ความเงียบ ความสงบ ที่นำพาให้ทุกคนได้มีโอกาสกลับเข้าไปข้างในตนเองมากกว่าที่จะเป็นการอภิปราย การถกเถียงเพื่อหาข้อสรุป ด้วยกระบวนการวงล้อมสนทนา กระบวนการไดอะล็อกหรือสุนทรียสนทนา (Dialogue) ที่เป็นการเรียนรู้ที่ฝึกให้พูดและฟังอย่างมีสติ เป็นการฟังอย่างใจถึงใจ เปิดใจกว้างที่จะยอมรับฟังผู้อื่นอย่างไม่ตัดสิน เป็นการสนทนาที่เน้นการฟังอย่างไม่ตัดสิน กระบวนการรีทรีท (Retreat) หรือการปลีกวิเวกเพื่อไปรู้จักตนเอง การฟังเสียงด้านใน ตามลำดับ บางวิชาฝึกให้นักศึกษาเข้าใจเกี่ยวกับความเชื่อและทัศนคติของบุคคลที่มีผลต่อความคิดและพฤติกรรมที่แสดงออก ด้วยการใช้สื่อมัลติมีเดียต่าง ๆ เช่น การดูภาพยนตร์ เป็นต้น และหลังจากการเรียนรู้ในแต่ละกิจกรรมจะมีการดำเนินการสรุปบทเรียนเชิงสะท้อนข้อมูลที่ได้เรียนรู้และปฏิบัติมา

“เราจะกำหนดให้มีการปฏิบัติภาวนาก่อนเริ่มเรียนทุกครั้ง ครั้งละประมาณ 5 ถึง 10 นาที ทั้งอาจารย์และนักศึกษาจะร่วมกันปฏิบัติเพื่อพัฒนาสติ การฝึกเฝ้าสังเกตและดูแลตนเองทั้งกายใจอย่างใคร่ครวญด้วยวิธีการเดียวกัน ที่นี่ก็จะเน้นในเรื่องของการให้นักศึกษาทดลองจัดกระบวนการด้วยตนเอง เพื่อจะให้เค้าเกิดศรัทธาและความเชื่อมั่นในตนเอง และยังมีความสามารถใน

การวิเคราะห์กระบวนการผ่านการทดลองถอดบทเรียน การจัดกิจกรรมการเรียนรู้
นอกสถานที่เพื่อผู้อื่น”

(อาจารย์ผู้จัดการเรียนรู้ : สัมภาษณ์)

“ที่นี่จะมีการจัดสิ่งแวดล้อมหลาย ๆ อย่างที่ให้เอื้อต่อการจัดการเรียนรู้
ตามแนวคิดปัญญา เช่น การนั่งคุย มีซีไอพีเป็นวงคุย และการทำใจให้สงบก่อน
เริ่มเรียน มีหลากหลายวิธี เช่น นั่งภาวนา การเคาะระฆังแห่งสติ ส่วนในบางวิชา
ที่เข้าไปสู่ภายในจิตใจ เข้าใจเกี่ยวกับความเชื่อและทัศนคติของบุคคลที่มีผลต่อ
ความคิดและพฤติกรรมที่แสดงออก จะมีการใช้สื่อมัลติมีเดีย เสียง เป็นจุดเริ่มต้น
และจะเน้นประสบการณ์ตรง เช่น การจัดวงคุยที่แตกต่างกัน การนำไดอะล็อกมา
ใช้ ไดอะล็อก คือ การฟังอย่างใจถึงใจ เข้าใจเค้าทั้งหมด และพยายามนำมาใช้
ในห้องเรียนซึ่งบางครั้งก็ทำได้หรือทำไม่ได้”

(นักศึกษา รุ่นที่ 1 : สัมภาษณ์)

“พี่คิดว่า การเรียนที่นี่ เป็นการเรียนรู้ทั้งข้างในและข้างนอกผสมกัน มอง
ด้านในด้วยสติ ใช้การภาวนา เช็ควิน ลดโลกภายในของเราที่ครอบอยู่ และ
การมองภายนอกจะทำให้มองเห็นตามความเป็นจริง สมดุลกัน วิธีการทำให้มีสติก็
สำคัญในการเรียนรู้แบบนี้ ซึ่งเรื่องนี้เป็นเรื่องที่สำคัญที่จะทำให้เราเห็นตัวเองได้
ทำให้รู้สึกตัวมาก่อนและอย่างอื่นจะตามมา”

(นักศึกษา รุ่นที่ 1 : สัมภาษณ์)

“ภาพรวมการเรียนเป็นบรรยากาศไม่เหมือนการเรียนปกติที่เคยเรียนมา
เลย เนื่องจากการเรียนเราจะนั่งเป็นวงกลมกันเป็นส่วนใหญ่ แล้วก็จะเห็นหน้าตา
กันหมดทั้งผู้เรียนและผู้สอน ไม่มีตำราเรียนที่แน่นอน บรรยากาศส่วนมากจะผ่อนคลาย
หรือไม่ก็เป็นไปตามอารมณ์ของผู้บรรยายบ้าง ทุกวิชาเวลาเรียนไปแล้ว
รู้สึกว่าเนื้อหาเกี่ยวข้องกันหมด ไม่สามารถแยกวิชาได้อย่างชัดเจนนัก สอนแบบ
เป็นองค์รวม ผู้เรียนผู้สอนมีฐานะเท่าเทียมกัน ก่อนเริ่มเรียนส่วนมากจะมีการทำ
ภาวนาสั้นๆ นำโดยนักศึกษาเพื่อสร้างความพร้อมก่อนการเรียน หลังจากนั้นก็จะ
ทำการพูดคุยกันก่อนเรียนว่าผู้ที่เรียนมีความรู้สึกอย่างไรบ้างในขณะนั้น ระหว่าง
เรียนก็จะมีเรียนทั้งเป็นลักษณะกิจกรรม เรียนแบบฟังบรรยาย หรือมีการรายงาน

ตามงานที่อาจารย์มอบหมาย การรายงานก็เป็นกันเอง เหมือนนั่งคุยกันมากกว่า จะเป็นการรายงาน ทุกคนสามารถมีส่วนร่วมได้ ไม่อยากมีส่วนร่วมก็บอกได้ มีความยืดหยุ่นในการเรียนค่อนข้างมาก หลังเรียนจบก็จะมีให้สะท้อนความคิดเห็น จากสิ่งที่เรียนไปด้วยค่ะ”

(นักศึกษา รุ่นที่ 1 : สัมภาษณ์)

“ในการเรียนทุกครั้งพี่ก็ได้สรุปทเรียนทุกครั้งก่อนจบการสอน เป็นการสรุปทเรียนในเชิงสะท้อนข้อมูลที่ได้จากการเรียนรู้ในแต่ละครั้ง หรือบางครั้ง ก็เป็นการสนทนาเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน แล้วแต่อาจารย์และนักศึกษาจะ เห็นตามความเหมาะสม”

(นักศึกษา รุ่นที่ 1 : สัมภาษณ์)

และข้อมูลทีวิเคราะห์จากเอกสารพบว่า หลักการที่เป็นองค์ประกอบพื้นฐานในการจัดกระบวนการเรียนรู้แนวจิตตปัญญา ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขั้นพื้นฐานในตนเองของผู้เรียน คือ “หลักจิตตปัญญา 7” หรือ 7 C's อันประกอบด้วย

1. หลักการพิจารณาด้วยใจอย่างใคร่ครวญ (Contemplation)
2. หลักความรักความเมตตา (Compassion)
3. หลักของการเชื่อมโยงสัมพันธ์ (Connection)
4. หลักการเข้าเผชิญ (Confrontation)
5. หลักความต่อเนื่อง (Continuity)
6. หลักความมุ่งมั่น (Commitment)
7. หลักชุมชนแห่งการเรียนรู้ (Community)

(วิเคราะห์เอกสารการจัดการเรียนรู้และแนวทางการประเมินผล)

การพิจารณาด้วยใจอย่างใคร่ครวญนี้เป็นหัวใจของหลักการจัดการเรียนรู้ตามแนวทางจิตตปัญญาศึกษาที่จำเป็นต้องออกแบบกระบวนการสร้างเงื่อนไขและกระตุ้นให้ผู้เรียนให้เกิดการใคร่ครวญอย่างลึกซึ้งเกี่ยวกับตนเอง ความสัมพันธ์ และประสบการณ์ต่าง ๆ ที่สัมผัส โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของจิตใจที่สงบ ผ่อนคลาย มีสมาธิและมีความตระหนักรู้ วิธีการนี้จะเป็นตัวเชื่อมการเรียนรู้ในต่าง ๆ ได้แก่ การเรียนรู้จากประสบการณ์ตรง การเรียนรู้ผ่านสัญลักษณ์หรือ

จินตนาการ การคิดใคร่ครวญ และการทดลองนำความรู้ที่นำไปใช้ในชีวิตรจริง ซึ่งจะส่งผลให้เกิดการเรียนรู้ที่ลึกซึ้งและสัมพันธ์กันมากขึ้น กิจกรรมที่ผ่านหลักการนี้คือ การสงบนิ่งก่อนเข้าสู่กิจกรรมการเรียนรู้ การบันทึกการเรียนรู้ของตนเองด้วยความสงบหลังจากการทำกิจกรรมการเรียนรู้ การฝึกสุนทรียสนทนา และการปล่อยให้เวลาผ่อนคลายและทบทวนสิ่งที่ได้เรียนรู้ตามลำพัง การสร้างบรรยากาศของความรักความเมตตา ความไว้วางใจ ความเข้าใจ และการยอมรับ รวมทั้งการเกื้อหนุนซึ่งกันและกันบนพื้นฐานของความเชื่อมั่นในศักยภาพของความเป็นมนุษย์ระหว่างผู้จัดการเรียนรู้และผู้เรียนด้วยกันเอง ความรักความเมตตาที่ผู้จัดการเรียนรู้จะแสดงออกในหลายลักษณะทั้งทางวาจา ท่าที การสัมผัส และความรู้สึกที่สื่อสารออกมาอันสัมผัสด้วยใจ แต่ที่สำคัญต้องออกมาจากความจริงใจหรือออกมาจากรักความเมตตาภายในตนเองอย่างแท้จริง

“พวกเรามีความเป็นเพื่อนกันทั้งหมดเราอดกัน สัมผัสกันด้วยความรัก ทำให้ทุกคนในที่นี้กล้าที่จะเปิดใจ กล้าพูดในเรื่องราวที่น่าเกลียดหรือเรื่องที่เก็บไว้ในใจของเรา ที่นี้เราสามารถที่จะพูดถึงมันได้เพราะเรารู้สึกไว้วางใจกันแล้ว ความเป็นมิตรภาพ ทำให้เรามีพื้นที่ที่จะทำอะไรก็ได้ ที่เรากล้าทำ”

(อาจารย์ผู้จัดการเรียนรู้ : สัมภาษณ์)

การเชื่อมโยงสัมพันธ์เป็นการบูรณาการการเรียนรู้ในแง่มุมต่าง ๆ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ที่เป็นองค์รวม เชื่อมโยงกับชีวิตและสรรพสิ่งในธรรมชาติอย่างแท้จริง เป็นส่วนสำคัญของการจัดการเรียนรู้ที่แท้จริงที่ความรู้ภายนอกเชื่อมโยงกับตนเอง มองเห็นความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันระหว่างตนเองกับผู้อื่นและระหว่างตนเองกับโลกธรรมชาติ การเรียนรู้ที่ผู้เรียนจะเรียนรู้ผ่านกิจกรรมนิเวศภาวนาที่ได้ไปใช้ชีวิตอยู่ตามลำพังในธรรมชาติ การทำกิจกรรมศิลปะต่าง ๆ และการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ตรงที่ผู้เรียนได้สัมผัสและเผชิญด้วยตนเอง การเข้าเผชิญหรือการเผชิญความจริงเป็นการเปิดโอกาสและสร้างเงื่อนไขให้ผู้เรียนได้เผชิญกับความเป็นจริงทั้งความจริงในตนเองและความจริงในสภาพที่เป็นจริงในสังคมโดยเฉพาะในส่วนที่ไม่รู้มาก่อน หลักการนี้จะช่วยให้ผู้เรียนเกิดกระบวนการค้นหาความจริงในตนเอง ผู้จัดการเรียนรู้สามารถทำได้โดยการส่งเสริมให้มีการสืบค้นและการสัมผัสกับตัวตนของแต่ละคนโดยผ่านกิจกรรมการเจริญสติ วิปัสสนาที่มีบรรยากาศที่ปลอดภัย เปิดกว้าง เกิดความมั่นใจที่จะเผชิญกับด้านที่เป็นด้านลบของตนเองได้ อีกทั้งความต่อเนื่องของการเรียนรู้ถือเป็นเงื่อนไขสำคัญสำหรับการเรียนรู้เพื่อ

การเปลี่ยนแปลงตนเอง ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้นั้นผู้จัดกิจกรรมการเรียนรู้ต้องเอื้อให้ผู้เรียนเกิดการใคร่ครวญอย่างต่อเนื่องและเป็นระยะ ๆ เพื่อค่อย ๆ หลอมรวมหรือประสบการณ์จนเกิดคุณภาพในตนเองที่มากพอจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่ลึกซึ้ง หลักการความต่อเนื่องนั้นใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในแต่ละครั้งซึ่งจะเป็นจังหวะในการเตรียมความพร้อมของผู้เรียน การเข้าสู่กระบวนการเรียนรู้ โดยจัดจังหวะของกิจกรรมให้ผู้เรียนได้สัมผัสประสบการณ์ตรงที่กระทบจิตใจ แล้วมีโอกาสย้อนกลับมาใคร่ครวญ และการสรุปการเรียนรู้ที่ต่อยอดการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในกลุ่ม เพื่อขยายการเรียนรู้จากมุมมองที่แตกต่าง ตลอดกระบวนการจัดการเรียนรู้ นั้นจะมีความต่อเนื่องสั้นไหลด ความต่อเนื่องสามารถกระทำผ่านกิจกรรมการพูดคุยแลกเปลี่ยนกับเพื่อนหรือการเขียนบันทึก

หลักการความมุ่งมั่นที่จะเปลี่ยนแปลงตนเองเป็นสิ่งสำคัญในการนำสิ่งที่ผู้เรียนรู้ได้เรียนรู้เพื่อนำมาใส่ใจของตนเองเพื่อนำกลับไปใช้ในชีวิตประจำวัน ครูผู้จัดการเรียนรู้นั้นพยายามสร้างเงื่อนไขที่จะกระตุ้นให้ผู้เรียนรู้เป็นศูนย์กลางและได้เรียนรู้สิ่งที่มีความหมายสำหรับตนเองโดยการทำความเข้าใจและกำหนดจุดมุ่งหมายในการเรียนรู้ร่วมกันตั้งแต่เริ่มกิจกรรมการเรียนรู้และปัจจัยหนึ่งที่จะทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้นั้นคือ ภาพจำลองของสังคมและชีวิตจริงโดยผ่านหลักการการของชุมชนแห่งการเรียนรู้ที่สามารถสะท้อนความหลากหลายทั้งทำให้เกิดความขัดแย้งและการเกื้อหนุนเสริมซึ่งกันและกัน ทำให้ผู้เรียนกล้าเผชิญกับความขัดแย้งภายในกลุ่มอย่างตรงไปตรงมาและเรียนรู้ที่จะจัดการคลี่คลายปัญหาความขัดแย้งนั้นอย่างเหมาะสม ซึ่งในการทำกิจกรรมบางครั้งมีความรุนแรงทางความรู้สึกและเกิดบรรยากาศที่ตึงเครียดขึ้นอย่างมาก แต่เมื่อต่างฝ่ายกลับมาใคร่ครวญด้วยใจ ย้อนกลับมามองตนเอง สื่อสารกันด้วยความรักความเมตตา ทำให้ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นกลับเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดการเรียนรู้และการเปลี่ยนแปลงภายในแต่ผู้เรียน

จากการสัมภาษณ์และการสังเกตกิจกรรมการเรียนรู้ที่เกิดขึ้น ผู้วิจัยสรุปได้ว่า องค์ประกอบสำคัญในชั้นเรียนจิตตปัญญาศึกษาได้แก่ การศึกษาความรู้ที่ไม่แยกขาดจากระบบคุณค่าและความเชื่อของบุคคลและสังคม การเผยแพร่ความรู้สึกของผู้เรียนและความสัมพันธ์ด้วยใจระหว่างผู้สอนและผู้เรียน ในการศึกษาครั้งนี้ยังพบอีกว่าวิธีการและการปฏิบัติ ตลอดจนกระบวนการส่วนใหญ่ที่ใช้ในการเรียนการสอนมักได้แก่ กระบวนการกลุ่ม การเรียนรู้ในชุมชน การมีประสบการณ์ตรง การเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วม การเรียนแบบจิตตปัญญาด้วยการทำสมาธิ นิเวศภavana การสะท้อนการเรียนรู้ การเรียนจากตัวเอง (Biographical Techniques) การเขียนบันทึก การทำงานอาสาสมัคร และการทำงานศิลปะหรืองานสร้างสรรค์

การจัดกระบวนการเรียนรู้ที่นั่นอาจถือได้ว่าไม่มีรูปแบบที่ตายตัว สามารถปรับเปลี่ยนไปตามเนื้อหาและกระบวนการที่แตกต่างหลากหลาย แต่ในทุกกิจกรรมจะตั้งอยู่บนพื้นฐานของจิตใจที่สงบผ่อนคลาย มีสมาธิ และปล่อยวาง ผู้วิจัยขอกล่าวไว้ในรายละเอียดของกระบวนการจัดการเรียนรู้บนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษานั้นมีหลักการที่เป็นหัวใจสำคัญ คือ “ความสมดุลในความแตกต่าง” ซึ่งสามารถแยบเยาะได้เป็นการจัดกิจกรรมที่สร้างความสมดุลของฐานกาย ฐานใจ และฐานหัว โดยเน้นรูปแบบและวิธีการอันหลากหลาย กิจกรรมที่พบเสมอในกระบวนการเรียนรู้บนฐานจิตตปัญญาศึกษา ได้แก่ การสงบนิ่งก่อนเข้าสู่กิจกรรม การหยุดใคร่ครวญและบันทึกการเรียนรู้ของตนเองด้วยความสงบหลังการทำกิจกรรม การใช้เวลาตามลำพังในธรรมชาติ การใช้เวลาในการพิจารณาคำถาม เรื่องราว บทกวี ภาพวัตถุ หรือสิ่งต่าง ๆ ในธรรมชาติ การฝึกสนทนาอย่างมีสติหรือสุนทรียสนทนา การฝึกความรู้สึกสีกตัวและการมีสติโดยไม่เพ่งหรือจดจ้องแน่นิ่ง และการปล่อยให้มีเวลาผ่อนคลายและทบทวนสิ่งที่ได้เรียนรู้ตามลำพัง

4. บทบาทผู้จัดการเรียนรู้

จากที่ผู้วิจัยสัมภาษณ์อาจารย์ผู้จัดการเรียนรู้และนักศึกษา และร่วมล้อมวงสนทนาด้วยกระบวนการสุนทรียสนทนา ทำให้ทราบถึงบทบาทของอาจารย์ผู้จัดการเรียนรู้บนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษา ดังสรุปได้ว่า

บทบาทผู้สอนหรือผู้จัดการเรียนรู้บนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษานั้น เป็นผู้สร้างบรรยากาศของการเรียนรู้ สร้างความใกล้ชิดกับนักศึกษาทั้งภายในและนอกห้องเรียน มีการใส่ใจผู้เรียนอย่างลึกซึ้งด้วยการรับฟังด้วยใจอย่างลึกซึ้ง และสามารถเข้าถึงทั้งประเด็นและอารมณ์ความรู้สึกของผู้เรียนแต่ละคน ในการจัดการเรียนรู้นั้นนอกจากการรับฟังอย่างลึกซึ้งแล้ว ผู้สอนสร้างการสื่อสารที่เข้าใจง่าย ทรงพลัง จนทำให้นักศึกษาเกิดความคิดอย่างใคร่ครวญ รวมทั้งมีการเข้าถึงใจ คือ การมีความรัก ความเมตตา และมีความละเอียดอ่อนลึกซึ้งในการเข้าถึงใจทั้งของตนเองและผู้เรียนรู้ กล่าวได้ว่าบทบาทของผู้จัดการเรียนรู้ที่สำคัญคือเป็นผู้ที่คอยกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดการสะท้อนตนเอง สามารถเกิดความตระหนักรู้ จนบรรลุถึงตัวตนที่แท้จริงจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในตัวผู้เรียนได้ ดังรายละเอียดจากการสัมภาษณ์และการสนทนาต่อไปนี้

“ถ้าหากกล่าวถึงอาจารย์ที่แสดงบทบาทเป็นผู้จัดการเรียนรู้คงหมายถึง การเน้นให้ตัวเองมีความเป็นแบบอย่างก็คือผู้สอนต้องเป็นต้นแบบที่ดีร่วมปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ กับนักศึกษาให้ความใกล้ชิด และสร้างชุมชนเรียนรู้ที่ใกล้ชิด เราก็จะจัดให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ พูดคุยกันระหว่างคณาจารย์ นักศึกษา และ

บุคลากร เพื่อช่วยส่งเสริมให้ทุกคนเห็นคุณค่าของการอยู่ร่วมกัน เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ ทั้งนอกห้องเรียนด้วย”

(อาจารย์ผู้จัดการเรียนรู้ : สัมภาษณ์)

“การเป็นผู้สอนต้องทำหน้าที่เป็นผู้เรียนรู้ไปพร้อม ๆ กับนักศึกษาด้วย เราต้องรับฟังเค้าอย่างลึกซึ้ง ฟังด้วยสติจนสามารถจับประเด็นหรือสามารถเข้าถึงเรื่องราวของเค้าที่เค้ากำลังแบ่งปัน ที่สำคัญก็คือเราต้องเข้าถึงตัวเค้าให้มากที่สุด มีนักศึกษา 15 คน ก็ต้องเข้าถึงอารมณ์ความรู้สึกของแต่ละคนได้ และทักษะหนึ่ง ที่อาจารย์ใช้ที่ถือเป็นเสน่ห์อย่างหนึ่งที่จะทำให้ผู้เรียนเข้าถึงบทเรียนได้ง่ายและมีพลังตื่นตัวต่อการเรียนรู้ได้อย่างต่อเนื่อง คือ การเล่าเรื่องสั้น ๆ หรือการพูดให้ข้อคิด เสนอมุมมองใหม่ ๆ พูดด้วยคำที่คมคายและทรงพลังให้เกิดความประทับใจต่อพวกเขา”

(อาจารย์ผู้จัดการเรียนรู้ : สัมภาษณ์)

“ครูผู้สอนถือได้ว่าเป็นผู้ประสานวิชา สื่อสาร ดูแลรูปแบบการเรียน ขมวดปม ไม่ได้มายืนสอนๆ ดังนั้นความรู้สึกถึงความเข้าใจไม่ถึงครูจะไม่มี ความสัมพันธ์จะมีลักษณะที่เป็นเชิงบวกค่อนข้างมาก ไม่มีความลับต่อกัน ไม่เครียด ทุกอย่างพูดคุยกันได้ หากทางออกได้เสมอ”

(นักศึกษารุ่นที่ 1 : สัมภาษณ์)

“เอาตามนิยามของใครดี ก็ถ้าเป็นนิยามของเรา เรายังสับสนไปมาในทุกขณะจิตว่าใครคือครูผู้สอนและใครคือผู้เรียน ที่แท้จริงนั้นมีหรือไม่ เพราะบรรยากาศของการเรียนรู้เป็นบรรยากาศที่ผู้เรียนและผู้สอนร่วมกันทำให้เกิดขึ้น”

(นักศึกษารุ่นที่ 1 : สัมภาษณ์)

“เวลาเรียนที่นี่ สามารถบอกอาจารย์ได้ว่าเหนื่อยแล้ว เบื่อ หรือเป็น ความรู้สึกของเรา ซึ่งเป็นการต่างกับการเรียนการสอนทั่วไป มีการเช็คอิน เป็นการเพิ่มความสัมพันธ์ระหว่างกัน ช่วยให้เกิดการแลกเปลี่ยน การนั่งคุยเป็น

วงกลมก็ช่วยให้ไม่เกิดความแตกต่าง ระหว่างทุกคน การเรียนรู้ก็เหมือนว่า
อาจารย์จะไม่พันธงไม่มีอะไรถูกผิด”

(นักศึกษารุ่นที่ 1 : สัมภาษณ์)

และจากการที่ผู้วิจัยสังเกตพฤติกรรมครูผู้จัดกิจกรรมการเรียนรู้ทั้งการเฝ้าสังเกต
อย่างเป็นทางการในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในชั้นเรียน และสังเกตอย่างไม่เป็นทางการใน
ระหว่างการปฏิบัติตนขณะอยู่นอกชั้นเรียน รวมทั้งการร่วมล้อมวงสนทนา ผู้วิจัยพบว่า บทบาท
ของครูผู้จัดการเรียนรู้ตามแนวคิดจิตตปัญญา นั้น ครูพึงมีบทบาทในการสร้างสภาพแวดล้อมที่จะ
ก่อให้เกิดความไว้วางใจและความห่วงใยกัน และช่วยอำนวยความสะดวกให้เกิดการพัฒนา
ความสัมพันธ์ที่ละเอียดอ่อนระหว่างผู้เรียน สร้างความเป็นหนึ่งเดียวกันในการมีประสบการณ์ร่วม
ในการพยายามให้ความหมายแก่ประสบการณ์ในชีวิต ครูจะทำหน้าที่เป็นบุคคลต้นแบบโดย
การสาธิตความตั้งใจ และเต็มใจในการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงด้วยตนเอง

5. บทบาทผู้เรียนรู้

จากที่ผู้วิจัยสังเกตการณ์จัดการเรียนรู้ สังเกตพฤติกรรมทั้งในและนอกห้องเรียน
รวมถึงการสัมภาษณ์นักศึกษาสรุปได้ว่า บทบาทผู้เรียนรู้ในการจัดการเรียนรู้บนฐานแนวคิด
จิตตปัญญาศึกษานั้น ผู้เรียนจะเป็นตัวของตัวเอง เปิดรับต่อการเรียนรู้ มีความอ่อนน้อมถ่อมตน
และพร้อมที่จะเรียนรู้ใหม่ได้เสมอ แสดงบทบาทเป็นทั้งผู้ฟังที่ดีและผู้พูดที่ดี โดยการฟังอย่างตั้งใจ
อย่างมีสติ และพูดในสิ่งที่ถูกไคร่ครวญมาก่อน มีการรับฟังกันอย่างลึกซึ้ง ไม่ด่วนสรุปด่วนตัดสิน
มีความเข้าใจตนเองและผู้อื่น มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน พร้อมที่จะเรียนรู้จากการได้เผชิญ
สัมผัสกับประสบการณ์ตรง และเรียนรู้ที่จะลงมือปฏิบัติจริง ผู้เรียนจะต้องมีเวลาไคร่ครวญตาม
คำฟังและใช้เวลาอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างเป็นกัลยาณมิตร รายละเอียดการสัมภาษณ์มีดังนี้

“การปฏิบัติตัวก็สบาย ๆ เป็นกันเอง เหมือนอยู่ในโลกจำลองที่มีพื้นที่
ให้กับทุกๆ คน ในการพูดทุกๆ สิ่ง ทุก ๆ อย่าง เป็นทุก ๆ สิ่ง ทุก ๆ อย่างแบบไม่
เสแสร้ง ไม่ซ่อนเร้น เป็นเหมือนพื้นที่ปลอดภัยในทุกคนเรียนรู้ด้วยกัน ทั้งครู และ
นักศึกษาค่ะ”

(นักศึกษารุ่นที่ 1 : สัมภาษณ์)

“ผู้เรียนมีบทบาทเป็นทั้งผู้ฟังที่ดี ผู้พูดที่ดี พูดแบบมีการไคร่ครวญมา
ก่อนแล้ว ผู้ตั้งคำถาม ผู้ตอบประเด็นคำถาม เพื่อให้เกิดความคล่องตัวของ

การเรียนรู้ในกลุ่ม ทุกคนมีอิสระในการเรียนรู้ เราคิดว่าที่เรียนนะเราต้องรู้จักที่จะพูดอย่างมีสติ มีการหยุดเพื่อใคร่ครวญ และมีการฟังกันอย่างลึกซึ้งทีเดียว พวกพี่ ๆ ที่เรียนมาจะไม่มีการปะทะคำพูดกันเลย มีแต่จะเป็นการช่วย ต่อยอดความคิด ให้ชัดเจน รอบด้านอีกด้วย...สิ่งที่สำคัญนะเราต้องเข้าใจตนเองเข้าใจผู้อื่น รู้จักตั้งคำถามให้เกิดขึ้นในใจตลอดเวลา เพื่อให้เราคิด ๆ เชื่อมโยงสู่ชีวิตของเราและนำประสบการณ์ต่าง ๆ ที่เรียนรู้ไปเรียนรู้สิ่งใหม่ต่อไป ”

(นักศึกษา รุ่นที่ 1 : สัมภาษณ์)

“พี่คิดว่าเราในฐานะผู้เรียน และเป็นผู้เรียนด้านจิตตปัญญา สิ่งที่จะทำ ให้เราไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่แท้จริงนั่นก็คือ การได้ลงมือปฏิบัติ ได้สัมผัสจริงกับ สภาวะ เรื่องราว เหตุการณ์ต่าง ๆ ด้วยตนเอง เราต้องเลือกที่จะยอมรับความคิด หรือแนวทางต่าง ๆ มาเป็นสิ่งที่ตนเองให้คุณค่าและความหมาย จนกระทั่งนำมา แสดงออกเป็นพฤติกรรม โดยที่เราจำเป็นต้องฝึกใช้ความคิดที่เกิดจากการ มองเห็นอย่างแท้จริง ไม่ใช่จากความคิดที่เกิดจากความจำหรือข้อมูลที่ได้รับมา ที่จะพยายามหยุดนิ่งเฝ้าดูให้นาน ๆ ทุกครั้ง โดยไม่ตัดสินใด ๆ เพื่อให้ได้สัมผัส และเข้าใจถึงสิ่งนั้นอย่างแท้จริง”

(นักศึกษา รุ่นที่ 1 : สัมภาษณ์)

6. วิธีการวัดและประเมินผล

จากการสัมภาษณ์อาจารย์ผู้จัดการเรียนรู้เกี่ยวกับวิธีการวัดและประเมินผลนั้น สรุปได้ว่า หลักการพื้นฐานของการจัดการเรียนรู้ มีองค์ประกอบที่สำคัญที่สุด 3 ประการคือ การกำหนดวัตถุประสงค์การเรียนรู้ การจัดกระบวนการเรียนรู้ และการประเมินผล ในการจัดการเรียนรู้ตามแนวจิตตปัญญา วัตถุประสงค์ที่สำคัญคือ การพัฒนาจิตใจและปัญญา เพื่อให้ผู้เรียนสามารถเข้าถึงความจริง ความดี ความงาม อย่างแท้จริง รวมทั้งเกิดจิตสำนึกเพื่อส่วนรวม ดังนั้นในการจัดกระบวนการเรียนรู้แนวจิตตปัญญาทุกครั้ง ครูผู้จัดการเรียนรู้ต้องตั้งคำถามเสมอว่า กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจะช่วยให้บรรลุวัตถุประสงค์ดังกล่าวอย่างไร รวมทั้งจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในตัวผู้เรียนรู้ได้อย่างไรบ้าง

การจัดการเรียนรู้บนฐานจิตตปัญญาศึกษาใช้การวัดและประเมินผลโดยการใช้ กระบวนทัศน์แบบบูรณาการหรือใช้กระบวนทัศน์ร่วมกันประกอบด้วย บุคคลที่ 1 หรือ ทัศน์ 1

การประเมินตนเอง บุคคลที่ 2 หรือ ทศน์ 2 การประเมินโดยมีส่วนร่วมของเพื่อนร่วมชั้นเรียน และ บุคคลที่ 3 หรือ ทศน์ 3 การประเมินโดยผู้เชี่ยวชาญหรืออาจารย์

การวัดและประเมินผลดังกล่าวนี้จะอาศัยเครื่องมือในการวัด คือ การมีส่วนร่วม (Participation) การเขียนบันทึกการเดินทาง (Journal) การทำโครงการย่อย (Mini Project) และการทำโครงการ (project) รายละเอียดของการวิเคราะห์เอกสารและการสัมภาษณ์อาจารย์ ผู้จัดการเรียนรู้ มีดังนี้

“เราจะใช้ การประเมินแบบโดยใช้กระบวนการทศน์แบบบูรณาการหรือใช้ หลายกระบวนการทศน์ร่วมกัน หลัก ๆ คือ เราจะทำอย่างไรให้บุคคลที่ 1 คือ ตัวเอง บุคคลที่ 2 คือ ชุมชนหรือเพื่อน และบุคคลที่ 3 คือ อาจารย์และผู้ทรงคุณวุฒิ ประเมินร่วมกัน และแต่ละวิชาจะไปตกลงกันเองว่าจะประเมินอย่างไร เช่น 30-30-40 หรือในปีนี้อาจจะเปลี่ยนน้ำหนักของการประเมินหรือให้คะแนนในแต่ละ ส่วน แต่รวมกันแล้วได้ 100 คะแนน เครื่องมือที่ใช้ คือ การมีส่วนร่วม ใช้สมุด บันทึกหรือบันทึกกระหว่างเรียนของนักศึกษา ประเมิน บันทึกประสบการณ์ภาวนา ใช้การประเมินตามที่อาจารย์กำหนด อาจารย์จะให้เขียนบันทึกการเปลี่ยนแปลง ของตนเองด้านใน วิธีการเรียนรู้อย่างน้อยเขียนอาทิตย์ละ 2 ครั้ง และหลัง ๆ จะ ตรวจห่างออกไป ตามที่อาจารย์จะเรียกตรวจ และไม่เกี่ยวกับวิชาอะไร แต่เป็น การบันทึกส่วนตัว และจะแตกต่างกันไปตามผู้สอนแต่ละคน ซึ่งอาจารย์แต่ละคนจะ ให้คะแนนไม่เหมือนกัน ซึ่งนักศึกษาเองก็ไม่รู้ว่าให้คะแนนอย่างไร ต่อมาก็เป็นมิ นิโปรเจกต์ อยู่ที่มีการให้น้ำหนักคะแนนของอาจารย์แต่ละคน และนักศึกษาจะรู้ว่า จะ ไปให้น้ำหนักอย่างไร กับส่วนที่คะแนนได้มาก และโปรเจกต์ก็คือการทำ วิทยานิพนธ์นั่นเอง ”

(อาจารย์ผู้จัดการเรียนรู้ : สัมภาษณ์)

“เราพยายามสร้างพื้นที่ร่วมกันในการเปิดใจ ปลอดภัยร่วมกัน และนำ ประสบการณ์ตรงออกมา ซึ่งในสังคมจะมีกรอบเยอะ แต่การนั่งคุยแบบนี้จะ สบายๆ ไม่มีกรอบมาก และจะเรียนรู้จากประสบการณ์ไปพร้อมๆ กัน ไม่มีผิดถูก เช่น ประสบการณ์ต่างกัน ไม่มีที่ผิดหรือถูก และการตัดสินใจอยู่ที่การมีส่วนร่วม ของทุกคน อาจารย์ไม่ตัดสินทั้งหมด และช่วยกันประเมิน ตั้งแต่ประเมินตัวเอง และเพื่อนช่วยประเมิน”

(นักศึกษารุ่นที่ 1 : สัมภาษณ์)

ตารางที่ 4.1 รายการแสดงสัดส่วนการประเมินผล

ทัศน : บุคคลที่ 1 ตัวนักศึกษาเอง II: บุคคลที่ 2 เพื่อน/ชุมชน III: บุคคลที่ 3 อาจารย์/ผู้ทรงคุณวุฒิ

รายการ	สัดส่วนในการประเมินในแต่ละวิธี, %					
	Journal*	Participation	Mini Project	CECT-CoP**	Mega Project	รวม
CECT 500 Contemplative Education and Transformative Learning	30	25	35	10	0	100
ทัศน: %	I:30 III:70	I:34 II:33 III:33	I:30 II:30 III:40	I:40 II:40 III:20	ไม่มี	%
CECT 501 Worldview and Wisdom in Living	30	20	40	10	0	100
ทัศน: %	I:20 III:80	I:33 II:34 III:33	I:40 II:20 III:20	I:40 II:40 III:20	ไม่มี	%
CECT 502 Community, Spirituality and Transformation	20	30	40	10	0	100
ทัศน: %	I:30 III:70	I:20 II:30 III:50	I:30 II:20 III:50	I:40 II:40 III:20	ไม่มี	%
CECT 503 Meditation Practicum I	45	45	0	10	0	100
ทัศน: %	I:50 III:50	III:100	ไม่มี	I:40 II:40 III:20	ไม่มี	%
CECT 504 Research Methodology	20	10	40	0	30	100
ทัศน: %	I:20 III:80	III:100	I:10 II:10 III:80	ไม่มี	II:20 III:80	%
เกณฑ์การประเมิน (Value)	.....	.....	.....	.....	.....	

*การเรียนรู้อะไรจากการบันทึกประสบการณ์การเรียนรู้ **การจัดกิจกรรมเรียนรู้ร่วมกันของหลักสูตร

จากการวิเคราะห์เอกสารพบว่า ในปีการศึกษาแรกหลักสูตรได้ใช้การประเมินที่ประกอบด้วย การประเมินตนเอง (เรียกว่าบุคคลที่ 1 หรือทัศน์ 1) การประเมินโดยมีส่วนร่วมของเพื่อนร่วมชั้นเรียน (เรียกว่าบุคคลที่ 2 หรือทัศน์ 2) และการประเมินโดยผู้เชี่ยวชาญหรืออาจารย์ (เรียกว่าบุคคลที่ 3 หรือทัศน์ 3) โดยพิจารณาตามความเหมาะสมในแต่ละวิชา ดังแสดงในตาราง 4.1 ซึ่งเกณฑ์ที่จะใช้พิจารณาสามารถที่จะร่วมคิดร่วมออกแบบได้ระหว่างคณาจารย์และนักศึกษา นอกจากนี้หลักสูตรได้ให้ความสำคัญกับการสะท้อนการเรียนรู้ของผู้เรียนผ่านการจัดบันทึกทบทวนเรียบเรียงด้วยตนเอง หลักสูตรยังได้กำหนดให้ทุกรายวิชามีการจัดสนทนากลุ่ม เพื่อสรุปบทเรียนการจัดการเรียนการสอนทุกรายวิชา ทั้งนี้การประเมินผลการสอนโดยศูนย์จิตตปัญญาศึกษาควบคู่กันด้วย

ตอนที่ 3 ผลการศึกษาผลการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการจัดการเรียนรู้บนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาในอุดมศึกษา

จากการศึกษาผลการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากรูปแบบการจัดการเรียนรู้บนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาพบว่า นักศึกษาที่เรียนรู้บนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษานั้นรับรู้ถึงความคิด ความรู้สึก และการกระทำต่าง ๆ ของตนเอง ผู้เรียนรู้ทุกคนมีความเห็นสอดคล้องกันว่า การมีสติรู้ตัวเป็นประเด็นที่เป็นพื้นฐานของการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ การมีสติรู้ตัวของผู้เรียนรู้ทำให้สามารถเห็นความคิด ความรู้สึก และการกระทำของตนเองตามที่เป็นจริง รู้เท่าทันความรู้สึกนึกคิด และการกระทำของตนเองมากขึ้น การมีสติอยู่กับปัจจุบันขณะทำให้ผู้เรียนสามารถสังเกตสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นรอบตัวตามที่เป็นจริง สามารถรับฟังผู้อื่น และรับรู้สิ่งต่างๆ อย่างเปิดกว้างขึ้นโดยไม่ด่วนตัดสินหรือมีปฏิกิริยาโต้กลับตามความคุ้นชินของตน รวมทั้งผู้เรียนยังเกิดการรับรู้ที่เกิดขึ้นเชื่อมโยงไปสู่การคิดใคร่ครวญพิจารณาที่ลึกซึ้งขึ้น เห็นแบบแผนความรู้สึกนึกคิดและความเคยชินเดิม ๆ หรือนิสัยทางจิตของตนเองได้ชัดเจนขึ้น การมีสติของผู้เรียนทำให้สามารถควบคุมพฤติกรรมของตนได้ดีขึ้นทั้งทางวาจาและการกระทำ ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงตนเอง และปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นอย่างเป็นรูปธรรม

จากการร่วมสนทนาริยสนทนาผู้วิจัยพบว่า สิ่งที่เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในตัวผู้เรียนประการแรกคือ การเข้าใจและการยอมรับตนเองทั้งด้านบวกและด้านลบ ผู้เรียนต่างเห็นว่าตนเองกล้าเผชิญหน้ากับตัวเอง เห็นตัวเองชัดเจนทั้งในแง่บวกและแง่ลบ เห็นความคิดตนเองละเอียดขึ้น เห็นประเด็นปัญหาต่าง ๆ ของตนเองชัดเจน รวมทั้งเห็นปฏิกิริยาต่อสิ่งต่าง ๆ ของตนที่เป็นความเคยชินและเคยทำไปโดยไม่รู้ตัว ส่งผลให้มีความรู้ตัวมากขึ้น ยอมรับตัวเองได้มากขึ้นและเกิดผลหลายประการตามมา ประการหนึ่งคือเกิดการตัดสินใจตนเองน้อยลงเพราะเห็นความงาม

ภายในตนเอง เกิดเมตตาต่อตัวเองมากขึ้น รู้สึกเชื่อมั่นในตนเอง อีกทั้งเกิดการเข้าใจและยอมรับตนเองมากขึ้น ดังกล่าวนี้นี้เป็นผลมาจากปัจจัยการมีสติรู้ตัวของผู้เรียน ได้มองเห็นในประเด็นที่ตนไม่เคยเห็นมาก่อน จากกิจกรรมหรือจากการสะท้อนของเพื่อนและการเรียนรู้จากประเด็นของเพื่อนในกลุ่มแล้วนำมาใคร่ครวญ พร้อมทั้งบรรยากาศที่เปิดกว้าง จริงใจ และยอมรับกันภายในกลุ่มที่เอื้อให้แต่ละคนกล้าเปิดเผยและเผชิญกับปัญหาของตนเอง ข้อค้นพบจากการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้คือการเข้าใจตนเองของผู้เรียนแต่ละคนมิได้เกิดขึ้นด้วยความคิดเพียงอย่างเดียว แต่เกิดได้ด้วยการได้เรียนรู้ผ่านศิลปะและจากความรู้สึกประทับใจที่เกิดจากการได้สัมผัสกับประสบการณ์ต่าง ๆ ระหว่างกระบวนการเรียนรู้ รวมถึงการมองเห็นตัวเองนี้ไม่ได้เกิดขึ้นในครั้งเดียวแต่เป็นปรากฏการณ์และกระบวนการที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง เชื่อมโยงจากการเรียนรู้หนึ่งสู่อีกกิจกรรมหนึ่ง การเข้าใจและการยอมรับตนเอง ผู้เรียนเกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านความคิดเกี่ยวกับตนเอง ดังรายละเอียดของการสนทนากลุ่ม ต่อไปนี้

“เห็นการเปลี่ยนแปลงในทางความคิด เห็นว่าตัวเองไม่กล้าพูด แต่พอมาเรียนรู้ ที่แรกเราคิดว่าเปลี่ยนความคิดแล้วตัวเราจะเปลี่ยน แต่ก็พบว่าเราต้องเปลี่ยนในจิตใจเราเองถึงจะเปลี่ยนได้ และก่อนเรียน เราศรัทธาในพระพุทธศาสนาระดับหนึ่ง แต่พอมาเรียนแล้วเราก็เห็นว่าบางครั้งตรองเดิมอยู่กับปัญหาเดิมๆ ได้ดีขึ้น แล้วเป็นแบบเดิม เห็นได้ชัดขึ้น และต้องเกิดจากการยอมรับตัวเองอย่างมาก เปลี่ยนตั้งแต่ภายในตัวเอง”

(นักศึกษารุ่นที่ 1 : สนทนากลุ่ม)

“การเปลี่ยนแปลงเป็นชีวิตวัยสาวของตัวเองที่ค่อนข้างสับสน ไม่เข้าใจว่าการมีชีวิตอยู่คืออะไร ไม่เข้าใจว่าเรามีชีวิตอยู่ทำไม เป็นการเปลี่ยนแปลงที่ยิ่งใหญ่กับตัวเอง น้อมนำธรรมะเข้ามาในชีวิต และหาความหมายในการมีชีวิตอยู่ การดิ้นรนและการเรียนรู้ที่พาเราไปหลาย ๆ ที่ ทำให้เรารู้สึกเบื่อมาก เพราะไม่รู้ว่าเราจะไปไหน แม้จะพาไปนรกก็ยอม เพราะเรารู้สึกยอมรับมัน และแม้ว่าคนอื่นจะบอกว่าธรรมดี เราก็อ่านหนังสือมามาก แต่ก็ไม่ได้ช่วยอะไรเราเลย แต่การได้รู้สึกการเจริญสติ และเห็นความจริงที่เป็นอยู่ ทำให้เราได้คำตอบที่สงสัย และสิ่งที่เราดิ้นรนมาตลอดก็ทำให้เราสงบสุขได้ และยอมรับชีวิตของเราเองว่าเกิดมาทำไม และอยากให้ชีวิตของเราเองเป็นประโยชน์ให้แก่คนอื่นได้มากที่สุด ซึ่งทำให้จิตวิญญาณภายในของเราเกิดความสงบสุขได้ ซึ่งแต่ก่อนเราก็กินนอน

ไปวัน ๆ และประสบการณ์ชีวิตก็ผลักดันให้เราต้องออกมา และมีประตูที่เปิดขึ้น เพื่อให้เราทำได้ทำในสิ่งนั้น”

(นักศึกษา รุ่นที่ 1 : สนนากลุ่ม)

“ก่อนมาเรียนก็ตั้งคำถามกับชีวิตว่าชีวิตคืออะไร และเห็นเป้าหมายที่เลิศหรูของที่นี่ ตั้งแต่ความหมายของชีวิต ความสมดุลกาย ใจ ปัญญา และเรารู้ว่า ยอดเขามีอยู่ และจะไปอย่างไร ซึ่งการพาตัวเองเข้ามาอยู่ในแวดวงนี้ การอยู่กับ ชุมชน สังคม ทำให้เราย้อนกลับมาใคร่ครวญ มาถามในใจตัวเอง และคำถาม ต่าง ๆ เราก็สามารถตอบได้ด้วยตัวเอง แต่ก่อนคิดว่าเราเข้าใจแล้ว มองเป็น ศูนย์กลาง เพราะแต่ก่อนรู้สึกขาดเราก็ต้องหาอะไรมาเติมเรา แต่ตอนนี้รู้สึกว่าเรา เป็นวงกลมที่สามารถขยายตัวได้มากขึ้น ๆ ไม่เห็นรูพรุนหรือช่องโหว่ต่าง ๆ และ เราเองก็พยายามที่จะขยายตัวออกมา และการเจริญภาวนาก็ช่วยได้มาก ทำให้ เราได้เห็นชีวิตที่กว้างขึ้นกว่าแต่ก่อนมาก และได้เข้าใจเข้าไปสัมผัสมากขึ้น และใช้ ชีวิตอย่างมีความสุขขึ้น และเชื่อมโยงตัวเองกับคนอื่นขึ้นกับครอบครัวที่ดีใจว่าเรา ไม่พยายามไปเปลี่ยนแปลงเค้า เพราะแต่ก่อนจะไปพยายามเปลี่ยนแปลงเค้า และเห็นว่าที่บ้านจะฟังเรื่องเรามาก ไม่บ่นแล้ว เข้าใจและเปิดใจมากขึ้น การเรียนที่นี่ ทำให้รู้จักครูหลายคน และคำว่า สังคม ไม่ใช่เฉพาะที่นี่ แต่มีอยู่ทั่วโลก และช่วยเอื้อให้เราทำงานได้ไม่จำกัด มีแรงบันดาลใจเรื่อย ๆ และกาย ใจ จิต ไม่ไกลเกินเอื้อมที่จะไป ค่อย ๆ บ่มเพาะมัน”

(นักศึกษา รุ่นที่ 1 : สนนากลุ่ม)

ข้อค้นพบประการต่อมาจากกระบวนการที่เน้นการเปิดรับและการรับฟังอย่าง ลึกซึ้ง เปิดโอกาสอันหลากหลายที่ให้ผู้เรียนแต่ละคนได้เรียนรู้ซึ่งกันและกัน มีโอกาสเปิดเผยตนเอง และแบ่งปันประสบการณ์ ทำให้ผู้เรียนเกิดความรักและความเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์มากขึ้นซึ่งเป็น ความรักและความเมตตาบนพื้นฐานของความเข้าใจอย่างลึกซึ้งทำให้เกิดความเคารพและ การยอมรับ อีกทั้งความเชื่อมั่นทำให้ได้มองเห็นทั้งความแตกต่างหลากหลายและเป็นหนึ่งเดียวกัน ของเพื่อนมนุษย์ ผู้เรียนสามารถเห็นความงามในตัวคนอื่นได้อย่างแท้จริงซึ่งส่งผลทั้งต่อ ความสัมพันธ์ของตนกับคนรอบข้างในชีวิต และต่อการเรียนรู้ภายในของตนเองที่เกิดขึ้นท่ามกลาง ความสัมพันธ์ที่เปลี่ยนแปลงไปและความเข้าใจผู้อื่นที่ชัดเจนขึ้น

จากการล้อมวงสนทนาโดยวิธีการสุนทรียสนทนาพบว่า ผู้เรียนเกิดการเข้าใจและการยอมรับผู้อื่น ผู้เรียนเกิดการรับฟังจากเสียงภายในตนเองมากขึ้นทำให้เกิดการยอมรับมุมมองเกิดความเคารพและการยอมรับผู้อื่น เกิดการเข้าใจและยอมรับอย่างแท้จริงจนทำให้มองผู้อื่นได้ตามที่เป็นจริงโดยไม่ตั้งอยู่บนความคาดหวังของตนเอง เข้าใจและเคารพผู้อื่นอย่างที่เขาเป็น โดยไม่ตัดสินตามอคติของตนเอง อีกทั้งผู้เรียนยังเกิดความไว้วางใจ เชื่อมั่นในความเป็นมนุษย์และศักยภาพของผู้อื่นซึ่งทำให้ย้อนกลับมาเชื่อมั่นความเป็นมนุษย์ของตนเองมากขึ้น และเกิดการเรียนรู้ที่กว้างขวางขึ้น จากการยอมรับความแตกต่างและนำความต่างต่างนั้นมาใคร่ครวญภายในตนเอง ยอมรับได้ว่ามีมุมมองอื่นที่แตกต่างและตระหนักถึงข้อจำกัดของตนเอง ทำให้เกิดความอ่อนน้อมถ่อมตน ผู้เรียนยังเกิดการพัฒนาทักษะในการสร้างความสัมพันธ์กับผู้อื่นอย่างสร้างสรรค์บนฐานของความรัก ความเข้าใจ และความเคารพซึ่งกันและกัน และเกิดความรู้สึกผูกพันกับมนุษยชาติ เพราะเข้าใจถึงความเป็นมนุษย์ เป็นเพื่อนร่วมทุกข์ เห็นความเชื่อมโยงระหว่างตนเองกับผู้อื่น เรากับเขา ทำให้เกิดจิตใหญ่ ลดความเห็นแก่ตัว มีจิตสาธารณะที่มุ่งสร้างสรรค์สังคมที่ดีงาม และมีความสุขอย่างแท้จริง ซึ่งมีผลต่อความสัมพันธ์ของตนกับคนรอบข้างในชีวิต ดังรายละเอียดของการสนทนากลุ่ม ต่อไปนี้

“ปีนึงสงบขึ้น รู้สึภาวะที่เราปั่นป่วนและเห็นความคิดที่อยู่ข้างในเราได้บ่อยขึ้น และคอยฟังเสียงจากคนอื่นว่ามีมุมมองอย่างไร จากการฟังเสียงภายในเป็นทักษะที่เพิ่มขึ้นจากการเรียน 1 ปี ...ได้มุมมองที่กว้างขึ้น ได้แง่มุมอื่น ๆ ที่เข้ามาช่วยเติมให้เรา ทำให้เรายอมรับได้มากขึ้น มีความสุขขึ้น ทำงานเครียดแต่ยอมรับคนอื่น ๆ ได้มากขึ้น และไม่ค่อยหงุดหงิดอะไร”

(นักศึกษารุ่นที่ 1 : สนทนากลุ่ม)

“เห็นว่าการอยู่กับคนอื่น เช่น อยู่กับลูก เราเองก็เข้าใจลูกมากขึ้น ไม่เอาตัวเองไปสร้างบล็อกให้คนอื่น และการสอนเด็กก็มองเด็กคร่าว ๆ ว่าแต่ละคนมีฐานอะไร และจะสอนอย่างไรให้ตรงกับฐานและความต้องการเรียนรู้ของเด็ก”

(นักศึกษารุ่นที่ 1 : สนทนากลุ่ม)

“ในการดำรงชีวิตอยู่ ก็ได้เห็นปฏิสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ มากขึ้น และเห็นปัญหาของตนเอง คนอื่นได้ง่ายขึ้น และพร้อมที่จะรับได้ และรู้สึกว่าตัวเองเป็นคน

สร้างปัญหาให้คนอื่น สร้างปัญหาให้ตัวเองและแก้ปัญหาให้ตัวเองอยู่ตลอดเวลา
ซึ่งไม่ได้ว่าต่อไปตนเองจะดีเลิศ และรู้สึกว่าคุณเองรู้สึกดีที่มีเพื่อนมาก”

(นักศึกษา รุ่นที่ 2 : สันทนาการกลุ่ม)

การจัดกิจกรรมในบางกิจกรรม เช่นการได้เข้าไปสัมผัสและทำงานกับสังคมและเข้าไปเรียนรู้ในธรรมชาติ ช่วยให้ผู้เรียนได้เปิดโลกทัศน์ของตนเองให้กว้างขวางและสอดคล้องกับความเป็นจริงมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการเข้าใจธรรมชาติของชีวิตมนุษย์ตามที่เป็นจริงหรือการเข้าใจกฎเกณฑ์ของธรรมชาติที่สิ่งต่าง ๆ เกิดขึ้นตามเหตุปัจจัยของตัวมันเอง โดยที่เราไม่สามารถเข้าไปควบคุมให้เป็นไปตามความต้องการของเราได้ การรับรู้และเข้าใจความเป็นจริงที่เกิดขึ้นนั้นมักจะเชื่อมโยงต่อเนื่องไปถึงเรื่องอื่น ๆ ในชีวิตด้วย การเรียนรู้และเข้าใจธรรมชาติและความเป็นธรรมชาติของชีวิตจากเรื่องราวของผู้อื่น อีกทั้งเกิดความเข้าใจในความเป็นมนุษย์ช่วยให้ผู้เรียนกลับมามองเห็นตัวเองได้อย่างชัดเจนและยอมรับความเป็นจริงเกี่ยวกับตนเองได้ดีขึ้น หรือการเข้าใจกฎเกณฑ์ของธรรมชาติที่สิ่งต่าง ๆ เกิดขึ้นตามเหตุปัจจัยก็อาจจะนำไปสู่การทำให้เกิดมุมมองที่เปลี่ยนไปต่อตนเอง ต่อชีวิต ความสัมพันธ์และบทบาทของผู้เรียนต่อสังคมได้

ดังนั้นข้อค้นพบประการสุดท้ายคือ การเข้าใจและการยอมรับความเป็นจริงตามธรรมชาติ ผู้เรียนสามารถรับรู้และเข้าใจความเป็นจริงที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ เข้าใจความเชื่อมโยงของสรรพสิ่ง เข้าใจกฎเกณฑ์ของธรรมชาติที่สิ่งต่าง ๆ เกิดขึ้นตามปัจจัยของตัวมันเอง โดยที่ผู้เรียนไม่สามารถเข้าไปควบคุมให้เป็นไปตามความต้องการของตนเองได้ ผู้เรียนให้ความสนใจกับตนเองน้อยลง ทำให้เห็นตัวเองได้ชัดเจนและยอมรับความเป็นจริง และเกิดความเข้าใจในความเป็นมนุษย์มากขึ้น ทำให้ผู้เรียนมีจิตใจที่เปิดกว้าง ผ่อนคลาย มีความอ่อนน้อมถ่อมตน และยอมรับทั้งข้อจำกัดและศักยภาพในตนเอง และสรรพสิ่งอื่น ๆ ได้ดีขึ้น ดังรายละเอียดของการสนทนา ต่อไปนี้

“เกิดความเข้มข้นของจุดสนใจที่ตัวเองน้อยลงมาก เพราะเราได้เรียนรู้ชีวิตที่กว้างขึ้น ไม่ได้เอาตัวเองเป็นศูนย์กลางและจะเห็นว่าตัวเองเล็กลง ซึ่งทำให้รู้ว่าคนที่ปฏิบัติธรรมไม่ใช่เทวดา แต่เป็นคนที่เรียนรู้ที่ดีก็ได้ ...ข้างนอกแม้จะดูสับสนอยู่บ้างแต่ข้างในก็สงบสุข แม้ไม่รู้ว่าจะไปอย่างไร แต่เรารู้สึกว่าเราอยู่ได้ เดินต่อไปได้”

(นักศึกษา รุ่นที่ 1 : สันทนาการกลุ่ม)

“เป็นสิ่งมหัศจรรย์ ที่ศูนย์ฯ พาไปเรียนรู้ต่าง ๆ เราได้เห็นความมหัศจรรย์ ซึ่งวันนั้นเราไปเห็นความทุกข์มันกองอยู่ส่วนหนึ่งกับกายเรา เช่น แยกกาย แยกจิต ได้ฝึกในกระบวนการที่เราได้เห็น เห็นความทุกข์ของคนอื่นที่ไม่ใช่ของเรา และการเรียนรู้แบบนี้จะทำให้เราเข้าใจโลก และเราก็อยู่ได้อย่างมีความสุข เราเห็นการแยกแยะแตกต่างของแต่ละส่วน ชอบก็ชอบ ทุกข์ก็ทุกข์”

(นักศึกษา รุ่นที่ 1 : สนนากลุ่ม)

“การอยู่ตรงนี้ ทำให้ยอมรับได้มากขึ้น เพราะทุกคนเป็นคนเหมือนกัน แม้แต่ก่อนจะหาโลกอุดมคติหรือคนดีที่มีอุดมคติ แต่พอเข้าใจเราก็พยายามละกรอบนี้ ออกไปเรื่อยๆ ยอมรับความธรรมดาขึ้น”

(นักศึกษา รุ่นที่ 1 : สนนากลุ่ม)

“จากที่เรียนมาได้ไปเจอภายนอกต่าง ๆ ทำให้เห็นทุกข์มากขึ้น มีปัญหาต่าง เยอะไปหมด ทำให้หันมาคิดว่าเราเองที่เรียนมาทางด้านนี้ เราจะช่วยสังคมอย่างไร และหลายครั้งรู้สึกว่ามีปัญหาต่าง ๆ รุมเร้าเข้ามาเยอะมาก ซึ่งรู้สึกว่าพอที่จะรับรู้ และเราจะทำอย่างไรดี”

(นักศึกษา รุ่นที่ 1 : สนนากลุ่ม)

การจัดกิจกรรมการเรียนรู้การเปลี่ยนแปลงในตัวผู้เรียนบนฐานแนวคิดจิตปัญญาศึกษาในอุดมศึกษาเป็นการจัดการเรียนรู้ที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาศักยภาพทั้งทางกาย ใจ ความความคิด และความสัมพันธ์ที่สามารถเรียนรู้และพัฒนาซึ่งกันและกัน จากการศึกษาครั้งนี้จึงได้ข้อค้นพบอย่างชัดเจนว่า การพัฒนาแต่ละด้านส่งผลกระทบต่อและเกื้อหนุนต่อการเปลี่ยนแปลงในตนเองของผู้เรียนดัง 3 มิติข้างต้นคือ การเข้าใจและยอมรับตนเอง การเข้าใจและการยอมรับผู้อื่น และการเข้าใจและการยอมรับความเป็นจริงตามธรรมชาติ

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาเรื่อง กรณีศึกษารูปแบบการจัดการเรียนรู้บนฐานจิตตปัญญาศึกษาในอุดมศึกษา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบการจัดการเรียนรู้บนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาในอุดมศึกษา และศึกษาผลการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากกระบวนการจัดการเรียนรู้บนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษา โดยใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพในรูปแบบการศึกษาเฉพาะกรณี (Case study) ของสถาบันอุดมศึกษา ได้แก่ สาขาวิชาจิตตปัญญาศึกษาและการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหิดล วิทยาเขตศาลายา ผู้วิจัยใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลคือ ศึกษาบริบททั่วไปและหลักสูตรของกรณีศึกษา การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์แบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ การวิเคราะห์เอกสาร และการล้อมวงสนทนาโดยผ่านกระบวนการสนทนาแบบสุนทรียสนทนาตามวิธีการปฏิบัติของแนวคิดจิตตปัญญา เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วย แบบสังเกตรูปแบบการจัดการเรียนรู้บนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาในอุดมศึกษา แนวทางการสัมภาษณ์และสนทนา แบบบันทึกการสังเกตการณ์จัดการเรียนรู้ แบบบันทึกข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสาร แบบบันทึกการสังเกตคุณลักษณะของผู้เรียน และแบบบันทึกการสัมภาษณ์และการสนทนา

สรุปผลการวิจัย

1. รูปแบบการจัดการเรียนรู้บนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาในอุดมศึกษา

รูปแบบการจัดการเรียนรู้บนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาในอุดมศึกษาตั้งอยู่บนปรัชญาพื้นฐานของกระบวนการเรียนรู้แนวจิตตปัญญาคือ ความเชื่อมั่นในความเป็นมนุษย์ว่าแต่ละคนมีศักยภาพภายในที่สามารถพัฒนาได้อย่างต่อเนื่อง โดยอาศัยความสามารถในการเข้าใจตนเองผ่านการรับฟังอย่างลึกซึ้ง และทัศนะแบบองค์รวมที่มองสิ่งต่าง ๆ เชื่อมโยงกัน โดยจุดมุ่งหมายของกระบวนการจัดการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงแนวคิดจิตตปัญญาประกอบด้วยจุดมุ่งหมายหลักสำคัญสองประการคือ ต้องการให้ผู้เรียนรู้เกิดการเปลี่ยนแปลงขั้นพื้นฐานในตนเองและเกิดจิตสำนึกต่อส่วนรวม การจัดการกระบวนการเรียนรู้บนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาอาจถือได้ว่าไม่มีรูปแบบตายตัว สามารถปรับเปลี่ยนไปตามเนื้อหาและกระบวนการที่หลากหลาย

กระบวนการจัดการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงบนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษานั้นมิใช่การสอน แต่เป็นการสร้างเงื่อนไขให้ศักยภาพภายในที่มีอยู่แล้วสามารถพัฒนาขึ้นได้ เป็นกระบวนการที่มุ่งสร้างเงื่อนไขให้เกิดการเติบโตขึ้นจากภายใน และเป็นกระบวนการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วม ในลักษณะกระบวนการของการสืบค้นร่วม ซึ่งสามารถสรุปได้เป็นหลักการพื้นฐาน 7 ประการ หรือ “หลักจิตตปัญญา 7” หรือ 7C's อันประกอบด้วย การพิจารณาด้วยใจอย่างใคร่ครวญ (Contemplation) หลักความรักความเมตตา (Compassion) การเชื่อมโยงสัมพันธ์ (Connection) การเข้าเผชิญ (Confrontation) หลักความต่อเนื่อง (Continuity) หลักความมุ่งมั่น (Commitment) และหลักชุมชนแห่งการเรียนรู้ (Community) บทบาทของผู้จัดการเรียนรู้และผู้เรียนบนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษานั้น ถือเป็นผู้มีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ซึ่งกันและกันเป็นอย่างมาก ทั้งสองฝ่ายต่างต้องทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตร แบ่งปันทั้งความรู้และเรียนรู้ร่วมกัน ครูผู้จัดการเรียนรู้นั้นเป็นผู้ที่คอยกระตุ้นให้ผู้เรียนรู้เกิดการสะท้อนตนเอง สามารถเกิดความตระหนักรู้ จนบรรลุถึงตัวตนที่แท้จริงจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในตัวผู้เรียนได้ ส่วนผู้เรียนแสดงบทบาทเป็นทั้งผู้ฟังที่ดีและผู้พูดที่ดี โดยมีการรับฟังอย่างลึกซึ้ง อย่างตั้งใจ อย่างมีสติ และพูดในสิ่งที่ถูกใคร่ครวญมาก่อน ไม่ด่วนสรุปด่วนตัดสิน มีความเข้าใจตนเองและผู้อื่น ผู้เรียนจะต้องมีเวลาใคร่ครวญตามลำพัง และใช้เวลาอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างเป็นกัลยาณมิตร การจัดการเรียนรู้บนฐานจิตตปัญญาศึกษาใช้การวัดและประเมินผลโดยการใชักระบวนการหรือใช้กระบวนการร่วมกัน ประกอบด้วย การประเมินตนเอง (เรียกว่าบุคคลที่ 1 หรือทัศน์ 1) การประเมินโดยมีส่วนร่วมของเพื่อนร่วมชั้นเรียน (เรียกว่าบุคคลที่ 2 หรือทัศน์ 2) และการประเมินโดยผู้เชี่ยวชาญหรืออาจารย์ (เรียกว่าบุคคลที่ 3 หรือทัศน์ 3) โดยพิจารณาตามความเหมาะสมในแต่ละวิชาการวัดและประเมินผลดังกล่าวนั้นจะอาศัยเครื่องมือในการวัด คือ การมีส่วนร่วม (Participation) การเขียนบันทึกการเดินทาง (Journal) การทำโครงการย่อย (Mini Project) และการทำโครงการ (Project)

2. ผลการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการจัดการเรียนรู้บนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาในอุดมศึกษา

จากการศึกษาผลการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการจัดการเรียนรู้บนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาในอุดมศึกษา ผู้วิจัยศึกษาลักษณะการเปลี่ยนแปลงของผู้เรียนที่เกิดขึ้นจากการรับรู้ถึงความคิด ความรู้สึก และการกระทำต่างๆ ของตนเอง พบว่า ผู้เรียนทุกคนมีความเห็นสอดคล้องกันว่า ตนเองเกิดการมีสติรู้ตัวและมีสติอยู่กับปัจจุบันขณะทำให้ผู้เรียนสามารถควบคุมพฤติกรรมของตนได้ดีขึ้นทั้งทางวาจาและการกระทำ ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงตนเอง และปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นอย่างเป็นรูปธรรม ผู้วิจัยสรุปสิ่งที่เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในตัว

ผู้เรียนออกเป็น 3 มิติคือ การเข้าใจและยอมรับตนเอง การเข้าใจและการยอมรับผู้อื่น และการเข้าใจและการยอมรับความเป็นจริงตามธรรมชาติ

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในตัวผู้เรียนด้านการเข้าใจและการยอมรับตนเอง พบว่า ผู้เรียนเกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านความคิดเกี่ยวกับตนเองทั้งด้านบวกและด้านลบ เกิดความเข้าใจปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับตนเอง จนทำให้เห็นประเด็นปัญหาต่าง ๆ ของตัวเองชัดเจน กล้าเผชิญหน้ากับตนเอง ยอมรับตัวเองได้มากขึ้น มิติด้านการเข้าใจและการยอมรับผู้อื่น พบว่า ผู้เรียนเกิดการรับฟังจากเสียงภายในตนเองมากขึ้น ทำให้เกิดการยอมรับมุมมอง เกิดความเคารพ และการยอมรับผู้อื่น เกิดการเข้าใจและยอมรับอย่างแท้จริงจนทำให้มองผู้อื่นได้ตามที่เป็นจริงโดยไม่ตั้งอยู่บนความคาดหวังของตนเอง เข้าใจและเคารพผู้อื่นอย่างที่เขาเป็น โดยไม่ตัดสินตามอคติของตนเอง อีกทั้งผู้เรียนยังเกิดความไว้วางใจ เชื่อมั่นในความเป็นมนุษย์และศักยภาพของผู้อื่นซึ่งทำให้ย้อนกลับมาเชื่อมั่นความเป็นมนุษย์ของตนเองมากขึ้น และเกิดการเรียนรู้ที่กว้างขวางขึ้นจากการยอมรับความแตกต่างและนำความต่างต่างนั้นมาใคร่ครวญภายในตนเอง ยอมรับได้ว่ามีมุมมองอื่นที่แตกต่างและตระหนักถึงข้อจำกัดของตนเอง ทำให้เกิดความอ่อนน้อมถ่อมตน ผู้เรียนยังเกิดการพัฒนาทักษะในการสร้างความสัมพันธ์กับผู้อื่นอย่างสร้างสรรค์บนฐานของความรัก ความเข้าใจ และความเคารพซึ่งกันและกัน และเกิดความรู้สึกผูกพันกับมนุษยชาติ เพราะเข้าใจถึงความเป็นมนุษย์ เป็นเพื่อนร่วมทุกข์ เห็นความเชื่อมโยงระหว่างตนเองกับผู้อื่น เรากับเขา ทำให้เกิดจิตใหญ่ ลดความเห็นแก่ตัว มีจิตสาธารณะที่มุ่งสร้างสรรค์สังคมที่ดีงาม และมีความสุขอย่างแท้จริง ซึ่งมีผลต่อความสัมพันธ์ของตนกับคนรอบข้างในชีวิต

และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในมิติด้านการเข้าใจและการยอมรับความเป็นจริงตามธรรมชาติของผู้เรียนพบว่า ผู้เรียนสามารถรับรู้และเข้าใจความเป็นจริงที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ เข้าใจความเชื่อมโยงของสรรพสิ่ง เข้าใจกฎเกณฑ์ของธรรมชาติซึ่งสิ่งต่าง ๆ เกิดขึ้นตามปัจจัยของตัวมันเอง โดยที่ผู้เรียนไม่สามารถเข้าไปควบคุมให้เป็นไปตามความต้องการของตนเองได้ ผู้เรียนให้ความสนใจกับตนเองน้อยลง ทำให้เห็นตัวเองได้ชัดเจนและยอมรับความเป็นจริง และเกิดความเข้าใจในความเป็นมนุษย์มากขึ้น ทำให้ผู้เรียนมีจิตใจที่เปิดกว้าง ผ่อนคลาย มีความอ่อนน้อมถ่อมตน และยอมรับทั้งข้อจำกัดและศักยภาพในตนเอง และสรรพสิ่งอื่น ๆ ได้ดีขึ้น

อภิปรายผลการวิจัย

1. รูปแบบการจัดการเรียนรู้บนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาในอุดมศึกษา

กระบวนการจัดการการเรียนรู้เป็นเพียงวิธีหนึ่งที่อาจช่วยให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ แต่ยังมีอีกหลายช่องทางที่มนุษย์เรียนรู้ได้ โดยไม่จำเป็นต้องมีการสอน ช่องทางที่มนุษย์สามารถเรียนรู้ได้ เช่น การอ่าน การได้ยิน การได้ลงมือทำ การมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งต่างๆ การมีประสบการณ์ตรง การเลียนแบบผู้อื่น การเล่น การสังเกต นอกจากนี้ บางคนอาจเรียนรู้ด้วยสิ่งที่เรียกว่า สหสัญญาณ หรือ ปัญญาญาณ (Intuition) มนุษย์โดยทั่วไปเรียนรู้จากช่องทางเหล่านี้มากกว่าการเรียนรู้ผ่านการสอน และการเรียนรู้ผ่านช่องทางเหล่านี้ส่งผลไม่เฉพาะกับการรับรู้หรือการจำดังเช่นที่เกิดกับการสอน หากการเรียนรู้จากวิธีการเหล่านี้ก่อให้เกิดความคิดในเชิงจินตนาการและความคิดในเชิงสร้างสรรค์ได้มากกว่าที่เรียนโดยวิธีการสอน (อุทัย ดุลยเกษม, 2544)

จิตตปัญญาศึกษาเป็นการจัดการศึกษาลักษณะหนึ่งซึ่งมิได้ใช้การสอนโดยการบอกกล่าวความรู้จากบุคคลหนึ่งสู่อีกบุคคลหนึ่ง ส่งผลให้ผู้เรียนเกิดปัญญาญาณ สามารถพัฒนาตนเองจากภายในสู่ภายนอก เกิดการเรียนรู้ที่ชัดเจน ถ่องแท้และค่อนข้างถาวร ทั้งนี้แนวคิดจิตตปัญญาศึกษาที่เน้นให้ผู้เรียนได้นำเข้าประสบการณ์อย่างลึกซึ้ง แล้วใช้เวลาใคร่ครวญตามความเป็นจริง เป็นกระบวนการจัดการศึกษาแบบหนึ่งที่เหมาะสมกับผู้เรียนในระดับอุดมศึกษา สอดคล้องกับลักษณะการเรียนรู้ของผู้เรียนในระดับอุดมศึกษา เนื่องจากลักษณะพื้นฐานของแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเอง โดยกระบวนการของจิตตปัญญาศึกษาช่วยให้ผู้เรียนเรียนรู้จะเชื่อมั่นในตนเอง และตอบสนองต่อปัญญาญาณของตน สร้างทัศนคติที่ดีในการเรียนรู้จากตัวตนและประสบการณ์ตรง (Miller, 1994)

การพัฒนาผู้เรียนให้รู้จักตอบสนองต่อปัญญาญาณของตนตามแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาสามารถทำได้หลายวิธี ดังที่สถาบัน Center for Contemplative Mind in Society (2004) ได้รวบรวมวิธีการในการปฏิบัติตามแนวจิตตปัญญาศึกษาไว้ 7 กลุ่ม ได้แก่ ฝึกกับการสงบนิ่ง ฝึกกับการเคลื่อนไหว ฝึกกับกิจกรรมทางสังคม ฝึกกับการฝึกสมาธิ ฝึกกับการพิถีพิถันลง ฝึกกับการสร้างความสัมพันธ์ ฝึกกับการสร้างสรรค์ ดังนั้นการให้ผู้เรียนมีประสบการณ์กับกิจกรรมสุนทรีย์สุนทนา ได้เรียนรู้อย่างผ่อนคลายทางด้านดนตรี ศิลปะ พละ และการพัฒนาจิต (MAPS: music, art, physical and spiritual development) (สุมน อมรวิวัฒน์, 2550) จึงเป็นหนทางหนึ่งในการช่วยให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาปัญญาญาณของตนผ่านแนวทางการสร้างสรรค์ผลงานทางศิลปะได้ สมอง หัวใจ และความเป็นตัวเรานั้นไม่สามารถแยกจากกันได้อย่างเด็ดขาด การเรียนรู้ของมนุษย์จำเป็นต้องมีทั้งปรีชาญาณ ซึ่งเป็นการทำงานของส่วนหัว (สมอง) และ

สัญชาตญาณ ซึ่งเป็นการทำงานในส่วนของจิตใจ โดยมีความเป็นตัวเราอยู่หลังฉากเบื้องหลัง แม้ว่าสมองของมนุษย์มีไว้ให้ขบคิด หากหลายครั้งหลายคราที่การคิดนั้นๆ ไม่สามารถหาข้อสรุปได้ หรือแม้แต่เมื่อนำความคิดมาถ่ายทอดด้วยวิธีต่างๆ ก็ไม่สามารถหาข้อสรุปได้เช่นกัน เนื่องจากปรีชาญาณเป็นเรื่องของความปราดเปรื่อง เป็นเรื่องของการตั้งคำถาม และการใช้ความพยายามในการหาคำตอบ และจากคำตอบก็กลายเป็นคำถามชุดใหม่ไม่รู้จักจบ ในขณะที่ร่างกายไม่สามารถพึ่งพาปรีชาญาณได้เสมอไป การมีชีวิตรอด ตลอดจนการทำงานของอวัยวะต่างๆ ในร่างกายจึงจำเป็นต้องฝากไว้กับสิ่งที่เรียกว่า สัญชาตญาณ ไม่ว่าจะเป็นระบบการหายใจ การเต้นของหัวใจหรือการย่อยอาหาร นอกจากนั้นมนุษย์ยังสามารถพัฒนาสิ่งที่เรียกว่า ปัญญาญาณ ซึ่งเป็นการเข้าใจถึงสภาวะจิตใจทำให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เป็นการรับรู้แบบปิ้งที่ก้าวข้ามตรรกะและเหตุผล ปัญญาเช่นนี้เกิดขึ้นได้ในสภาวะที่ใจสงบนิ่ง ผ่อนคลาย สบายใจ มีสมาธิ ไม่สับสนวุ่นวายไปกับสิ่งต่างๆ (ประพนธ์ ผาสุขยี่ด, 2548) ปัญญาญาณนั้นเป็นปัญญาในระดับสูง เป็นการผสมผสานระหว่างการทำงานของสมองและจิตใจ การเรียนรู้ด้วยความสนุกสนานโดยเฉพาะการเรียนรู้ผ่านกิจกรรมสุนทรีย์จะช่วยให้สมองผ่อนคลายพร้อมรับสิ่งใหม่ และเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Caii, 2004 ; คริสทีน วอร์ด และแจน ดาเลย์, 2549) ทั้งนี้กิจกรรมต่างๆ ที่ผู้เรียนต้องผ่านการรับรู้ด้วยประสาทสัมผัสทั้งหมดของมนุษย์ โดยที่แต่ละบุคคลมีวิธีการเรียนรู้ด้วยการรับรู้สัมผัสที่ประสิทธิภาพแตกต่างกันไป บางคนมีปฏิกริยากับการฟังมากกว่า บางคนเรียนรู้ได้ดีด้วยการมองเห็นหรือบางคนจำเป็นต้องลงมือสัมผัสกระทำ (Jensen, 2000 ; อุษณีย์ อนุรุทธ์วงศ์, 2545)

ปัญญาญาณหรือการเรียนรู้แบบผุดเกิด (Intuition) เป็นการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ และการดำรงอยู่ในตัวมนุษย์ทุกคนตราบนครหาทั้งความคิด ความจำและเหตุผลเข้ามาแทนที่ อีกทั้งความเชื่อตามแนววิทยาศาสตร์เชิงประจักษ์ที่ยอมรับเพียงสิ่งที่สามารถเห็นได้ด้วยตา ทำให้มนุษย์พยายามปฏิเสธการมีอยู่และประสบการณ์ที่ได้รับจากการรู้แบบผุดเกิดนี้ส่งผลให้สูญเสียการพัฒนาปัญญาในส่วนนี้ไปอย่างน่าเสียดาย (เกียรติวรรณ อมาตยกุล, 2536; ประเวศ วะสี, 2547) ดังนั้นผู้จัดการเรียนรู้ในฐานะผู้ก่อลมเกลาก็จำเป็นต้องหาลู่เลียงความสามารถทางปัญญาญาณของเด็กให้คงอยู่ด้วยการเป็นแบบอย่างที่ดี และพัฒนาตนเองให้เป็นผู้ที่มีผัสสะที่ละเอียดอ่อน เข้าใจตนเองและผู้อื่นอย่างตรงตามความเป็นจริง รู้เท่าทันอารมณ์ ความคิด ความสามารถและการแสดงออกของตนเอง เพื่อให้คงไว้ซึ่งความสามารถในการเข้าถึงปัญญาญาณของตน

ทางออกในสังคมไทยที่จิตตปัญญาศึกษาสามารถเป็นทางออกหนึ่งได้นั้น เริ่มต้นด้วยกระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์ การเรียนรู้ของมนุษย์นั้นมีหลายวิถีทาง หนึ่งเป็นการซึมซับรับเอาแบบอย่างของการดำรงชีวิต ซึ่งเราเรียกว่าเป็นการเลียนแบบ เอาอย่าง ทำตาม

วิธีที่สองก็คือ เราเรียนรู้ด้วยการให้และการรับ มีผู้ให้ ซึ่งถือว่ารู้มากกว่า ดีกว่า มาคอยบอกคอยสอน คอยสั่ง ชี้ทาง อธิบาย และผู้รับก็ดูเหมือนว่าจะรับเอาคำสอนนั้น ซึ่งจะรับได้ส่วนหนึ่งมากหรือน้อยก็แล้วแต่ผู้ให้ แต่มีอยู่อย่างหนึ่งก็คือ ผู้รับจะไม่ค่อยเรียนรู้นอกเหนือจากที่ผู้ให้ให้หรือมากเกินไปนัก

วิธีการที่สาม ก็เป็นกระบวนการที่บุคคลได้พบเห็น สังเกต ได้เผชิญปัญหา ได้เผชิญภัยกับความเปลี่ยนแปลงที่บีบคั้น จูงใจ โน้มน้าวจากสิ่งแวดล้อม ไม่ว่าจะป็นมนุษย์หรือธรรมชาติ ไม่ว่าจะป็นความเป็นอยู่ในครอบครัว ชุมชน แล้วเผชิญปัญหานั้นคือ รู้จักคิด ปรับตัว ฝึกปฏิบัติ ให้สามารถมีชีวิตอยู่รอด อยู่ได้ และอยู่ดี วิธีการที่สี่ เป็นวิธีการที่ชีวิตแต่ละคนต้องฝึกฝนตนเองให้รู้จักดู ฟัง สังเกต พินิจพิจารณา ฝึกฝน ตั้งสติ ใช้ปัญญา เพื่อที่จะยืนอยู่ท่ามกลางกระแสลมที่พัดแรงของความเปลี่ยนแปลงในสังคมข่าวสาร ความเจริญทางเทคโนโลยี ทั้งนี้เพื่อจะรู้เท่าทันกับอิทธิพลของบริบทเหล่านั้น สามารถดำเนินชีวิตอยู่ได้อย่างฉลาด เป็นอิสระ พ้นจากความกดขี่บีบคั้น

วิธีการที่สี่นี้เป็นความพยายามของกระบวนการเรียนรู้ที่ทันสมัย มีทฤษฎีมากมาย มีมาตรฐานของเนื้อหาสาระ ตัวชี้วัด ผลผลิต ผลลัพธ์หลายด้าน มุ่งที่จะพัฒนามนุษย์โดยเน้นเป็นส่วน ๆ เช่น การเคลื่อนไหวร่างกาย พัฒนาสมอง Brian-based Learning คือ จะแบ่งมนุษย์ออกเป็นท่อน เรียนรู้จากฐานสมอง ฐานร่างกาย การเคลื่อนไหว การฝึกปฏิบัติด้วยมือทั้งสอง ทฤษฎีใหม่เหล่านี้ช่วยให้มนุษย์ได้คิดเร็ว รู้เร็ว ทำเร็ว และได้ผลสำเร็จ แต่เป็นความรู้ความคิดต่อสิ่งเร้าและปรากฏการณ์ภายนอกกรอบตัวของเรา พร้อมทั้งจะแข่งขัน พร้อมทั้งจะสู้กับทุกสิ่ง ทุกคนทุกเหตุการณ์ วิธีการเรียนรู้แบบนี้แม้จะดีก็เครียด ทุกข์ เรียนเท่าไรก็ไม่รู้จักหมดสิ้น จากการศึกษาพื้นฐานสู่ระดับปริญญาตรี โท เอก และหลังปริญญาเอกไม่รู้จักจบ

และวิธีการที่ห้า เกิดขึ้นจากความตระหนักว่า มนุษย์มีโอกาสพัฒนาการเรียนรู้ อย่างเป็นองค์รวมเชื่อมโยงความรู้จากภายนอกกับความรู้ภายในตน ซึ่งได้เกิดขึ้นมานานแล้วตามวิธีการพัฒนาปัญญาตามนัยยะแห่งพุทธธรรม พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) วิธีการดังกล่าวนี้มีรากฐานมาจากการเปลี่ยนแปลงภายในตนเอง ภายในองค์กร และภายในสังคม วิธีการที่จะให้เกิดปัญญารู้ซึ่งถึงจิตใจของตนเองหรือเรียนจนกระทั่งมีปัญญา จิตใจพ้นจากความทุกข์ ถ้าเป็นพุทธนะเราจะเรียนจนกระทั่งใจเราพ้นจากความทุกข์ วิธีการที่จะเรียนรู้ให้เกิดปัญญาเรื่องจิตใจ

ของเราก็คือ การเรียนรู้ วิธีการเรียนรู้ในศาสนาพุทธนั้นมีสามประการ ประการหนึ่งเรียกว่าเป็น ปัญญาที่ได้จากการอ่านการฟัง ปัญญาที่ได้จากการถ่ายทอดองค์ความรู้ จากการอ่านตำรา ในทางพุทธศาสนาเราเรียกว่า สุตตมยปัญญา ปัญญาชนิดนี้ไม่สามารถที่จะเรียนรู้เรื่องจิตของตนเองได้ ปัญญาชนิดที่สอง จิตตมยปัญญา ปัญญาที่เกิดจากการคิดใคร่ครวญไตร่ตรองวิเคราะห์ วิจัย วิจาร์ณ โดยการใช้เหตุใช้ผล และปัญญาที่เกิดจากการสังเกตการณ์ เข้าไปเรียนรู้ เข้าไปลงมือปฏิบัติ เรียกว่า ภวานมยปัญญา

คำสอนเริ่มต้นของพระพุทธองค์ได้แสดงไว้อย่างชัดเจนว่า รากฐานชีวิตของวิถีพุทธไม่ได้อยู่ที่ความเชื่อหรือการวิเคราะห์เชิงหลักการ แต่คือเส้นทางสู่ประสบการณ์จริงของผู้ปฏิบัติ คำสอนเหล่านั้นไม่ได้เป็นการพยายามอธิบายธรรมชาติของสรรพสิ่งว่าคืออะไร แต่คำสอนเหล่านั้นเป็นไปเพื่อการนำผู้ปฏิบัติไปสัมผัสธรรมชาติของสรรพสิ่งด้วยตัวของเขาเอง เช่นเดียวกับพื้นฐานของการศึกษาแนวพุทธที่ไม่ได้มุ่งเน้นไปที่การศึกษาหัวข้อหลักธรรมในพุทธศาสนาในฐานะเป้าหมายในตัวของมันเอง แต่หลักธรรมเหล่านั้นจำเป็นที่จะต้องถูกทำความเข้าใจในฐานะจุดเริ่มต้นของเส้นทางการเรียนรู้และการฝึกฝนตนเองของผู้เรียน โดยที่อย่างน้อยมันน่าจะสามารถทำให้ผู้เรียนได้สัมผัสคุณค่าของการมองด้านใน แทนที่จะหมกมุ่นอยู่แต่กับหลักทฤษฎีในตำราภายนอกตัว หากจิตตปัญญาศึกษามุ่งแต่ศึกษาทฤษฎีในตำรับตำรา แม้จะเป็นทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับศาสนาหรือเรื่องราวทางจิตวิญญาณตามที เมื่อปราศจากการภาวนาเฝ้ามองดูกระบวนการด้านในเสียแล้ว จิตตปัญญาศึกษาก็ไม่ได้มีอะไรแตกต่างไปจากการศึกษาในรูปแบบเดิมๆ

จอห์น เวลวูด นักจิตบำบัดชาวอเมริกันได้สังเกตเห็นแบบแผนพฤติกรรมที่เกิดขึ้นในหมู่ผู้ที่สนใจเรื่องราวด้านจิตวิญญาณ โดยที่เขาเหล่านั้นใช้ทฤษฎีความรู้ที่ได้จากการฟังและการอ่าน เพื่อสร้างเกราะคุ้มกันตัวตนในลักษณะใหม่ ที่เรียกว่า “ตัวตนทางจิตวิญญาณ” ตัวตนใหม่ที่ว่านี้เกิดจากความรู้อะไรที่เขาได้ศึกษามา แต่เอาเข้าจริงกลับไม่กล้าที่จะสร้างความสัมพันธ์กับอารมณ์ ความรู้สึกและข้อจำกัดที่มีอยู่ในตัวเอง พวกเขาศึกษาเพื่อที่จะเลี่ยงจากการเดินทางด้านใน จอห์น เวลวูด นิยมปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นโดยใช้คำว่า “ทางเบี่ยงจิตวิญญาณ” การเข้าใจเชิงปรัชญามีพลังที่แหลมคม ชัดแจ้ง และตัวผ่านความคลุมเครือ อันมีเอกลักษณ์และก่อให้เกิดประโยชน์ในบางสถานการณ์ ทว่าสิ่งที่ก่อให้เกิดประโยชน์หาใช่เป็นตัวหลักการเอง แต่เป็นผลของสภาวะความขัดแย้ง ที่จะเป็แรงดลใจให้ผู้เรียนนำไปปฏิบัติสู่การดำรงอยู่ในภาวะการณ์ที่นั่นนั้นโดยสมบูรณ์ การยึดมั่นในหลักปรัชญานอกจากจะไม่ก่อให้เกิดผลดีใด ๆ ยังเป็นอุปสรรคต่อเส้นทางการฝึกฝนตนเองอีกด้วย จึงอาจกล่าวได้ว่าคุณค่าสูงสุดของพุทธศาสนาไม่ได้อยู่ที่หลักการและความเชื่อ แต่อยู่ที่วิถีและการเดินทางที่เราจะต้องฝึกฝนในชีวิตจริง เมื่อใดที่

ความรู้ถูกนำเข้ามาสู่ใจ ใคร่ครวญ หลอมรวมเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ด้านในของผู้เรียน พลังอันแหลมคมของมันก็จะช่วยตัดผ่านเมฆหมอกของความเชื่อให้เราได้สัมผัสความหมายของความรู้ในประสบการณ์ของเราเอง นี่คือคุณค่าของความรู้ในแง่มุมมองของจิตตปัญญาศึกษาที่จะช่วยให้เราได้กลับไปสู่ภาวะเดิมแท้ของจิตใจที่เปิดกว้าง เมื่อเราสามารถสร้างความสัมพันธ์กับความรู้ทุกแขนงที่ถูกสอนกันในห้องเรียน ด้วยกระบวนการเฝ้ามองประสบการณ์ด้านใน เมื่อนั้นคุณค่าและความหมายของจิตตปัญญาที่แท้จริงก็จะปรากฏออกมาให้เห็นประจักษ์

จิตตปัญญาศึกษาเป็นลักษณะการจัดการเรียนรู้แบบหนึ่ง ซึ่งสามารถหล่อเลี้ยงและพัฒนาปัญญาญาณภายในของมนุษย์ได้ โดยผ่านกิจกรรมต่างๆ ที่เปิดพื้นที่ให้บุคคลมีเวลาสงบนิ่งอยู่กับตนเอง เรียนรู้ และทำความรู้จักตนเอง ทั้งในมิติทางกาย และมิติทางจิตใจ เพื่อให้พร้อมที่จะรับรู้ความจริงที่มีอยู่บนโลกภายนอก แม้ว่าจิตตปัญญาศึกษาจะเป็นการพัฒนาความรู้ภายในตนและการคิดวิเคราะห์ตนเองอย่างถ่องแท้ แต่ก็ไม่ได้หมายความว่า จะคับแคบอยู่ภายในตนเป็นปัจเจก การเรียนรู้แบบนี้เชื่อมโยงความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ธรรมชาติ เพื่อนมนุษย์ และสังคมส่วนรวม จิตตปัญญาศึกษาไม่ได้ปฏิเสธกระบวนการเรียนรู้ในศาสตร์สาขาต่างๆ แต่เป็นกระบวนการเรียนรู้อย่างเข้าใจในศาสตร์และศิลป์ที่สูงยิ่งๆ ขึ้นไป แต่ในขณะที่เดียวกันก็ฝึกฝนตนเองให้พากเพียร หยั่งรู้เข้าไปในความคิดจิตใจตนเอง เปรียบเหมือนต้นไม้แต่ละต้น แผ่กิ่งก้านสาขาสูงขึ้นไป เป็นไม้ใหญ่สักเพียงใดก็ตาม รากของต้นไม้ นั้นก็ยังลึก หยั่งลึก แผ่ขยายลงใต้ผืนดินหาไม่แล้วไม้นั้นก็ยืนต้นอยู่ไม่ได้เพราะขาดความสมดุลฉันใด มนุษย์ก็พัฒนาตนในทำนองเดียวกัน

แนวคิดจิตตปัญญาศึกษาเป็นกระบวนการเรียนรู้ด้วยใจอย่างใคร่ครวญ สรุปคือเป็นการเรียนรู้ด้วยหัวใจ ใช้ใจเรียน ใช้สติเรียน เน้นการพัฒนาด้านใน เพื่อให้เกิดความตระหนักรู้ถึงคุณค่าของสรรพสิ่ง ลดอคติ เกิดความรัก ความเมตตา อ่อนน้อมต่อธรรมชาติ มีจิตสำนึกต่อส่วนรวม สามารถเชื่อมโยงศาสตร์ต่างๆ มาประยุกต์ใช้ในชีวิตอย่างสมดุล จิตตปัญญาศึกษาและการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงมีจุดเด่นของกระบวนการเรียนรู้ มีเครื่องมือ มีวิธีการที่ทำให้กลุ่มคนที่แตกต่างกันหลากหลายได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ยอมรับซึ่งกันและกัน รู้ลึกและรับรู้คุณค่าของกัลยาณมิตร และผู้เรียนรู้จะต้องฝึกฝนภาวนาจนเกิดความตระหนักรู้ด้วยตนเอง บัดนี้จิตตปัญญาศึกษาเกิดขึ้นแล้วที่เป็นมหิดลโมเดล มหิดลโมเดลเกิดจากห้องกระจกเล็ก ๆ กลางสวนสวยสู่มหาวิทยาลัยมหิดล และกำลังจะแพร่ขยายไปสู่สถาบันการศึกษาต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง

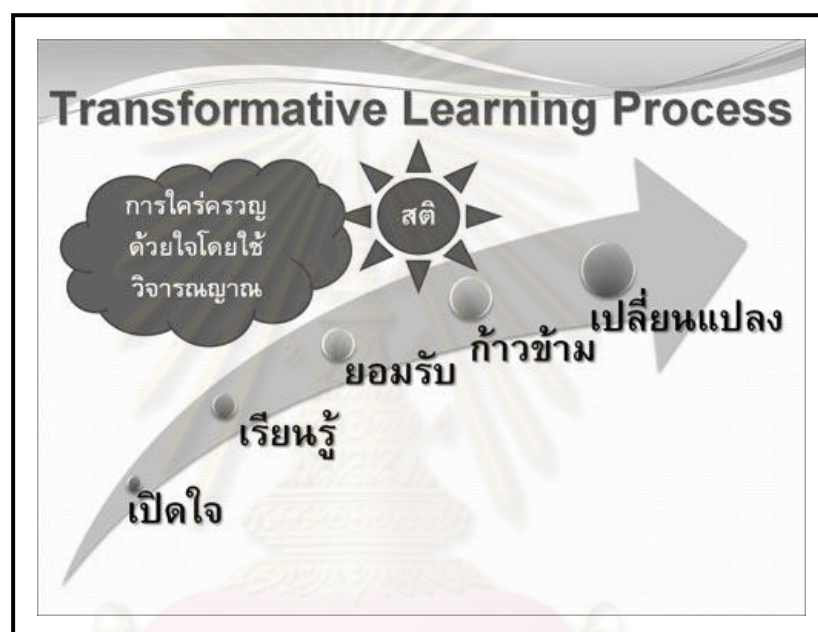
2. ผลการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการจัดการเรียนรู้บนฐานแนวคิด จิตตปัญญาศึกษาในอุดมศึกษา

การนำเอาความเป็นจิตตปัญญาที่เคยมีอยู่จากยุคดั้งเดิมมาสู่การเปลี่ยนแปลงให้เข้ากับยุคสมัยใหม่ ปลุกฟื้นชีวิตชีวาของมรดกทางจิตวิญญาณและทางปัญญาที่ตกทอดมาจากคนรุ่นก่อน การปรับเปลี่ยนกิจกรรมในชั้นเรียนให้สามารถบ่มเพาะความตระหนักรู้ และการคิดเชิงวิพากษ์จะช่วยให้เกิดความตระหนักถึงเป้าหมายที่จะพัฒนามนุษย์ที่สมบูรณ์ได้ ดังนั้นการจะทำให้จิตตปัญญาศึกษาเข้ามามีบทบาทมากขึ้นในระบบการศึกษาโดยเฉพาะอย่างยิ่งระดับอุดมศึกษา คือ การให้กระบวนการทางจิตปัญญามีความหมายและเอื้อประโยชน์ต่อสุขภาพะ ชีวิต ความเป็นอยู่ และการเผชิญกับปัญหาในสังคมโลกปัจจุบัน

ผลการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากกระบวนการจัดการเรียนรู้บนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาในอุดมศึกษานั้นพบว่า กิจกรรมที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของผู้เรียนรู้ที่สามารถนำไปใช้ได้ผลคือ การได้ฝึกสติโดยการทำสมาธิก่อนเรียน ซึ่งนับเป็นกิจกรรมที่มีความสำคัญ และมีการนำไปใช้กันอย่างแพร่หลายในการจัดการเรียนรู้ในโลกตะวันตก จาก การตระหนักในผลของการทำให้ผู้เรียนรู้ได้กลับมาอยู่กับความสงบก่อนเริ่มกระบวนการเรียนรู้ หลังจากผ่านความจอบแจ วุ่นวายของบรรยากาศภายนอกห้องเรียนก่อนเข้ามาสู่ชั้นเรียน ในประเทศไทยได้มีกิจกรรมการฝึกสมาธิในชั้นเรียนมาเป็นเวลานานแล้ว แต่ส่วนใหญ่เป็นการจัดการเรียนรู้ในระดับประถมและมัธยมเท่านั้น และไม่สามารถทำให้ผู้เรียนรู้เกิดทัศนคติที่ดีต่อกิจกรรมประเภทนี้ได้ จึงควรที่ผู้จัดการเรียนรู้จะได้ทำให้ผู้เรียนรู้ได้เห็นความสำคัญของการพัฒนาสติสมาธิในชีวิตประจำวันโดยผ่านกิจกรรมที่หลากหลาย นอกเหนือจากการทำสมาธิและฝึกสติร่วมกันยังมีกิจกรรมสุนทรียสนทนาเป็นกิจกรรมที่มีความสำคัญในการสร้างพื้นที่แห่งความไว้วางใจ และพื้นที่ปลอดภัยให้เกิดขึ้น ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเรียนรู้ร่วมกันอย่างอิสระ ไม่ต้องกลัวการถูกตัดสิน ทำให้ผู้เรียนรู้ฝึกการแสดงเคารพในความเท่าเทียมกัน และในศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ เป็นการพัฒนาให้เกิดทักษะการคิดเชิงวิพากษ์ การฝึกทักษะการฟังอย่างลึกซึ้ง อีกกิจกรรมหนึ่งที่มีผลต่อการเรียนรู้ที่นำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงด้านในคือ การเขียน Journal ซึ่งเป็นกิจกรรมให้นักศึกษาได้มีโอกาสไตร่ตรองถึงเหตุการณ์ เรื่องราวและความคิด ความเห็นที่บังเกิดขึ้นมาในแต่ละครั้ง ทำให้ได้เห็นตนเอง และเป็นเสมือนกระจกหรือภาพฉายให้ได้รู้จัก และเกิดการยอมรับตนเองได้มากขึ้น ผู้จัดการเรียนรู้จะต้องสามารถเป็นกระจกสะท้อนให้ผู้เรียนรู้ได้มองเห็นตนเองผ่านการตั้งคำถามให้คิดใคร่ครวญ หรือการชี้ให้เห็นเพื่อให้เกิดการยอมรับโดยการเขียนโต้ตอบกับผู้เรียน กิจกรรมต่างๆ เหล่านี้ล้วนเป็นกิจกรรมที่สนับสนุนให้เกิดการฝึกฝนเพื่อพัฒนาความตระหนักรู้ (mindfulness) ในตัวผู้เรียน และยังฝึกให้ผู้เรียนรู้จักใคร่ครวญจนเห็นสิ่งต่าง ๆ

ได้ตามความเป็นจริง และยังทำให้เปิดโลกทัศน์มุมมองใหม่ต่อโลกและชีวิต การจัดกิจกรรมที่มีความหลากหลายทำให้ผู้เรียนได้มีโอกาสเลือกวิธีการที่เหมาะสมกับตนเองนำไปฝึกปฏิบัติในชีวิตประจำวัน สิ่ง que ผู้จัดการเรียนรู้ควรคำนึงถึงในการจัดกิจกรรมนอกจากความหลากหลายแล้วยังควรส่งเสริมให้ผู้เรียนรู้เห็นความสำคัญและได้นำไปใช้ประโยชน์ต่อชีวิตได้จริง มิใช่เพียงแค่กิจกรรมในชั้นเรียนเท่านั้น

แผนภาพที่ 5.1 กระบวนการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง

กระบวนการจัดการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง (Transformative Learning Process) ที่เกิดขึ้นบนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษานั้นส่งผลแห่งการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในตัวผู้เรียน สอดคล้องตามทฤษฎีการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงของ Boyd และ Myers (Boyd and Myers, 1998 อ้างถึงใน ธนา นิลชัยโกวิทย์, 2551) ที่มองว่ากระบวนการที่เป็นหัวใจของการเปลี่ยนแปลงคือ การมองเห็นอย่างถ่องแท้ (discernment) ซึ่งประกอบด้วย การเปิดรับ (receptivity) การยอมรับ (recognition) และการตัดใจ (grieving) เริ่มต้นจากการเปิดใจและน้อมรับสารหรือมุมมองที่มีการให้ความหมายที่แตกต่างออกไปจากเดิม ตามมาด้วยการยอมรับสิ่งที่ได้เรียนรู้ใหม่ มองเห็นสิ่งที่ต้องเปลี่ยนแปลง และขั้นสุดท้ายซึ่งเป็นขั้นที่สำคัญที่สุดคือ การตระหนักว่าแบบแผนหรือการรับรู้เก่า ๆ ของตนไม่เหมาะสม หรือไม่สอดคล้องกับความเป็นจริง จำเป็นจะต้อง

แก้ไขปรับปรุง จึงเกิดการรับหรือสร้างวิถีใหม่ขึ้นในตนเองและบูรณาการสิ่งใหม่เข้าในบุคลิกภาพเดิมของตน

มนุษย์เรารับรู้และสัมพันธ์ต่อตนเองและโลก 3 ทางด้วยกันคือ ความคิด ความรู้สึก และปฏิกิริยาทางกายหรือการกระทำ แต่ละคนจะใช้พลังแต่ละด้านไม่เท่ากัน บางคนถนัดใช้ความคิด บางคนถนัดใช้ใจหรืออารมณ์ความรู้สึก และบางคนถนัดใช้สัญชาตญาณและการลงมือทำเป็นหลัก (สันติโรภิกขุ, 2544) ดังนั้น การมีสติรู้สึกตัวหรือการคิดใคร่ครวญตนเองด้วยใจโดยใช้วิจารณ์ญาณ น่าจะเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้เกิดกระบวนการการเปิดใจ เพื่อการเรียนรู้ที่จะเข้าใจและยอมรับสิ่งที่เกิดขึ้นกับทั้งตนเอง คนรอบข้าง ตลอดจนกฎเกณฑ์ของธรรมชาติและสรรพสิ่งทั้งหลาย อีกทั้งใช้ความคิด ความรู้สึก และการปฏิบัติ ที่ล้วนแต่เป็นฐานของปัญญาเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน เกิดการพัฒนาปัญญาและความสมดุลระหว่างกาย ใจ และความคิด พร้อมที่จะก้าวข้ามเข้าสู่การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตอย่างสมดุลทั้งในด้านความจริง ความดี และความงาม

อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเป็นกระบวนการที่อาจเกิดขึ้นในหลายลักษณะทั้งที่รู้ตัวผ่านกระบวนการใคร่ครวญอย่างจริงจังและที่ไม่รู้ตัวอันเป็นผลสืบเนื่องจากประสบการณ์ที่ได้สะสมไว้ และค่อย ๆ พัฒนาให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างช้า ๆ ในลักษณะค่อยเป็นค่อยไป หรืออาจเกิดขึ้นอย่างฉับพลัน เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัดเจนก็ได้ (Mezirow, 2000) นอกจากนั้นยังอาจเกิดได้ทั้งจากการปรับกรอบอ้างอิงที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมเชิงภววิสัย (Objective reframing) ซึ่งเป็นการใคร่ครวญเกี่ยวกับข้อสรุปหรือสมมุติฐานของบุคคลอื่น จาก การอ่าน การวิเคราะห์ปัญหา หรือการเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติ เช่น การเรียนรู้ในชุมชน และการตีความเรื่องราวชีวิตของตนเองใหม่ เกิดจิตสำนึกทางการเมือง สังคมและวัฒนธรรมใหม่ มองบทบาทของตนทั้งในการทำงานและความสัมพันธ์ส่วนตัวใหม่ ทบทวนกระบวนการเรียนรู้และกรอบอ้างอิงของตนเองใหม่

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการจัดการเรียนรู้บนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาในอุดมศึกษาครั้งนี้ หรือ Contemplative Education in Higher Education มีจุดมุ่งหมายที่ต้องการให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในตน และเชื่อมโยงสู่การเปลี่ยนแปลงสังคมและโลกด้วย ในแง่มุมหนึ่งของจิตตปัญญาศึกษา จึงเป็นการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงอีกแบบหนึ่ง แต่ด้วยที่มาต่างกัน คือ การที่ทฤษฎีการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะของมาสโลว์ ถูกพัฒนาขึ้นมาในฐานะทฤษฎีทางการศึกษา ในขณะที่จิตตปัญญาศึกษาพัฒนาขึ้นมาจากรากฐานการปฏิบัติและการฝึกฝนจริง ทำให้มีจุดแตกต่างที่สำคัญระหว่างจิตตปัญญาศึกษากับทฤษฎีการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงอยู่สองประการคือ ประการแรก จิตตปัญญาศึกษาเน้นการปฏิบัติที่เป็นจริง

มากกว่าทฤษฎี ไม่มีการสร้างนิยามและขั้นตอนการเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจนในเชิงกระบวนการ เนื่องจากแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาวางอยู่บนฐานของปัญญาในการเข้าถึงความจริง และกระบวนการที่สนองศรัทธาที่เน้นความเกี่ยวเนื่องเชื่อมโยงของสรรพสิ่งและมองเห็นว่าการเปลี่ยนแปลงสามารถเกิดขึ้นจากเหตุปัจจัยที่หลากหลาย จึงไม่สามารถกำหนดอย่างตายตัวได้ว่าขั้นตอนการเปลี่ยนแปลงจะเป็นอย่างไรและจะกำหนดให้เกิดขึ้นอย่างไร สิ่งที่ทำได้มีเพียงการสร้างเงื่อนไขที่ดีที่สุดเพื่อ “เอื้อ” ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นเท่านั้น และอีกประการหนึ่ง จิตตปัญญาศึกษาจะเน้นกระบวนการและวิธีการในการเรียนรู้ที่มีลักษณะเป็นองค์รวมและเน้นวิธีเฉพาะที่จะทำให้เกิดการน้อมสวใจอย่างใคร่ครวญ (Contemplation) ซึ่งเป็นเพียงการใคร่ครวญด้วยความคิดเท่านั้น แต่เป็นการใคร่ครวญและรับรู้แบบองค์รวมด้วยกาย ใจ ความคิด และจิตวิญญาณ โดยผ่านวิธีการต่าง ๆ ที่ใช้สมาธิ สติและการตระหนักรู้อย่างทั่วพร้อมเป็นฐาน

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

การเร่งบูรณาการจิตตปัญญาศึกษาเข้าในระบบการศึกษาอย่างเป็นทางการโดยไม่คำนึงถึงความสูงงอมและความพร้อมของระบบ ขาดครู อาจารย์ที่มีประสบการณ์และความสนใจด้านจิตตปัญญาศึกษามากพอ ขาดรากฐานชุมชนแนวปฏิบัติที่เข้มแข็งในสถาบันศึกษานั้นๆ รวมทั้งขาดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งจากผู้บริหารและบุคลากรของสถาบัน อาจทำให้เกิดขึ้นของจิตตปัญญาศึกษาเป็นเพียงแค่รูปแบบหรือหลักการที่ขาดชีวิต เนื่องจากหัวใจสำคัญของจิตตปัญญาศึกษาอยู่ที่มนุษย์ซึ่งเป็นศูนย์กลางแห่งการเรียนรู้ภายใต้บริบทเชิงระบบที่เหมาะสม ดังนั้น การพัฒนาทั้งมนุษย์และระบบจึงควรสอดประสานกันอย่างเป็นองค์รวม เพื่อให้เกิดการเรียนรู้แนวจิตตปัญญาศึกษาที่สามารถเกิดขึ้นอย่างเป็นจริงได้โดยยังคงยึดกุมหัวใจสำคัญดังกล่าวมาข้างต้นได้ ในทางปฏิบัติ การเตรียมพร้อมที่จะบูรณาการแนวคิดการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงและจิตตปัญญาศึกษาเข้าในระบบการศึกษาแบบเป็นทางการ ควรเริ่มต้นดังนี้

1. ควรรณรงค์ให้เกิดความเข้าใจและเห็นความสำคัญของการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงและจิตตปัญญาศึกษาในสังคมและในองค์กรอย่างทั่วถึง เพื่อให้เกิดฉันทามติและความมุ่งมั่นร่วมกันของชุมชนในการผลักดันให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ตามแนวทางนี้

2. ครูผู้จัดการเรียนรู้เป็นปัจจัยสำคัญที่สุดในกระบวนการจัดการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงบนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษา เพราะครูผู้จัดการเรียนรู้ต้องใช้ตนเองและความรู้ของตนเป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้ และสร้างให้เกิดสภาวะที่เอื้อต่อ

การเรียนรู้ในแนวคิดปัญญา ซึ่งเป็นการศึกษาที่สัมพันธ์เชื่อมโยงกับชีวิต และมุ่งเปลี่ยนแปลงชีวิต การเริ่มต้นจากการพัฒนากลุ่มครูผู้จัดการเรียนรู้ โดยเฉพาะกลุ่มที่มีพื้นฐานและมีความสนใจใน ด้านนี้อยู่แล้ว จึงน่าจะเป็นนโยบายที่สำคัญในระยะต้นในการสร้างรากฐานที่มั่นคงของ กระบวนการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงแนวคิดปัญญาศึกษา

3. ควรสร้างและบ่มเพาะชุมชนแนวปฏิบัติที่เกื้อหนุนการเรียนรู้เพื่อ การเปลี่ยนแปลงและจิตปัญญาในองค์กรให้เป็นฐานในการเรียนรู้ที่เข้มแข็ง สามารถพัฒนาและ ขยายการเรียนรู้ให้มีความมั่นคงลึกซึ้ง รอบด้านและคมชัดมากขึ้น โดยสามารถกระทำได้ผ่าน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การฝึกปฏิบัติร่วมกัน และการเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ทั้งในด้านกำลังใจ ความมุ่งมั่น ความรู้ และแนวทางในการปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม

4. การนำองค์ความรู้และข้อสรุปจากผลการวิจัยนี้ไปประยุกต์ใช้ จะต้องเริ่มจาก ความเข้าใจในปรัชญาและหลักการพื้นฐานของการจัดกระบวนการเรียนรู้แนวคิดปัญญาศึกษา อย่างลึกซึ้งก่อน โดยอาศัยการเทียบเคียงและใคร่ครวญกับประสบการณ์ของตนเอง ทั้งในแง่ของ การจัดกระบวนการเรียนรู้และการพัฒนาตนเองในอดีตและปัจจุบัน

5. ในการจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงบนฐานแนวคิดจิตปัญญา ศึกษา ผู้จัดการเรียนรู้จะต้องเริ่มต้นจากการกำหนดเป้าหมาย และการศึกษาลักษณะเฉพาะของ กลุ่มตนหรือกระบวนการเรียนรู้ให้ชัดเจนก่อน ไม่ใช่จากรูปแบบของกระบวนการเรียนรู้ที่มีอยู่

6. ด้วยจิตตปัญญาศึกษาเป็นกระบวนการที่มีลักษณะเฉพาะ ควรมีการสร้าง ความเข้าใจในหมู่ผู้บริหารเกี่ยวกับธรรมชาติของเรื่องจิตตปัญญาศึกษาว่าเป็นกระบวนการพัฒนา เรียนรู้ที่ใช้เวลา ต้องอาศัยความต่อเนื่อง และมีระยะเวลาที่ต้องรอคอย จึงอาจไม่สามารถทำนาย ผลการเปลี่ยนแปลงได้อย่างชัดเจน ณ เวลานั้น ๆ และต้องอาศัยเวลาในการเตรียมความพร้อม ก่อนขยายผล

ข้อเสนอแนะสำหรับการทำวิจัยต่อไป

1. ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษารูปแบบการจัดการเรียนรู้บนฐานแนวคิด จิตตปัญญาศึกษาในอุดมศึกษาเพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติ ดังนั้นควรมีการสังเคราะห์ความรู้ จิตตปัญญาศึกษาจากกรณีศึกษาทั้งในและนอกประเทศเพื่อนำมาปฏิบัติใช้สำหรับมหาวิทยาลัย ในบริบทของประเทศไทยเพื่อเป็นแนวปฏิบัติเพิ่มเติม

2. ควรมีการพัฒนาทฤษฎีจิตตปัญญาศึกษาจากบริบทสังคมไทยโดยการวิจัย สืบค้นความรู้ว่าด้วยการเรียนรู้แบบจิตตปัญญา (Contemplation) จากระบบความเชื่อ ศาสนา

และวัฒนธรรมในสังคมไทย พร้อมทั้งศึกษาและพัฒนากระบวนการบริหารจัดการที่เป็นโครงสร้างรองรับจิตตปัญญาศึกษาในสถาบันอุดมศึกษาไทย

3. เพื่อสร้างองค์กรแห่งการเรียนรู้ ควรมีการวิจัยแบบเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาอาจารย์หรือผู้จัดการเรียนรู้ในระดับมหาวิทยาลัย ตลอดจนในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน และระดับการศึกษาปฐมวัย ตามลำดับ ให้มีความเข้าใจแนวคิดจิตตปัญญาและทักษะกระบวนการจิตตปัญญาต่าง ๆ ที่สามารถนำไปใช้ในการจัดการเรียนรู้ได้จริง พร้อมทั้งวิจัยระยะยาวศึกษาวิวัฒผลตัวแปรต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

4. จากการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาผลการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงของผู้เรียนที่ได้เรียนรู้ผ่านกระบวนการจัดการเรียนรู้บนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษา ดังนั้นควรมีการศึกษาความสามารถในการทำงาน การปรับเปลี่ยนตนเอง และการอยู่ร่วมกับผู้อื่นของบัณฑิตจิตตปัญญาศึกษาในอนาคตต่อไป

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- กฤษณมูรติ. (2548). *การศึกษาและสาระสำคัญของชีวิต*. แปลโดยนวลคำ จันภา. กรุงเทพฯ: มูลนิธิอานันทมหิดล.
- กลุ่มจิตวิวัฒน์. (2548). *จิตผลิบาน: อ่อนโยนต่อชีวิต อ่อนน้อมต่อธรรมชาติ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อมรินทร์.
- กอบแก้ว นโมชัยปิบูลย์. (2551). กระบวนการพัฒนาหลักสูตรและแนวทางการจัดการเรียนการสอน: กรณีศึกษาหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาจิตตปัญญาศึกษาและการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง. ใน *การประชุมวิชาการประจำปีเรื่อง จิตตปัญญาศึกษา การศึกษาเพื่อพัฒนามนุษย์*, หน้า 57-75. 31 ตุลาคม - 1 พฤศจิกายน 2551 ณ โรงแรมรามามาการ์เด็นท์ กรุงเทพมหานคร.
- เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. (2543). *การจัดการเครือข่าย: กลยุทธ์สู่ความสำเร็จของการปฏิรูปการศึกษา*. กรุงเทพฯ: ชัคเชส มีเดีย.
- โครงการเอกสารวิชาการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง ลำดับที่ 1. (2552). *หยั่งราก: ก้าวแรกของจิตตปัญญาศึกษาในสังคมไทย*. นครปฐม: ศูนย์จิตตปัญญาศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล.
- โครงการเอกสารวิชาการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง ลำดับที่ 2. (2552). *จิตตปัญญาศึกษาคืออะไร*. นครปฐม: ศูนย์จิตตปัญญาศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล.
- โครงการเอกสารวิชาการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง ลำดับที่ 5. (2552). *รวมคำสอนแนวทางการเรียนรู้แบบจิตตปัญญาศึกษา*. นครปฐม: ศูนย์จิตตปัญญาศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล.
- จารุพรรณ กุลดิลก และคณะ. (2549). *จิตตปัญญา (Contemplative Education)*. นครปฐม: ศูนย์จิตตปัญญาศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล.
- จิรัฐกาล พงศ์ภคเธียร. (2545). *การพัฒนารูปแบบโรงเรียนที่เน้นความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ของนักเรียน*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชาบริหารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- จิรัฐกาล พงศ์ภคเธียร. (2550). *การวิจัยและพัฒนาจิตตปัญญาศึกษาในอุดมศึกษาไทย*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชาพัฒนศึกษา ภาควิชานโยบาย การจัดการ และความเป็นผู้นำทางการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- จุมพล พูลภัทรชีวิน. (2551). *กล้าที่จะก้าวข้าม*. กรุงเทพฯ: สาขาพัฒนศึกษา ภาควิชานโยบาย การจัดการและความเป็นผู้นำทางการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชรินทร์น พุ่มเกษม. (2549). *การศึกษารูปแบบการเรียนการสอนของโรงเรียนพุทธ: การวิจัยพหุ กรณีศึกษา*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชาวิจัยการศึกษา ภาควิชาวิจัย และจิตวิทยาการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธนา นิลชัยโกวิท และอดิศร จันทร์สุข. (2552). *ศิลปะการจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อการ เปลี่ยนแปลง: คู่มือกระบวนการจิตตปัญญา*. กรุงเทพฯ: เอส.พี.เอ็น.การพิมพ์.
- ธนา นิลชัยโกวิท. (2551). *ศิลปะการจัดการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงแนวจิตตปัญญา*. ใน *การประชุมวิชาการประจำปีเรื่อง จิตตปัญญาศึกษาศึกษาการศึกษาเพื่อพัฒนามนุษย์*, หน้า 139-167. 31 ตุลาคม - 1 พฤศจิกายน 2551 ณ โรงแรมรามารการ์เด็นท์ กรุงเทพมหานคร.
- ป. อ. ปยุตโต. (2547). *วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพฯ: ธรรมสาร.
- ป. อ. ปยุตโต. (2548). *สุขภาวะองค์รวมแนวพุทธ*. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.
- ประเวศ วะสี. (2545). *วิถีมนุษย์ในศตวรรษที่ ๒๑: สู่ภพภูมิใหม่แห่งการพัฒนา*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์.
- ประเวศ วะสี. (2550). *ระบบการเรียนรู้ใหม่ไปให้พ้นวิกฤตแห่งยุคสมัย*. กรุงเทพฯ: สำนักงานพิมพ์ ร่วมด้วยช่วยกัน.
- ประเวศ วะสี. (2550). *มหาวิทยาลัยกับจิตตปัญญาศึกษาและไตรยางค์แห่งการศึกษา*. กรุงเทพฯ: สมาคมศิษย์เก่าบัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหิดล.
- ปรีดา เรืองวิชาธร. (2547). *งาน พลังกลุ่ม และความสุข: แนวทางการบริหารแบบพุทธสำหรับ องค์การเปลี่ยนแปลงสังคม*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สวนเงินมีมา.
- แผนงานพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอน. (2551). *คู่มือการเรียนการสอน หลักสูตร ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาจิตตปัญญาศึกษาและการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง ประจำปีการศึกษา 2551-2552*. นครปฐม: ศูนย์จิตตปัญญาศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล.
- พงษ์ธร ตันติฤทธิศักดิ์. (2549). *ผู้ประกอบการไทยกับกระบวนการพัฒนาจิต: การศึกษาด้วยพหุ วิธีวิทยานุกรณาการ*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชาสังคมและมนุษยวิทยา วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2536). *พุทธศาสนากับการพัฒนามนุษย์*. กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). (2542). *วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สยาม.
- พระราชวรมนี. (2529). *พุทธธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย.

อาจอง ชุ่มสาย ณ อยุธยา. (2550). *คุณธรรมนำความรู้ รูปแบบการเรียนการสอนแบบบูรณาการคุณค่าความเป็นมนุษย์*. กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา.

ภาษาอังกฤษ

Cottingham, M. (2005). Developing spirituality through the use of literature in history education. *International Journal of Children's Spirituality* [Online]. 2005. Available from: <http://www.contemplativemind.org/programs/academic/syllabi/cottingham.pdf> [2008, November 4]

Hill, C., Herndon, A., & Karpinska, Z. (2006). *Contemplative practices: Educating for peace and tolerance*. Teachers College Record, volume 108 Number 9 (September 2006): 1768-1779.

Hart, T. (2004). Opening the Contemplative Mind in the Classroom. *Journal of Transformative Education* 2 (January 2004): 29-30.

Trousdale, A.M. (2004). Black and white fire: The interplay of stories, imagination, and children's spirituality. *International Journal of Children's Spirituality* [Online]. 2004. Available from: <http://www.contemplativemind.org/programs/academic/syllabi/trousdale.pdf> [2008, November 4]

Wilber, K. (2006). *Integral Spirituality: A Startling New Role for Religion in the Modern and Postmodern World*. Boston: Integral Books.

Yihong, Fan. (2002). *From holistic worldview to holistic education: Cross-boundary journeys of educators toward integrative learning and integral being*. (Ecuador, Vietnam). Doctoral dissertation, Department of Organizational Behavior Faculty of Education Massachusetts Amherst University.

Zajonc, A. (2006). *Love and knowledge: Recovering the heart of learning through Contemplation*[Online]. Available from: http://www.amherst.edu/magazine/issues/04spring/eros_insight/ [2006, January 14]

ภาคผนวก

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ก
จดหมายขออนุญาตเก็บรวบรวมข้อมูล
เพื่อประกอบการทำวิทยานิพนธ์

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ที่ ศธ ๐๕๑๒.๖(๒๗๕๕)/ว.๔๗๓

คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ถนนพญาไท เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ

๑๕ กรกฎาคม ๒๕๕๒

เรื่อง ขออนุญาตเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อประกอบการทำวิทยานิพนธ์

เรียน รองศาสตราจารย์ ดร. อนุชาติ พวงสำลี

สิ่งที่แนบมาด้วย ๑. แนวทางการศึกษาวิทยานิพนธ์

๒. แผนการศึกษาภาคสนาม

เนื่องด้วย นางสาววิชญา ผิวคำ นิสิตชั้นปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาวิจัยและจิตวิทยาการศึกษา สาขาวิชาวิจัยการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อยู่ในระหว่างดำเนินการวิจัยเพื่อเสนอเป็นวิทยานิพนธ์เรื่อง “กรณีศึกษารูปแบบการจัดการเรียนรู้บนฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาในอุดมศึกษา” โดยมี รองศาสตราจารย์ ดร.ศิริเดช สุชีวะ เป็นอาจารย์ที่ปรึกษา

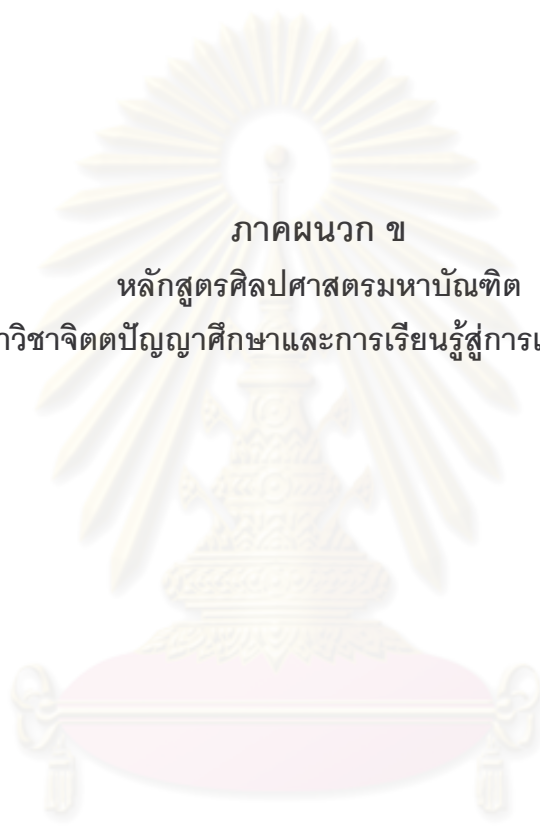
จึงเรียนมาเพื่อขอความอนุเคราะห์จากท่านได้โปรดพิจารณาอนุญาตให้ นางสาววิชญา ผิวคำ ได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล เพื่อประโยชน์ทางวิชาการ และขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์ ดร.ศิริเดช สุชีวะ)
หัวหน้าภาควิชา

ภาควิชาวิจัยการศึกษา

โทรศัพท์และโทรสาร ๐-๒๒๑๘-๒๕๗๘

ภาคผนวก ข
หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาจิตตปัญญาศึกษาและการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาจิตตปัญญาศึกษาและการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง
Master of Arts Program in Contemplative Education and Transformative Learning

1. ชื่อหลักสูตร

ภาษาไทย : ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาจิตตปัญญาศึกษาและการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง

ภาษาอังกฤษ : Master of Arts Program in Contemplative Education and Transformative Learning

2. ชื่อปริญญา

ชื่อภาษาไทย

ชื่อเต็ม : ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

(จิตตปัญญาศึกษาและการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง)

ชื่อย่อ : ศศ.ม. (จิตตปัญญาศึกษาและการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง)

ชื่อภาษาอังกฤษ

ชื่อเต็ม : Master of Arts

(Contemplative Education and Transformative Learning)

ชื่อย่อ : M.A.

(Contemplative Education and Transformative Learning)

3. หน่วยงานรับผิดชอบ

3.1 ศูนย์จิตตปัญญาศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล

3.2 บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล

4. ปรัชญาและวัตถุประสงค์ของหลักสูตร

4.1 ปรัชญาของหลักสูตร

บัณฑิตเป็นผู้มีความเชื่อมั่นในความเป็นมนุษย์ ใฝ่เรียนรู้ ฝึกฝนตนเองอย่างต่อเนื่องและสมดุลทั้งกาย ใจ และจิตวิญญาณ มีความสามารถ ทักษะไปใช้ในการส่งเสริมให้เกิด

การเปลี่ยนแปลง สู้ปัญญา และความรักความเมตตา ทั้งในระดับบุคคล ชุมชน องค์กร และสังคม บนพื้นฐานที่สอดคล้องกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรม

4.2 วัตถุประสงค์ของหลักสูตร มุ่งผลิตบัณฑิตที่

4.2.1 มีความเชื่อมั่นในความเป็นมนุษย์ ใฝ่เรียนรู้ฝึกฝนตนเองอย่างต่อเนื่อง และสมดุลง่ายใจและจิตวิญญาณ

4.2.2 สามารถนำความรู้และทักษะไปใช้ในการส่งเสริมให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับบุคคล ชุมชน องค์กร และสังคม

4.2.3 มีความตระหนัก เข้าใจ และภาคภูมิใจในบทบาท ภาระหน้าที่ คุณค่าและความสำคัญในวิชาชีพของตนเอง มีคุณธรรม จริยธรรม และความรับผิดชอบ

1. กำหนดการเปิดสอน

ภาคการศึกษาที่ 1 ปีการศึกษา 2551

2. คุณสมบัติของผู้เข้าศึกษา

6.1 สำเร็จการศึกษาหลักสูตรปริญญาตรี ทุกสาขาวิชา

6.2 ได้แต่มีระดับคะแนนเฉลี่ยสะสมไม่ต่ำกว่า 2.50

6.3 ผู้ที่มีคุณสมบัตินอกเหนือจากเกณฑ์ข้อ 6.1, 6.2 อาจได้รับการพิจารณา คัดเลือกให้สมัครเข้า ศึกษาตามดุลยพินิจของคณะกรรมการบริหารหลักสูตร และคณบดีบัณฑิต วิทยาลัย

7. การคัดเลือกผู้เข้าศึกษา

ใช้วิธี 1) การสอบข้อเขียน และ 2) สอบสัมภาษณ์หรือวิธีการอื่น ๆ ที่ คณะกรรมการบริหาร หลักสูตรกำหนด การพิจารณาคัดเลือกผู้เข้าศึกษาขั้นสุดท้ายให้อยู่ในดุลย พินิจของคณะกรรมการบริหาร หลักสูตรและคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

8. ระบบการศึกษา

8.1 ใช้ระบบการศึกษาแบบหน่วยกิตทวิภาค

8.2 การคิดจำนวนหน่วยกิต

8.2.1 รายวิชาภาคทฤษฎี ที่ใช้เวลาบรรยายหรืออภิปรายปัญหาไม่น้อย กว่า 15 ชั่วโมงต่อภาคการศึกษาปกติ ให้มีค่าเท่ากับ 1 หน่วยกิต

8.2.2 รายวิชาภาคปฏิบัติ ที่ใช้เวลาฝึกหรือทดลองไม่น้อยกว่า 30-45 ชั่วโมงต่อภาคการศึกษาปกติ ให้มีค่าเท่ากับ 1 หน่วยกิต

8.2.3 การฝึกภาคสนาม ที่ใช้เวลาฝึก ศึกษาดูงาน ศึกษาค้นคว้า ปฏิบัติงานที่ได้รับมอบหมายไม่น้อยกว่า 45 ชั่วโมงต่อภาคการศึกษาปกติ ให้มีค่าเท่ากับ 1 หน่วยกิต

8.2.4 วิทยานิพนธ์ ที่ใช้เวลาการศึกษาค้นคว้าไม่น้อยกว่า 45 ชั่วโมงต่อภาคการศึกษาปกติ ให้มีค่าเท่ากับ 1 หน่วยกิต

9. ระยะเวลาการศึกษา

ระยะเวลาการศึกษาตลอดหลักสูตร ไม่เกิน 2 ปีการศึกษา

10. การลงทะเบียนเรียน

10.1 นักศึกษาต้องลงทะเบียนเรียนแบบเต็มเวลา (full time)

10.2 จำนวนหน่วยกิตในการลงทะเบียนไม่น้อยกว่า 9 หน่วยกิต แต่ไม่เกิน 15 หน่วยกิต ในแต่ละภาคการศึกษาปกติ หรือตามคำแนะนำของอาจารย์ที่ปรึกษา

11. การวัดผลและการสำเร็จการศึกษา

11.1 การวัดผล การวัดผลเป็นไปตามข้อบังคับมหาวิทยาลัยมหิดลว่าด้วยการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา

11.2 เกณฑ์การสำเร็จการศึกษา

(1) ต้องศึกษารายวิชาต่าง ๆ ตามโครงสร้างของหลักสูตร คือ ศึกษารายวิชาไม่น้อยกว่า 25 หน่วยกิต และทำวิทยานิพนธ์ 12 หน่วยกิต รวมจำนวนหน่วยกิตที่ต้องศึกษาตลอดหลักสูตรไม่น้อยกว่า 37 หน่วยกิต โดยต้องได้แต้มระดับคะแนนเฉลี่ยสะสมไม่ต่ำกว่า 3.00

(2) ต้องสอบผ่านภาษาอังกฤษตามเกณฑ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล

(3) ต้องเสนอวิทยานิพนธ์ (ภาษาไทยหรือภาษาอังกฤษ) และสอบผ่านปากเปล่าขั้นสุดท้าย ตามข้อบังคับมหาวิทยาลัยมหิดลว่าด้วยการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา

(4) ผลงานหรือส่วนหนึ่งของผลงานวิทยานิพนธ์ต้องได้รับการตีพิมพ์ หรืออย่างน้อยได้รับการยอมรับให้ตีพิมพ์ในวารสารหรือสิ่งพิมพ์ทางวิชาการ หรือเสนอต่อที่ประชุมวิชาการที่มีรายงานการประชุม

12. อาจารย์ประจำหลักสูตร

ตารางที่ 1 รายชื่ออาจารย์ประจำหลักสูตร

ชื่อ-นามสกุล	คุณวุฒิ	สังกัด
*1. ผศ. กอบแก้ว มโนมัยพิบูลย์	B.Eng. (Civil Engineering), M.Eng. (Architecture and Civil Engineering), Dr.P.H. (Environmental Science)	คณะสิ่งแวดล้อมและ ทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล
*2. ผศ. ดร. จุมพล พูลภัทรชีวิน	ก.ศบ. (คณิตศาสตร์- ภาษาอังกฤษ), M.Ed. (Educational Psychology), Ph.D. (Philosophy of Education/ Futures Studies)	ศูนย์จิตตปัญญาศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล
*3. อ. ดร. จิรัฐกาล พงศ์ภาคเธียร	อ.บ. (ภาษาอังกฤษ), ศษ.ม. (บริหารการศึกษา), ค.ด. (พัฒนศึกษา)	ศูนย์จิตตปัญญาศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล
*4. อ. ดร. หิมพรรณ รักแตงาม	บธ.บ. (การบัญชี), บช.ม. (การบัญชีการเงิน), M.B.A (General Management), อ.ม. (การแปล), Ph.D (Buddhist Studies)	ศูนย์จิตตปัญญาศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล
*5. อ. ดร. ศักดิ์ชัย อนันต์ตรีชัย	B.A. (Advertising), M.A. (Theatre Studies), M.B.A. (Management), Ph.D (Buddhist Studies)	ศูนย์จิตตปัญญาศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล

ชื่อ-นามสกุล	คุณวุฒิ	สังกัด
6. ผศ. นพ.ธนา นิลชัยโกวิทย์	พ.บ., วุฒิปัตริจิตเวชศาสตร์	คณะแพทยศาสตร์ โรงพยาบาลรามธิบดี
7. ผศ. ปาริชาติ สุวรรณบุบผา	ค.บ. (การศึกษา), อ.ม. (ศาสนาเปรียบเทียบ), Th.M. (Systematic Theology), A.M.R.S. (Religious Studies), Ph.D. (Systematic Theology)	คณะสังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

หมายเหตุ * อาจารย์ผู้รับผิดชอบหลักสูตร

13. อาจารย์พิเศษ

หลักสูตรจะพิจารณาแต่งตั้งอาจารย์ผู้เชี่ยวชาญและผู้ทรงคุณวุฒิจากสถาบันต่างๆ เป็นอาจารย์พิเศษ ดังนี้

๑. พระไพศาล วิสาโล
๒. พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี
๓. ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี
๔. ศาสตราจารย์สุมน อมรวิวัฒน์
๕. ศาสตราจารย์ระพี สาคริก
๖. ศาสตราจารย์พรชัย มาตังคสมบัติ
๗. ศาสตราจารย์นายแพทย์วิจารณ์ พานิช
๘. ศาสตราจารย์นายแพทย์ประสาน ต่างใจ
๙. รองศาสตราจารย์ประภาภัทร นิยม
๑๐. รองศาสตราจารย์โสรัจ โภธิแก้ว
๑๑. ผู้ช่วยศาสตราจารย์นายแพทย์ธีระเกียรติ เจริญเศรษฐศิลป์
๑๒. ผู้ช่วยศาสตราจารย์จุมพล พูลภัทรชีวิน
๑๓. อาจารย์ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม
๑๔. อาจารย์อาจอง ชุ่มสาย ณ อยุธยา

๑๕. อาจารย์อมรวิชัย นาครทรรพ
 ๑๖. นายแพทย์โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์
 ๑๗. อาจารย์ทรงพล เจตนาวณิชย์
 ๑๘. อาจารย์ณัฐพิศ วังวิญญู
 ๑๙. อาจารย์อมรา สาขากร
 ๒๐. อาจารย์มิชิตา จำปาเทศ รอดสุทธิ
 ๒๑. อาจารย์ชลลดา ทองทวี
 ๒๒. อาจารย์อดิสร จันทรสุข

14. จำนวนนักศึกษา

ตารางที่ 2 จำนวนนักศึกษาที่คาดว่าจะรับ

ปีการศึกษา	2551	2552	2553	2554	2555
จำนวนที่คาดว่าจะรับ	20	20	20	20	20
จำนวนสะสม	-	40	40	40	40
จำนวนที่คาดว่าจะจบ	-	20	20	20	20

15. สถานที่และอุปกรณ์การสอน

ใช้สถานที่และอุปกรณ์การเรียนการสอนของศูนย์จิตตปัญญาศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล และคณะอื่น ๆ ในมหาวิทยาลัยมหิดล และของเครือข่ายจิตตปัญญาศึกษา เช่น วัดป่าสุคะโต สถาบันอาศรมศิลป์ สถาบันขวัญเมือง เสริมสิขาลัย มูลนิธิสวนพุทธธรรม สถาบันการศึกษาสัตยาไส วัดญาณเวศวิศุกรรม มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เครือข่ายจิตอาสา เป็นต้น

16. ห้องสมุด

16.1 ห้องสมุดในเครือข่ายจิตตปัญญาศึกษา มีตำราที่เกี่ยวข้องกับหลักสูตรนี้ ประมาณ 700 เล่ม

16.2 สำนักหอสมุดและห้องสมุดของคณะ/สถาบันต่าง ๆ มีตำราที่เกี่ยวข้องกับหลักสูตรนี้ประมาณ 1,000 เล่ม วารสาร/นิตยสาร 100 ฉบับ ที่นักศึกษาสามารถใช้อ้างอิงได้ และนักศึกษาสามารถใช้ระบบสืบค้นข้อมูลด้วยคอมพิวเตอร์จากเครือข่ายอินเทอร์เน็ต หรือซีดี-รอม หรือระบบสารสนเทศอื่น ๆ ที่ให้บริการ

17. งบประมาณ

ค่าใช้จ่ายในการผลิตบัณฑิตตลอดหลักสูตรประมาณคนละ 170,000 บาท

18. หลักสูตร

18.1 จำนวนหน่วยกิต รวมตลอดหลักสูตร ไม่น้อยกว่า 37 หน่วยกิต

18.2 โครงสร้างหลักสูตร

จัดการศึกษาตามประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง เกณฑ์มาตรฐานหลักสูตรระดับบัณฑิตศึกษา พ.ศ. 2548 หลักสูตรปริญญาโท แผน ก แบบ ก (2) ดังนี้

18.2.1	หมวดวิชาบังคับ	19	หน่วยกิต
18.2.2	หมวดวิชาเลือก ไม่น้อยกว่า	6	หน่วยกิต
18.2.3	วิทยานิพนธ์	12	หน่วยกิต
	รวมไม่น้อยกว่า	37	หน่วยกิต

18.3 รายวิชาในหลักสูตร

18.3.1 หมวดวิชาบังคับ 19 หน่วยกิต

			หน่วยกิต
			(บรรยาย-ปฏิบัติ/ภาคสนาม-ศึกษาด้วยตนเอง)
จศจป	500	จิตตปัญญาศึกษาและการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง	3(2-2-5)
CECT	500	Contemplative Education and Transformative Learning	
จศจป	501	ทัศนะต่อโลกและปัญญาในการใช้ชีวิต	3(1-4-4)
CECT	501	Worldview and Wisdom in Living	
จศจป	502	ชุมชน จิตวิญญาณ และการเปลี่ยนแปลง	3(2-2-5)
CECT	502	Community, Spirituality and Transformation	
จศจป	503	การปฏิบัติภาวนา ๑	1(0-3-1)
CECT	503	Meditation Practicum I	
จศจป	504	ระเบียบวิธีวิจัย	3(1-4-4)
CECT	504	Research Methodology	
จศจป	505	ศิลปะแห่งการจัดกระบวนการเพื่อการเปลี่ยนแปลง	3(1-4-4)
CECT	505	The Arts of Transformative Facilitation	
จศจป	506	การศึกษาอิสระ	1(0-3-1)

CECT	506	Independent Studies	
จศจป	507	การปฏิบัติภาวนา ๒	2(0-6-3)
CECT	507	Meditation Practicum II	

18.3.2 หมวดวิชาเลือก ไม่น้อยกว่า 6 หน่วยกิต

จศจป	510	การสนทนาอย่างลึกซึ้ง	3(2-2-5)
CECT	510	Dialogue	
จศจป	511	หัวข้อคัดสรร	3(0-6-3)
CECT	511	Selected Topics	
จศจป	512	กระบวนการกลุ่ม	3(2-2-5)
CECT	512	Group Process	
จศจป	513	จิตวิทยาแบบจิตตปัญญาแนวพุทธ	3(2-2-5)
CECT	513	Buddhist Contemplative Psychology	
จศจป	514	การเปลี่ยนแปลงองค์กร	3(2-2-5)
CECT	514	Organization Transformation	

นอกจากรายวิชาดังกล่าวนี้แล้ว นักศึกษาสามารถเลือกลงทะเบียนรายวิชาระดับบัณฑิตศึกษาอื่น ๆ ที่เปิดสอนในมหาวิทยาลัยมหิดลและสถาบันอื่น ตามความเห็นชอบของอาจารย์ที่ปรึกษา

18.3.3 วิทยานิพนธ์

จศจป	698	วิทยานิพนธ์	12(0-48-0)
CECT	698	Thesis	

18.3.4 โครงการวิจัยของหลักสูตร

โครงการวิจัยของหลักสูตร เช่น กระบวนการเรียนรู้ในแนวทางจิตตปัญญาศึกษา เครื่องมือหรือรูปแบบการเรียนรู้ เช่น จิตตศิลป์ สุนทรียสนทนา การปฏิบัติภาวนา ความเป็นผู้นำและพลวัตกลุ่ม การศึกษาด้านศาสนา ชุมชนแห่งการเรียนรู้ การพัฒนาสุขภาวะในมิติทางจิตวิญญาณ การพัฒนาจิต การพัฒนามนุษย์ สุขภาพ กระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสมด้านจิตตปัญญาศึกษา เป็นต้น

18.4 ความหมายของรหัสวิชา

ตัวอักษร 4 หลัก มีความหมายดังนี้

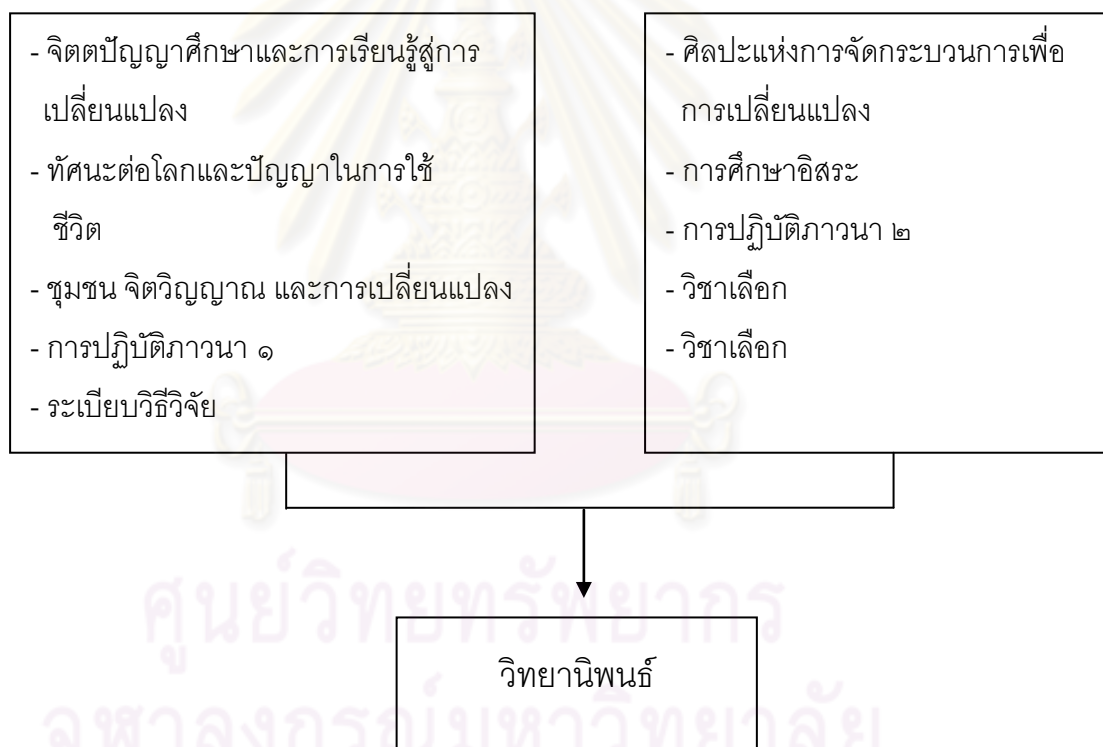
ตัวอักษร 2 หลักแรก เป็นอักษรย่อของคณะ/สถาบันที่รับผิดชอบจัดการเรียนการสอน จศ (CE) หมายถึง ศูนย์จิตตปัญญาศึกษา

ตัวอักษร 2 หลักต่อมา เป็นอักษรย่อของสาขาวิชาที่รับผิดชอบจัดการเรียนการสอน จป (CT) หมายถึง จิตตปัญญาศึกษาและการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง

ตัวเลข 3 หลัก คือ 5XX และ 6XX

แสดงวิชาเรียนในระดับบัณฑิตศึกษา

18.5 แผนภูมิแสดงแผนการศึกษา

แผนภาพที่ 1 แผนการศึกษาและรายวิชาสาขาจิตตปัญญาศึกษาและการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง

18.6 แผนการศึกษา

ตารางที่ 3 รายวิชาภาคการศึกษาที่ 1

ชั้นปี	ภาคการศึกษาที่ 1 (มิ.ย.-ต.ค.)		
1	จศจป 500	จิตตปัญญาศึกษาและการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง	3(2-2-5)
	จศจป 501	ทักษะต่อโลกและปัญญา ในการใช้ชีวิต	3(1-4-4)
	จศจป 502	ชุมชน จิตวิญญาณ และการเปลี่ยนแปลง	3(2-2-5)
	จศจป 503	การปฏิบัติภาวนา 1	5(0-3-1)
	จศจป 504	ระเบียบวิธีวิจัย	3(1-4-4)
		รวม 13	หน่วยกิต
2	จศจป 698	วิทยานิพนธ์	6(0-24-0)
		รวม 6	หน่วยกิต

ตารางที่ 4 รายวิชาภาคการศึกษาที่ 2

ชั้นปี	ภาคการศึกษาที่ 2 (พ.ย.-มี.ค.)		
1	จศจป 505	ศิลปะแห่งการจัดกระบวนการเพื่อการเปลี่ยนแปลง	3(1-4-4)
	จศจป 506	การศึกษาอิสระ	1(0-3-1)
	จศจป 507	การปฏิบัติภาวนา 2	2(0-6-3)
	xxxx xxx	วิชาเลือก	3(x-x-x)
	xxxx xxx	วิชาเลือก	3(x-x-x)
		รวม 12	หน่วยกิต
2	จศจป 698	วิทยานิพนธ์	6(0-25-0)
		รวม 6	หน่วยกิต

18.7 คำอธิบายรายวิชา

18.7.1 หมวดวิชาบังคับ 19 หน่วยกิต

หน่วยกิต

(บรรยาย-ปฏิบัติ/ภาคสนาม-ศึกษาดำเนินการตนเอง)

- จศจป 500 จิตตปัญญาศึกษาและการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง** 3(2-2-5)
CECT 500 Contemplative Education and Transformative Learning
 การปฏิบัติขั้นพื้นฐานในเรื่องการปฏิบัติแนวจิตตปัญญาศึกษาและการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง ประวัติศาสตร์ของจิตตปัญญาศึกษาและการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง การมีประสบการณ์ตรงในการปลูกฝังคนเพื่อพัฒนาการตระหนักรู้ ความรักความเมตตา และความคิดเชิงวิพากษ์ กระบวนการกลุ่ม การบูรณาการการปฏิบัติขั้นพื้นฐานการดำเนินชีวิตอย่างมีความสุข ร่วมสร้างสรรค์สังคม และใส่ใจสิ่งแวดล้อม การดำเนินชีวิตตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง
- จศจป 501 ทักษะต่อโลกและปัญญาในการใช้ชีวิต** 3(1-4-4)
CECT 501 Worldview and Wisdom in Living
 ความหมาย ความสำคัญ และความสัมพันธ์ของทักษะต่อโลกและทักษะต่อชีวิต ปัญญาและญาณทัศนะ สุนทรียภาพของชีวิตผ่านวรรณกรรมไทยร่วมสมัยและวรรณกรรมท้องถิ่น ปรัชญาจากชุมชนปฏิบัติ กรณีศึกษาจากภูมิปัญญาท้องถิ่น สติของชนชายขอบ ความรุนแรงและสันติวิธี ปรัชญาและการให้คุณค่าจากมุมมองศาสนาตะวันออกและตะวันตก การใช้ชีวิตในยุคโลกาภิวัตน์และระบบทุนนิยม สังคมแห่งปัญญา ความรัก และสุนทรียภาพท่ามกลางความหลากหลาย: มุมมองจากทฤษฎีระบบ ประสาทวิทยา ทฤษฎีกายาและควอนตัมฟิสิกส์
- จศจศ 502 ชุมชน จิตวิญญาณ และการเปลี่ยนแปลง** 3(2-2-5)
CECE 502 Community, Spirituality and Transformation
 บริบททางสังคม และความเปลี่ยนแปลงทางโลก ประชาธิปไตยตัวแทน และประชาธิปไตยโดยภาคพลเมือง ทูตทางสังคม และวัฒนธรรมชุมชน และประชาสังคม การมีส่วนร่วม และการแปลงความขัดแย้ง การเป็นผู้นำ และการคิดอย่างเป็นระบบ การพัฒนาที่ยั่งยืนในด้านสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจและสังคม การเรียนรู้กับชุมชนในสถานการณ์จริง การแสดงออกของตนเพื่อการตรวจสอบการแปลงภายใน

- จศจป 503 การปฏิบัติภาวนา 1** 1(0-3-1)
CECT 503 Meditation Practicum I
 การปฏิบัติภาวนาในชีวิตประจำวัน การฝึกปฏิบัติเพื่อพัฒนาสติ การฝึกเฝ้าสังเกต และดูแล ตนเองทั้งกายใจอย่างใคร่ครวญ การใช้กิจกรรมต่างๆ เป็นเครื่องมือแห่งการเรียนรู้ทาง ประสาทสัมผัส การสังเกตอารมณ์ ความสามารถในการจดจำอารมณ์
- จศจป 504 ระเบียบวิธีวิจัย** 3(1-4-4)
CECT 504 Research Methodology
 กระบวนทัศน์การวิจัย ญาณวิทยา ภววิทยา ระเบียบวิธีวิจัยที่อาศัยแนวทางจิตต ปัญญา ระเบียบวิธีวิจัยที่หลากหลายสำหรับจิตตปัญญาศึกษาและการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง การตั้งคำถามวิจัย การทบทวนวรรณกรรม การออกแบบงานวิจัย การค้นหาวิธีการวิจัยและ เครื่องมือวิจัยที่เหมาะสม การเก็บ ข้อมูล การตรวจสอบความถูกต้องและความน่าเชื่อถือของ ข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล การอภิปรายสรุปผลวิจัย การรายงานผล
- จศจป 505 ศิลปะแห่งการจัดกระบวนกรเพื่อการเปลี่ยนแปลง** 3(1-4-4)
CECT 505 The Arts of Transformative Facilitation
 วิชาบังคับก่อน จศจป 500 จศจป 501 จศจป 503
 บทบาทหน้าที่และคุณลักษณะของผู้จัดกระบวนกรเรียนรู้ หลักการพื้นฐานของ การจัดกระบวนกรเรียนรู้แนวจิตตปัญญา การเตรียมพร้อมสำหรับการเป็นผู้จัดกระบวนกร เรียนรู้ การวิเคราะห์และรับรู้ธรรมชาติของผู้เรียน พลวัตกลุ่ม การสร้างแรงจูงใจและการมีส่วนร่วม จากสมาชิกกลุ่ม ทักษะการฟังอย่างลึกซึ้ง ทักษะการสื่อสารอย่างมีคุณภาพ การออกแบบการ เรียนรู้ การวิเคราะห์ศักยภาพ จุดแข็ง และจุดอ่อนของตนเองในการเป็นผู้จัดกระบวนกรเรียนรู้ การฝึกปฏิบัติการออกแบบการเรียนรู้และการเป็นผู้จัดกระบวนกรการเรียนรู้ การวิเคราะห์และ พัฒนาแนวทางเฉพาะตนในการเป็นผู้จัดกระบวนกรเรียนรู้
- จศจป 506 การศึกษาอิสระ** 1(0-3-1)
CECT 506 Independent Studies
 การค้นคว้าด้วยตัวเองในหัวข้อด้านจิตตปัญญาศึกษา และการเรียนรู้สู่การ เปลี่ยนแปลงที่ เกี่ยวเนื่องกับความสนใจของผู้เรียน การพัฒนาโครงร่างงานวิจัยภายใต้การ ควบคุมดูแลของอาจารย์ที่ปรึกษา

จศจป 507 การปฏิบัติภาวนา 2 2(0-6-3)

CECT 507 Meditation Practicum II

วิชาบังคับก่อน จศจป 503

การพัฒนาจิตใจแนวจิตตปัญญา อาทิ การฝึกสมาธิ การปลีกวิเวก ที่สะท้อนความสนใจของนักศึกษา โดยความเห็นชอบของคณะกรรมการบริหารหลักสูตร

18.7.2 หมวดวิชาเลือก ไม่น้อยกว่า 6 หน่วยกิต

หน่วยกิต

(บรรยาย-ปฏิบัติ/ภาคสนาม-ศึกษาด้วยตนเอง)

จศจป 510 การสนทนาอย่างลึกซึ้ง 3(2-2-5)

CECT 510 Dialogue

หลักการ วัตถุประสงค์ ประเภท กระบวนการ และข้อตกลงของกระบวนการสนทนาอย่างลึกซึ้ง กระบวนทัศน์ที่มีผลต่อการจัดกระบวนการ ท่าทีของศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลาม ที่มีต่อศาสนาอื่น ความเคลื่อนไหวของกระบวนการสนทนาอย่างลึกซึ้งในระดับประเทศและระดับนานาชาติ การสนทนาอย่างลึกซึ้งเพื่อการลดปัญหา ความขัดแย้ง เพื่อความสุขสงบทั้งภายนอกและภายใน

จศจป 511 หัวข้อคัดสรร 3(0-6-3)

CECT 511 Selected Topics

การค้นคว้าเชิงลึกในหัวข้อด้านจิตตปัญญาศึกษา และการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงที่เกี่ยวเนื่องกับความสนใจของผู้เรียน ภายใต้การควบคุมดูแลของอาจารย์ที่ปรึกษา และหารือกับผู้ทรงคุณวุฒิภายในชุมชน หรือตามสำนักคิดและสถานปฏิบัติต่าง ๆ

จศจป 512 กระบวนการกลุ่ม 3(2-2-5)

CECT 512 Group Process

การสำรวจเชิงทฤษฎีและปฏิบัติด้านกระบวนการกลุ่มในฐานะ “ชุมชนเชิงลึก” ทฤษฎีเกี่ยวกับกลุ่มและชุมชน ซึ่งรวมทฤษฎีของ Schutz, Tuckman, Bion, Peck และอื่น ๆ การพัฒนาความเข้าใจระดับภาพรวมด้านความขัดแย้ง การทำงานมุ่งเป้าหมายเปรียบเทียบกับการทำงาน กระบวนการ แบบแผนการสื่อสาร การครอบงำและอิทธิพล การแก้ไขอุปสรรคของ “ชุมชนเชิงลึก”

จศจป 513 จิตวิทยาแบบจิตตปัญญาแนวพุทธ 3(2-2-5)

CECT 513 Buddhist Contemplative Psychology

อริยสัจสี่ของพระพุทธเจ้า การประยุกต์ใช้อริยสัจสี่ในการทำความเข้าใจชีวิตของตนเองและผู้อื่น และในการพัฒนาปัญญาและความเมตตา มุมมองต่อสุขภาพในฐานะสภาวะในตนที่ไร้เงื่อนไข มีจิตภาวนาที่เป็นอุปสรรคในการสัมผัสสุขภาพในตน การศึกษาไตรลักษณ์ การศึกษาพื้นฐาน 4 ประการของการเจริญสติ การฝึกปฏิบัติวิปัสสนาในฐานะเครื่องมือในการศึกษาตนเอง การปฏิสัมพันธ์ระหว่างจิตใจ ร่างกาย อารมณ์ และจิตวิญญาณ เครื่องมือในการปฏิบัติเพื่อสร้างความสัมพันธ์และสังคมที่มีปัญญายิ่งขึ้น

จศจป 514 การเปลี่ยนแปลงองค์กร 3(2-2-5)

CECT 514 Organization Transformation

การเตรียมนักศึกษาให้เป็นผู้ดำเนินการเปลี่ยนแปลงในองค์กรและสังคม ความรู้และเทคนิคของการเปลี่ยนแปลงคนและองค์กรโดยวิธีการเชิงประเพณีนิยมและเชิงจิตตปัญญา การเน้นการสัมผัสและเรียนรู้ของแต่ละคนเพื่อการเปลี่ยนแปลงผู้อื่นต่อไป พื้นฐานของทฤษฎีพฤติกรรมองค์กร การพัฒนาองค์กรและการบริหารการเปลี่ยนแปลง และจิตตปัญญาศึกษา

18.7.3 วิทยานิพนธ์

หน่วยกิต

(บรรยาย-ปฏิบัติ/ภาคสนาม-ศึกษาด້วยตนเอง)

จศจป 698 วิทยานิพนธ์ 12(0-48-0)

CECT 698 Thesis

หัวข้อวิทยานิพนธ์ด้านจิตตปัญญาศึกษาและการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง ความเข้าใจทฤษฎีที่ลึกซึ้งสัมพันธ์กับหัวข้อวิทยานิพนธ์ การวิจัยอยู่บนพื้นฐานการวิจัยเชิงสาเหตุ หลักฐานข้อเท็จจริงเชิงประจักษ์และเป็นต้นแบบ ภายใต้อาณัติของคณะกรรมาธิการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

19. การประกันคุณภาพหลักสูตร

19.1 การบริหารหลักสูตร

การจัดการศึกษาอยู่ภายใต้เกณฑ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล และการกำกับดูแลโดยคณะกรรมการดำเนินงานของศูนย์จิตตปัญญาศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล โดยมี

คณะกรรมการบริหาร หลักสูตรดำเนินการจัดการเรียนการสอนและการวิจัย และประเมินหลักสูตร เพื่อประกันคุณภาพการศึกษา

19.2 ทรัพยากรประกอบการเรียนการสอนและวิจัย

หลักสูตรสนับสนุนให้นักศึกษาได้รับเงินทุนสนับสนุนบางส่วนหรือทั้งหมด ทั้งในการเรียนและการทำวิทยานิพนธ์ นักศึกษาสามารถใช้สถานที่และอุปกรณ์ในเครือข่ายจิตตปัญญาศึกษา ตัวอย่างเช่น สถาบันอาศรมศิลป์ สถาบันขวัญเมือง เสมสิกขาลัย มูลนิธิสวนพุทธธรรม สถาบันการศึกษาสัตยาไส วิทยาลัยนานาชาติวัน มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย เครือข่ายจิตอาสา เป็นต้น

19.3 การสนับสนุนและการให้คำแนะนำนักศึกษา

19.3.1 มีอาจารย์ที่ปรึกษาที่ให้คำแนะนำนักศึกษาโดยจัดให้มีระบบอาจารย์พี่เลี้ยงหรืออาจารย์ที่ปรึกษา ในสัดส่วนอาจารย์ต่อนักศึกษาไม่เกิน 1:5 โดยมีการพบปรึกษาหารือกันอย่างสม่ำเสมอ

19.3.2 กระบวนการเรียนการสอนในหลักสูตรเน้นให้นักศึกษาเรียนรู้ด้วยตนเองเป็นสำคัญ โดยกิจกรรมการเรียนการสอนส่วนใหญ่เป็นการสัมมนา การอภิปรายกลุ่ม การนำเสนอของนักศึกษาและงานที่ได้รับมอบหมาย

19.3.3 นักศึกษาได้รับโอกาสในการศึกษาดูงาน การปฏิบัติงานจริงในเครือข่ายจิตตปัญญาศึกษา

19.4 ความต้องการของตลาดแรงงาน สังคม และ/หรือความพึงพอใจของผู้ใช้บัณฑิตบัณฑิตจากหลักสูตรนี้จะพัฒนาคุณภาพภายในตนเอง มีทักษะในการจัดการกระบวนการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงเชิงบวกของตนเอง องค์กร ชุมชน และสังคม ลักษณะของบัณฑิตเช่นนี้จะเอื้อประโยชน์ต่อการเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน และการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข หลักสูตรจะจัดให้มีการสำรวจติดตามประเมินผลบัณฑิตจากผู้ใช้บัณฑิต

20. การเปิดสอนหลักสูตรนี้ของมหาวิทยาลัยอื่นในประเทศไทย

ไม่มี

21. ความร่วมมือกับหน่วยงานอื่น

คณะ/สถาบันต่าง ๆ ภายในมหาวิทยาลัยมหิดลและสถาบันอาศรมศิลป์เป็นแกนหลัก โดยมีความร่วมมือกับภาคีเครือข่ายการทำงานในอนาคต ประกอบด้วยองค์กรต่าง ๆ อาทิ ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์ มูลนิธิสธารณสุขแห่งชาติ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ สถาบันการศึกษาสัตยาไส สถาบันขวัญเมือง สมาคมนพลักษณ์ไทย เสมสิกขาลัย มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์

มหาวิทยาลัย มูลนิธิพุทธจีโต้หวัน (ประเทศไทย) มูลนิธิสวนพุทธธรรม สัมมาสิกขา เครือข่าย การศึกษาแนวवलลุดอร์ฟ หมู่บ้านสบลาน จ.เชียงใหม่ วัดป่าสุคะโต เสถียรธรรมสถาน โครงการ ส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข สถาบันการเรียนรู้และพัฒนาประชาสังคม มหาวิทยาลัย นาโรปะ ประเทศสหรัฐอเมริกา เป็นต้น

22. ความต้องการของนักศึกษาที่จบหลักสูตร

บัณฑิตจะตอบสนองต่อนโยบายของประเทศไทยในด้านการสนับสนุนการ พัฒนาคุณภาพชีวิตด้านใน ซึ่งจะเป็นที่ที่ต้องการขององค์กร และชุมชนที่หลากหลาย

23. การพัฒนาหลักสูตร

23.1 ดัชนีบ่งชี้มาตรฐานและคุณภาพการศึกษาสำหรับหลักสูตรนี้ คือ

23.1.1 อาจารย์ประจำหลักสูตร : จำนวนนักศึกษา เท่ากับ 1:5

23.1.2 จำนวนผลงานทั้งการบริการวิชาการและวิจัยที่ได้รับการตีพิมพ์

เผยแพร่ โดยอาจารย์ประจำ หรือนักศึกษา ไม่น้อยกว่า 3 เรื่องต่อปี

23.2 กำหนดการประเมินหลักสูตรตามดัชนีบ่งชี้ข้างต้นทุก ๆ ระยะเวลา 5 ปี กำหนดการประเมินครั้งแรก ปี พ.ศ. 2555

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ค
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แบบสังเกต

รูปแบบการจัดการเรียนรู้พื้นฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาในอุดมศึกษา

๑. สภาพและบริบททั่วไป

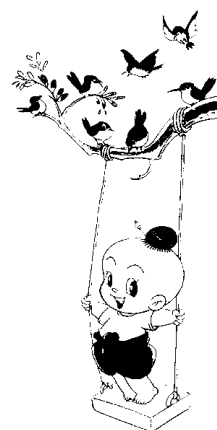
- ☉ สภาพแวดล้อมภายใน
- ☉ สภาพแวดล้อมภายนอก

๒. การจัดกิจกรรมการเรียนรู้

- ☉ ขั้นตอนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้
- ☉ บทบาทของครูผู้จัดการเรียนรู้
- ☉ บทบาทของผู้เรียน

๓. คุณลักษณะของผู้เรียน

- ☉ สังเกตพฤติกรรมผู้เรียนในช่วงเวลาต่างๆ ในการทำกิจกรรม และพฤติกรรมในระหว่างการจัดการเรียนรู้

แนวทางการสัมภาษณ์และสนทนา

๑. กระบวนการจัดการเรียนรู้พื้นฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษามีรูปแบบและลักษณะการดำเนินการเป็นอย่างไร

- ปรัชญาและหลักการของการจัดการเรียนรู้คืออะไร
- จุดมุ่งหมายของการจัดการเรียนรู้คืออะไร
- ลักษณะและวิธีการจัดการเรียนรู้เป็นอย่างไร
- บทบาทของผู้จัดการเรียนรู้และผู้เรียนเป็นอย่างไร
- วิธีการวัดและประเมินผลหลังการจัดการเรียนรู้มีวิธีการใดบ้าง

๒. กระบวนการเรียนรู้พื้นฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษามีผลต่อการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงของผู้เรียนหรือไม่ อย่างไร

แบบบันทึกการสังเกตคุณลักษณะของผู้เรียน
จากการจัดการเรียนรู้พื้นฐานแนวคิดจิตปัญญาศึกษา

กิจกรรม.....

สถานที่.....วัน-เวลา.....

ศูนย์วิทยเขตพัทยากว
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แบบบันทึกการสัมภาษณ์และการสนทนา
เรื่อง...การจัดการเรียนรู้พื้นฐานแนวคิดจิตตปัญญาศึกษา
และผลการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

สถานที่.....วัน-เวลา.....

ผู้ให้สัมภาษณ์ / ผู้ร่วมสนทนา

1.....6.....

2.....7.....

3.....8.....

4.....9.....

5.....10.....

ประเด็นการสัมภาษณ์ / การสนทนา

.....
.....
.....
.....
.....

เนื้อหาสาระ

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นางสาววิชญา ผิวคำ เกิดเมื่อวันอังคารที่ 19 เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ.2528 ที่อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง สำเร็จการศึกษาระดับประถมศึกษาที่โรงเรียนอรุโณทัยลำปาง และระดับมัธยมศึกษาที่โรงเรียนบุญวาทย์วิทยาลัยลำปาง สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี เกียรตินิยมอันดับหนึ่ง สาขาประถมศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ จากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อปีการศึกษา 2549 เข้าศึกษาต่อในหลักสูตรครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวิจัยการศึกษา ภาควิชาวิจัยและจิตวิทยาการศึกษา คณะครุศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อปีการศึกษา 2550

ศูนย์วิทยพัชการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย